

НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КЛАСИЧНИЙ ПРИВАТНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ТКАЧЕНКО ІЛЛЯ ДМИТРОВИЧ

УДК 338.2

ДИСЕРТАЦІЯ

**РЕНТООРІЄНТОВАНА СТРАТЕГІЯ ПОВЕДІНКИ ГІРНИЧО-
ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ**

08.00.04 «Економіка та управління підприємствами
(за видами економічної діяльності)»

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ І.Д. Ткаченко

Науковий керівник:

Ковальчук Костянтин Федорович,
доктор економічних наук, професор

Дніпро, Запоріжжя – 2020

АНОТАЦІЯ

Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності). – Класичний приватний університет, Запоріжжя, 2020.

Дисертація є комплексним дослідженням теоретико-методологічних, методичних та прикладних аспектів рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування.

Розкрито економічну сутність поняття «рентоорієнтована стратегія поведінки», яка полягає у навмисній (цілеспрямованій) діяльності учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом.

Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств може бути сформована за двома принциповими формами: 1) без залучення тіньових, корупційних схем, так звана «світла стратегія»; 2) з отриманням додаткової ренти при опортуністичній поведінці, застосуванні певних корупційних схем, впровадження до діяльності підприємства проявів тіньової економіки (в аспектах заниження або завищення певних показників виробничо-господарської діяльності), так звана «темна стратегія».

Реалізація економічного механізму рентних відносин через призму рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств має певну специфіку, яка пов'язана з жорсткою лімітованістю запасів корисних копалин, використанням диференційованих за природним багатством та компонентним составом ділянок технологічного видобутку, неоднорідністю та нееластичністю пропозиції, інституціоналізацією контролю доступу до них на основі специфікації прав власності та їх обґрунтованому розподілі. При розробці рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств слід

дотримуватися загальновідомих базових принципів розробки будь-якої стратегії, а саме: цілевстановлення; багатоваріантності та адаптивності; системності та збалансованості; послідовності та ієрархічності; безперервності; наукової та методичної обґрунтованості; реалістичності та досяжності; гнучкості та динамічності; ефективності та соціальної орієнтованості; кількісної та якісної визначеності; довгостроковості заходів.

Побудова рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємців-орендарів надр може відбуватися наступними шляхами: 1 шлях - легальна рентоорієнтована стратегія, яка враховує і дотримується існуючого правового та законодавчого обмеження діяльності в сфері надрокористування; 2 шлях - нелегальна рентоорієнтована стратегія, яка спрямована на отримання рентного доходу при цілковитому ігноруванні існуючого законодавства в сфері надрокористування з ухиленням від сплати всіх податків, платежів, ліцензій, угод тощо.

Узагальнено теоретико-методичні засади дослідження рентоорієнтованої поведінки. Виділено та проаналізовано 6 основних етапів, а саме: 1 етап – зародження поглядів на земельні відносини та розподіл доходів від землі; 2 етап – започаткування та розвиток теорії ренти та рентних відносин в рамках класичної політекономії; 3 етап – формування та розвиток марксистської теорії ренти на підґрунті трудової теорії вартості; 4 етап – апробація та розвиток неокласичного напрямку на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазіренти», які можливо отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників; 5 етап - дослідження та розвиток в традиції «інституційної теорії ренти» відносно розширення переліку суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на "пошук ренти"; 6 етап – обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин відносно функціонування та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівня; процесів формування та розподілу природно-ресурсної ренти; аспектам інституціоналізації рентних відносин; неекономічним видам рентних доходів;

факторам, формам і наслідкам рентоорієнтованої поведінки та переміщенню рентних доходів в масштабі світової економіки.

Доведено, що економістами, починаючи з XVIII і до початку XX ст., сформовано теоретико-методологічні засади, визначено та обґрунтовано поняття ренти, сформовані концептуальні основи для формування рентної політики, але проблемам формування базових механізмів рентоорієнтованої стратегії поведінки не приділено належної уваги.

Розглянуто «рентний цикл» на прикладі надрокористування та обґрунтована необхідність виділення наступних послідовних етапів: розвідка; дозвіл; будівництво; видобуток і переробка; закриття. При аналізі процесу рентогенерації на кожному з етапів визначено напрями державного регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки. Розроблено типологізацію диференційної ренти за виробничими етапами з позицій системності та стадійності, обґрунтовано та проаналізовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації, яка включає в себе етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів.

Класифіковано існуючі методики визначення рентних платежів, а саме: виділено та розглянуто 3 основні підходи до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр (інвестиційний; якісний; екстернальний) з приводу можливості та доцільності їх застосування при формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств в галузі надрокористування.

Доведено, що: 1) інвестиційний підхід до розрахунку рентних платежів на підставі оцінки ефективності інвестицій в процесі видобутку та збагачення корисних копалин, згідно із запропонованими коефіцієнтами, є необхідним, але недостатнім, оскільки інвестиції в процес виробництва, з урахуванням специфіки галузі, носять довгостроковий характер, а ці коефіцієнти ефективності не дуже адекватно відображають часовий аспект, так як на довгострокових етапах при проведенні розробки стратегії рентоорієнтованої поведінки підприємства і витрати, і доходи повинні дисконтуватися, а чим довше інтервал часу, тим

неточність зазначеної методики вище; 2) якісний підхід, заснований на кількісній оцінці якісних змін в системі видобутку та збагачення корисних копалин дозволяє провести оцінку відповідних змін в параметрах ефективності видобутку та збагачення корисних копалин та визначити розмір створеної ренти (диференційної ренти I та диференційної ренти II) в загальних доходах, а також частки витрат на розробку ділянок з гіршими умовами видобутку за критерієм природно-компонентної родючості, але в цьому підході є неприпустимим застосування «середніх показників», які не дають змоги сформуваати адекватну методику розрахунку розміру диференційної ренти та розробити стратегію рентиорієнтованої поведінки гірничого підприємства відносно отримання диференційної гірничої ренти II від додаткових вкладень капіталу в процес виробництва; 3) підхід, заснований на оцінці додаткових позитивних ефектів, які забезпечують екологічність процесів видобутку та збагачення корисних копалин в рамках економічного механізму надрокористування дозволяє уникнути небезпек, пов'язаних із процесами видобутку та збагачення корисних копалин, розрахувати та оцінити екстернальні ефекти, але не дає можливості розробити стратегію поведінки підприємства лише базуючись на «екологічній складовій».

Проаналізовано зміни нормативів плати за користування надрами для видобування окремих видів корисних копалин в Україні, доведено, що перманентні суттєві зміни ставок рентної плати призводять до нестабільності бізнес-процесів та неможливості проведення розрахунків терміну окупності капітальних вкладень в процес видобутку та збагачення корисних копалин, не враховують зміни кон'юнктури ринку, не спрямовані на поліпшення бізнес-клімату та бізнес-середовища в галузі надрокористування.

Розглянуто та проаналізовано міжнародний досвід регулювання рентних відносин відповідно до 3 базових моделей ренти, які сформовані під впливом комбінацій різноманітних факторів (економічних, політичних, законодавчих, соціальних, екологічних тощо), а саме: модель близькосхідних країн (Бахрейну, Кувейту, Ємену, Саудівської Аравії тощо), яка започаткована на підставі ієрархічної структури суспільства; модель США та Канади, яка характеризується

демократичним підходом до надрокористувачів та базується на конкурсній системі отримання дозволів на розробку покладів корисних копалин; модель функціонування державних компаній-монополістів в галузі надрокористування (Великобританії, Венесуели, Мексики, Норвегії) з певною системою обмеження доступу до надр та системою суттєвого державного та законодавчо-нормативного регулювання.

Ключові слова: доходи, надрокористування, рента, рентоорієнтована стратегія, ресурси, рентогенерація, рентний цикл.

ANNOTATION

Tkachenko I. D. Rent-seeking behavior strategy in the sphere of subsoil. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for granting the Degree of Candidate of Economic Sciences in specialty 08.00.04 – economy and management of the enterprises (according to the type of economic activity). – Classic Private University, Zaporizhzhia, 2020.

The dissertation is a complex study of theoretically-methodological, methodical and applied aspects of the rent-oriented strategy of behavior of subjects of rent relations in the field of subsoil use.

The economic essence of the concept of "rent-oriented behavior strategy", which consists in the intentional (purposeful) activity of the participants of the transaction in the conditions of limited resources and unlimited needs in accordance with their own interests in order to maximize the receipt of rent income by legal or illegal means.

The strategy of the strategy of conduct of mining and concentrating enterprises can be formed in two basic forms: 1) without the use of shadow, corruption schemes, the so-called "light strategy"; 2) with the receipt of additional rent under opportunistic behavior, the application of certain corruption schemes, the introduction of manifestations of the shadow economy into the activity of the enterprise (in aspects of undervaluation or overestimation of certain indicators of production and economic activity), the so-called "dark strategy".

The implementation of the economic mechanism of rent relations through the prism of the rent-oriented strategy of the behavior of the mining and concentrating enterprises has a certain specificity, which is related to the strict limitation of mineral reserves, the use of differentiated by natural resources and component composition of technological extraction areas, heterogeneity and inelasticity of the proposal, institutionalization of access control to based on the specification of property rights and their reasonable distribution. In developing a rent-oriented strategy for the behavior of mining companies, one should adhere to well-known basic principles for the development of any strategy, namely: targeting; multivariate and adaptive; systemic and balanced; sequence and hierarchy; continuity; scientific and methodological substantiation; realism and reach; flexibility and dynamism; efficiency and social orientation; quantitative and qualitative certainty; long-term measures.

Construction of the rent-oriented strategy of behavior of tenant entrepreneurs-tenants can take place in the following ways: 1 way - legal rent-oriented strategy, which takes into account and adheres to the existing legal and legislative restrictions on activities in the field of subsoil use; 2 way - is an illegal rent-oriented strategy aimed at obtaining rental income with the total disregard of existing legislation in the field of subsoil use with the evasion of payment of all taxes, payments, licenses, transactions, etc.

The theoretical and methodological principles of research of rent-oriented behavior are generalized. The six main stages have been identified and analyzed, namely: Stage 1 - the emergence of views on land relations and the distribution of land revenues; Stage 2 - initiation and development of the theory of rent and rent relations within the framework of classical political economy; Stage 3 - Formation and development of Marxist`s theory of rent on the basis of labor theory of value; Stage 4 - Approbation and development of the neoclassical direction on the theoretical basis of "economic rent" and "quasi-rent", which can be obtained from any factors of production under the conditions of market factors and in the analysis of marginal indicators; Stage 5 - research and development in the tradition of "institutional theory of rent" regarding the expansion of the list of subjects of rental relations, types of rent

and conceptual provisions of rent-oriented behavior, aimed at "finding a rent"; Stage 6 - justification of aspects of the functioning of the system of rent relations with regard to the functioning and development of rental relations on the macro- and mega-levels; processes of formation and distribution of natural resource rent; aspects of institutionalization of rental relations; non-economic types of rental income; factors, forms and consequences of rent-oriented behavior and the movement of rental income on the scale of the world economy.

It has been proved that the economists, from the 18th and the beginning of the 20th century, formulated theoretical and methodological principles, defined the concept of rents, formed the conceptual foundations for the formation of rental policy, but the problems of forming the basic mechanisms of the rent-oriented behavior strategy were not given due attention.

The "rental cycle" is considered on an example of subsoil use and the necessity of allocation of the following consecutive stages is grounded: intelligence; permission; construction; extraction and processing; closing. In analyzing the process of rent generation at each stage, the directions of state regulation of the rent-oriented behavior strategy are determined. The typology of differential rent according to the production stages from the standpoint of system and stage is developed, the conceptual scheme of the system of rental relations of the aggregated configuration is substantiated and analyzed, which includes the stages: 1) the formation of rental income; 2) distribution of rental income; 3) use of rental income.

The existing methods of determination of rent payments are classified, namely: 3 basic approaches to the calculation of rent payments are selected and considered on the basis of consideration of various natural-component fertility of the subsoil (investment, qualitative, external) regarding the possibility and feasibility of their application in the formation of a rent-oriented strategy of enterprises behavior in subsoil industries.

It is proved that: 1) the investment approach to the calculation of rent payments on the basis of an assessment of the efficiency of investments in the processes of extraction and enrichment of minerals, according to the proposed coefficients, is

necessary, but insufficient, since investments in the production process, taking into account the specifics of the industry, are of a long-term nature, and these efficiency factors do not adequately reflect the time aspect, as in the long-term stages in the development of the strategy of rent-oriented enterprise behavior and costs, and be discounted, and the longer the interval, the higher the inaccuracy of this technique; 2) a qualitative approach based on quantitative assessment of qualitative changes in the extraction and enrichment system of minerals allows to assess the relevant changes in the parameters of the efficiency of extraction and mineral processing and to determine the amount of the created rent (differential rent I and differential rent II) in the total income, and as well as the share of costs for the development of sites with worse production conditions on the criterion of natural component fertility, but in this approach it is unacceptable to use "averages" that do not allow the scope remuvaty adequate method of calculating the amount of differential rent and rent seeking to develop a strategy for mining companies to obtain relative differential mining rent II from additional capital investments in the production process; 3) an approach based on the assessment of additional positive effects that ensure the environmental friendliness of extraction and mineral processing processes within the framework of the economic mechanism of subsoil use, avoids the dangers associated with extraction and mineral processing processes, calculates and evaluates external effects, but does not allow to develop the strategy of enterprise behavior only based on the "ecological component".

The changes in the norms of fees for the use of subsoil for the extraction of certain types of minerals in Ukraine have been analyzed, it has been proved that the permanent significant changes in rental rates lead to the instability of business processes and the impossibility of calculating the payback period of capital investments in the process of extraction and enrichment of minerals, do not take into account changes, market conditions that are not aimed at improving the business climate and the business environment in the field of subsoil use.

The international experience of regulation of rental relations is considered and analyzed in accordance with 3 basic rental models, which are formed under the influence of combinations of various factors (economic, political, legislative, social,

environmental, etc.), namely: model of the Middle East crane (Bahrain, Kuwait, Yemen, Saudi Arabia etc.), which was initiated on the basis of the hierarchical structure of society; the model of the US and Canada, characterized by a democratic approach to subsoil users and based on a competitive system for obtaining permits for the development of deposits of minerals; model of the functioning of state-owned monopoly companies in the field of subsoil use (Great Britain, Venezuela, Mexico, Norway) with a certain system of limiting access to mineral resources and a system of essential state and legislative-regulatory regulation.

Key words: income, subsoil use, rent, rent-oriented strategy, resources, income, rental generation, rent cycle.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ.

Монографії

1. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Про розподіл прав власності на надра в Україні. *Нариси теорії національної економіки*: монографія / за ред. В. М. Тарасевича. Дніпропетровськ: Січ, 2015. С. 245–256. *Особистий внесок: аналіз міжнародного досвіду вилучення рентних платежів від надрокористування. (0,5/0,35 д. а.)*

2. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Оппортунистическое и рентоориентированное поведение в сфере недропользования: общее и особенное. *Соціально-економічний та технічний розвиток підприємств: проблеми, рішення, оцінка ефективності*: монографія / за заг. ред. Л. М. Савчук. Дніпропетровськ: Пороги, 2016. С. 78–86. *Особистий внесок: визначення проблемних питань опортуністичної та рентоорієнтованої поведінки держави й суб'єктів господарювання, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення економічного механізму надрокористування через застосування «тріади» оптимальність-ефективність-доречність, розробка та обґрунтування чотирьох базових принципів формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави у сфері*

надрокористування, визначення специфічних рис рентоорієнтованої та опортуністичної поведінки в надрокористуванні. (0,5/0,3 д. а.)

3. Ткаченко І. Д. Рентний цикл як об'єкт державного регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки. *Бізнес-моделі розвитку національної економіки та підприємницьких структур: сучасні реалії та перспективи*: монографія з міжнародною участю / за ред. Л. М. Савчук, Л. М. Бандоріної. Дніпро: Журфонд, 2018. С. 48–54. (0,3 д. а.)

4. Ковальчук К. Ф., Ткаченко І. Д. Теоретико-методологічні основи формування рентоорієнтованої стратегії розвитку гірничо-збагачувальних підприємств: функціональний контекст. *Випереджаючий інноваційний розвиток: теорія, методика, практика*: монографія / за ред. к. е. н., доц. Н. С. Ілляшенко. Суми: Територія, 2018. С. 338–358. *Особистий внесок: обґрунтування суб'єкт-суб'єктного простору рентних відносин, розробка концептуальної схеми системи рентних відносин та етапів рентного циклу. (0,8/0,5 д. а.)*

5. Ткаченко І. Д. Методологічні аспекти визначення рентних доходів в контексті міжнародного досвіду. *Євроінтеграційний вимір національної економіки України*: монографія / В. М. Тарасевич, В. В. Білоцерківець, О. О. Завгородня, І. Д. Ткаченко та ін.; за ред. В. М. Тарасевича. Дніпро: ПБП «Економіка», 2019. С. 103–118. (0,63 д. а.)

***Статті в наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних баз даних***

6. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Особенности формирования и распределения рентных доходов природопользователей во время экономического кризиса. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1 (3). Т. 2. С. 318–325. ¹ *Особистий внесок: розгляд теоретичного та*

¹ *Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: DOAJ, Index Copernicus (ICV id=50689), Google Scholar, РІНЦ, бібліометричній базі Ulrich's Periodicals Directory.*

методологічного підґрунтя ренти й рентних відносин; аналізі системи рентних відносин крізь призму власності; розгляд систем оподаткування доходів від природокористування в різних країнах світу; класифікація рентних доходів та визначення специфіки доходоформуальної функції рентних платежів. (0,6/0,45 д. а.)

7. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Регулирование недропользования: проблемы и перспективы рентных отношений. *Європейський вектор економічного розвитку*: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. Вип. 2. С. 251–257.² *Особистий внесок: розгляд структури суб'єктивної складової рентних відносин, обґрунтування механізмів виникнення тіньової та політичної ренти.* (0,5/0,25 д. а.)

8. Ткаченко И. Д. Спецификация и размывание прав собственности на недра при формировании стратегии рентиориентированного поведения. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 2 (54). С. 27–33.³ (0,55 д. а.)

9. Tkachenko I. Rent-seeking behavior strategy in the sphere of subsoil and conceptual approaches to the modeling of the optimum size in removal of rents. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 1. С. 108–114.⁴ (0,5 д. а.)

10. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Природная рента: международный опыт и украинские реалии изъятия, распределения и перераспределения. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 139–151.⁵ *Особистий внесок: аналіз техніко-економічних показників діяльності гірничозбагачувальних комбінатів Нікопольського басейну на підставі оцінювання рентоспроможності та можливості рентоотримання з урахуванням рентиорієнтованої стратегії*

² Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: DOAJ, Index Copernicus (ICV id=30416), Google Scholar, РІНЦ, Ulrich's Periodicals Directory

³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=31687), Academic Research Index (ResearchBib), Google Scholar

⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=49407)

⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=49407)

поведінки підприємств. (0,5/0,3 д. а.)

11. Ткаченко І. Д. Формування рентиорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів та проблеми розрахунку рентних платежів у галузі надрокористування. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 33. С. 126–131.⁶ (0,5 д. а.)

12. Ковальчук К. Ф., Ткаченко Н. І., Ткаченко І. Д. Аспекти рентиорієнтованої поведінки в гірничозбагачувальній галузі в контексті перерозподілу прав власності: міжнародний досвід та перспективи. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 1 (18). С. 127–131.⁷ *Особистий внесок: розробка концептуальних засад основної стратегії впровадження рентних відносин на підставі перерозподілу прав власності на надра. (0,5/0,25 д. а.)*

13. Tkachenko I. Rent-oriented strategy of behavior of mining enterprises and conceptual approaches of the optimum size in removal of rents. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 215–219.⁸ (0,53 д. а.)

Статті в інших виданнях

14. Летуча А. А., Ткаченко І. Д., Летуча О. В., Ткаченко Н. І. Стратегія виходу підприємств металургійного комплексу України з еколого-економічної кризи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 1. С. 77–84. *Особистий внесок: визначення невідповідності законодавства України в галузі надрокористування щодо вилучення рентних платежів та розробці шляхів його вдосконалення. (0,55/0,15 д. а.)*

15. Ткаченко І. Д. Аспекти формування рентиорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів в галузі надрокористування. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 2. С. 62–74. (0,6 д. а.)

16. Tkachenko I., Letucha O., Samoilenko I., Tkachenko N., Letucha A. State

⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: *Index Copernicus (ICV id=46881), Google Scholar*

⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: *Index Copernicus (ICV id=46712)*

⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: *Index Copernicus (ICV id=46881)*

regulation of ecological and economic process as a factor of activation of metallurgical production in Ukraine. *Metallurgical and Mining Industry*. 2016. № 2. P. 58–60.⁹
Особистий внесок: визначення та обґрунтування аспектів впливу державного регулювання на сферу надрокористування в контексті реалізації екологічної функції рентних платежів. (0,5/0,15 д. а.)

Матеріали конференцій

17. Ткаченко И. Д. Приоритеты и механизмы инновационно-инвестиционной активности и рентной политики. *Актуальні проблеми трудового та господарського права*: матеріали круглого столу кафедри господарсько-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (25 листопада 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 37–38. (0,1 д. а.)

18. Ткаченко И. Д. Особенности изучения стратегического рентоориентированного поведения субъектов. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ: НМетАУ, 2016. С. 645–648. (0,17 д. а.)

19. Ткаченко І. Д. Основи рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничозбагачувальних підприємств. *Молода академія – 2016*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (19–20 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: НМетАУ, 2016. Т. 2. С. 5. (0,01 д. а.)

20. Ткаченко И. Д. Рентоориентированное поведение недропользователей и государства: стратегии и перспективы. *Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проектах*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 вересня 2016 р., м. Одеса). Одеса: Фенікс, 2016. С. 76–78. (0,13 д. а.)

⁹ Англomовну версію видання включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: *Index Copernicus (ICV id=2951), eLibrary, Scientific Indexing Services, Academic Resource Index "ResearchBib", WorldCat, Eurasian Scientific Journal Index*

21. Ткаченко И. Д. Трансформация рентных отношений в современной экономике Украины: теоретико-методологические особенности. *Сучасні міжнародні економічні відносини: драйвери успіху та виклики розвитку* : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, ДНУ, 23–24 березня 2017 р.). Дніпро : ДНУ, 2017. С. 141–143. (0,13 д. а.)

22. Ткаченко І. Д. Напрямки вдосконалення обліково-аналітичного супроводження рентних платежів в галузі надрокористування в Україні на підставі міжнародного досвіду. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (30–31 березня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 177–181. (0,3 д. а.)

23. Ткаченко І. Д. Базові моделі рентоорієнтованої стратегії поведінки в галузі надрокористування України та світу. *Актуальні проблеми розвитку металургійної науки та освіти* : наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження Георгія Григоровича Єфіменка (Дніпро, НМетАУ, 4–5 квітня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 289–292. (0,3 д. а.)

24. Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки економічних суб'єктів в галузі надрокористування через призму моделі М. Портера. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, НМетАУ, 13–14 квітня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Ч. I. С. 264–266. (0,25 д. а.)

25. Ткаченко І. Д. Етапи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств-надрокористувачів. *Молода академія – 2017* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 16–17 травня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Т. 2. С. 5–6. (0,01 д. а.)

26. Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки в галузі надрокористування: територіальний аспект. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій* : матеріали VI Міжнар. наук. конф. (м. Опольє (Польща), 20–23 квітня 2017 р.). Opole, Poland : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. С. 88–89. (0,25 д. а.)

27. Ткаченко І. Д. Диференційна рента, як складова інвестиційного розвитку країни та регіонів. *Міжнародні наукові та інноваційно-інвестиційні програми: досвід та результати* : зб. тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 травня 2017 р., м. Дніпро). Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. С. 225–226. (0,3 д. а.)

28. Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Критерії математичного моделювання рентних відносин в умовах багатокритеріальності, невизначеності та ризику. *Мониторинг, моделирование и менеджмент эмерджентные экономики (МЗЭ2)* : тези Шестой Междунар. науч.-практ. конф. (24–26 мая 2017 г., г. Одесса). Одесса, 2017. С. 189–192. *Особистий внесок: розробка методики аналізу та визначення рентної ставки для гірничо-збагачувальних підприємств в умовах багатокритеріальності*. (0,25/0,15 д. а.)

29. Ткаченко І. Д. Феномен рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств України в контексті соціальної відповідальності бізнесу в умовах євроінтеграційних зрушень. *Національна економіка України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19–20 жовтня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 174–175. (0,2 д. а.)

30. Ткаченко І. Д. Соціально-економічна та екологічна відповідальність бізнесу при розробці, використанні, збагаченні родовищ корисних копалин. *44 Міжнародна науково-технічна конференція молоді* : зб. тез. Запоріжжя : Мокшанов В. В., 2017. С. 103. (0,04 д. а.)

31. Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Суб'єкт-суб'єктний простір рентних відносин в галузі надрокористування. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро : НМетАУ, 2018. Ч. 1. С. 400–403. *Особистий внесок: визначення та обґрунтування суб'єкт-суб'єктного простору та взаємодії суб'єктів рентних відносин з приводу узгодження економічних інтересів та вирішення питань щодо рентоотримання від надрокористування*. (0,25/0,15 д. а.)

32. Ткаченко І. Д. Етапи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємства та особливості розробки економічного механізму розподілу ренти в

Україні. *Молода академія – 2018* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 15–16 травня 2018 р.). Дніпро, НМетАУ, 2018. Т. 2. С. 5. (0,01 д. а.)

33. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Рентна політика в контексті розвитку національної економіки. *Стратегія якості у промисловості і освіті* : XIV Міжнар. конф. (4–7 червня 2018 р., Варна, Болгарія) : матеріали : у 2 т. Дніпро, Варна, 2018. Т. 2. С. 391–394. *Особистий внесок: визначення сутності механізмів рентної політики держави залежно від диференціації за рівнями формування та реалізації на макrorівні, мезорівні та мікрорівні економічної системи.* (0,16/0,12 д. а.)

34. Ткаченко І. Д. Методологічні та методичні аспекти визначення рентних доходів: сучасність та перспективи розвитку. *Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 жовт. 2018 р.) / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 104–107. (0,16 д. а.)

35. Завгородня О. О., Ткаченко Н. І., Ткаченко І. Д., Гутарова А. О. Теоретичні засади формування системи обліку рентних платежів в національних економіках ринкового типу. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітнянські аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28–29 березня 2019 р.). Дніпро : НМетАУ, 2019. Ч. 1. С. 116–119. *Особистий внесок: обґрунтування теоретичних засад формування системи обліку рентних платежів від надрокористування в Україні та порівняльний аналіз систем рентовилучення.* (0,16/0,04 д. а.)

36. Ткаченко І. Д. Суб'єктний простір рентовилучення та ефективне використання результатів наукових досліджень. *Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (21–22 березня 2019 р.). Дніпро : Юрсервіс ; Київ : Інтерсервіс, 2019. Т. 1. С. 72–74. (0,12 д. а.)

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ	2
ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕНТНИХ ВІДНОСИН ТА РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ	31
1.1. Сутність та типологія ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки	31
1.2. Рентний цикл як об'єкт державного регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки	60
1.3. Міжнародний досвід регулювання рентних відносин	75
Висновки до розділу 1	93
РОЗДІЛ 2. КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РЕНТИ ПРИ ФОРМУВАННІ РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ	97
2.1. Форми реалізації рентних відносин на території України	97
2.2. Методологічні аспекти та методичні засади визначення ренти	116
2.3. Методичні підходи до оцінки показників ренти при формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки надрокористувачів	130
Висновки до розділу 2	153
РОЗДІЛ 3. ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ, РЕГУЛЮВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ГАЛУЗІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ	158
3.1. Основи опортуністичної та рентоорієнтованої поведінки суб'єктів в галузі надрокористування	158

3.2. Визначення та оптимізація розміру рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств	171
3.3. Принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та надрокористувача при повторному збагаченні сировини	184
Висновки до розділу 3	203
ВИСНОВКИ	205
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	208
ДОДАТКИ	240

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. У сучасному світі рентні відносини охоплюють практично всі сфери життя; характерні не лише для сфери виробництва, а й для сфер розподілу, обміну та споживання; створюють передумови для отримання рентних доходів кожним суб'єктом економічної взаємодії; віддзеркалюють характерні особливості рентоорієнтованої поведінки в стратегічному та тактичному аспектах.

Теоретико-методологічна спадщина щодо вивчення ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої поведінки доволі суттєва та різноманітна, оскільки зародження поглядів на земельні відносини й розподіл доходів від землі відбулося ще за часів Хаммурапі, Каутільї, Мен-цзи, Платона, Аристотеля та ін.; започаткування та розвиток теорії ренти й рентних відносин пов'язують з класичною політекономією (Ф. Кене, Т. Мальтус, Дж. Ст. Мілль, В. Петті, Д. Рікардо, Ж. Б. Сей, А. Сміт та ін.); марксистська теорія ренти (К. Маркс, Ф. Енгельс та їх послідовники) започаткувала підхід до дослідження на підґрунті трудової теорії вартості та обґрунтувала існування диференційної ренти I та II роду, абсолютної ренти, заклала основи для визначення джерел формування й розподілу ренти між суб'єктами рентних відносин; неокласичний напрям розгляду проблем рентних відносин заснований на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазиренти», які можна отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників (У. Джевонс, Дж. Б. Кларк, А. Маршалл, К. Менгер, П. Самуельсон та ін.); розвиток «інституційної теорії ренти» (Б. Бенсон, Е. Крюгер, Г. Таллок та ін.) збагатив та розширив перелік суб'єктів рентних відносин, видів ренти й концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на «пошук ренти»; сучасний етап обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин охоплює комплексні праці, присвячені функціонуванню та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівні (Д. Львов, Ю. Яковець та ін.); дослідження процесів формування та розподілу природно-ресурсної ренти (С. Андрюшин, Ю. Бобильов, О. Ейсмонт, М. Іванова, В. Інякін, С. Кімельман, Б. Клюкин, М. Комаров, В. Крюков, Б. Кузик, П. Лещіловський, Ю. Матвєєва,

В. Мещерова, О. Ніколайчук, Ю. Разовський, Т. Решетилова, О. Смоліна, О. Струкова, Н. Трішин та ін.); публікації щодо процесів інституціоналізації рентних відносин (Н. Александров, Є. Анохін, О. Гоосен, Т. Еггертссон, Е. Моргунов, М. Олсон, Дж. Стіглер, В. Тамбовцев та ін.), неекономічних видів рентних доходів (Т. Андерсен, Е. Аткинсон, В. Дементьєв, Е. Скаржинська, Д. Стігліц та ін.), факторів, форм і наслідків рентоорієнтованої поведінки (Б. Бенсон, Дж. Б'юкенен, Р. Грінберг, А. Крюгер, Р. Кудряшова, Л. Попов, А. Рубінштейн, Г. Таллок, Р. Толлісон та ін.); проблеми рентних відносин з погляду переміщення рентних доходів у масштабі світової економіки (Р. Каплінський, Л. Шостак та ін.).

Сучасні дослідники ренти, рентних відносин, рентоорієнтованої поведінки (В. Автономов, В. Базилевич, А. Гриценко, В. Дементьєв, Д. Ергін, А. Заостровцев, О. Латков, О. Носова та ін.) приділяють увагу проблемам привласнення ренти, розробці механізмів її вилучення, специфіці прояву та існування ренти при рентоорієнтованій поведінці, але, незважаючи на досягнення сучасної економічної теорії, ряд принципових і важливих питань залишається поза увагою фахівців, а саме: стратегічний підхід до визначення розмірів вилучення (або не вилучення) рентних платежів, принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки надрокористувачів і держави, узгодження та розрахунок показників диференційної ренти I й диференційної ренти II при здобичі та збагаченні корисних копалин; проблеми оподаткування галузі надрокористування; раціональне використання покладів корисних копалин і нівелювання негативних екстерналій виробничої діяльності при видобутку та збагаченні корисних копалин.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до плану держбюджетних науково-дослідних робіт Національної металургійної академії України Міністерства освіти і науки України за темами: «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (державний реєстраційний номер 0107U001146, 2007–2017 рр.), у рамках якої автором визначено проблемні питання опортуністичної та рентоорієнтованої поведінки держави й суб'єктів господарювання, обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму надрокористування через

застосування «тріади» оптимальність-ефективність-доречність, запропоновано застосування чотирьох базових принципів формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави у сфері надрокористування (системності, соціальної відповідальності, прозорості, справедливості); «Дослідження основ та закономірностей розвитку національної економіки в контексті глобалізації» (державний реєстраційний номер 0108U001721, 2008–2009 рр.), у межах якої здобувачем розглянуто особливості формування та розподілу рентних доходів у галузі природокористування в умовах економічної кризи, виявлено функції рентних платежів; «Дослідження основ та інститутів інноваційної динаміки національної економіки в умовах глобалізації» (державний реєстраційний номер 0110U003241, 2010–2012 рр.), у рамках якої здобувачем розкрито теоретико-методологічні підходи до аналізу проблеми генези рентоорієнтованої поведінки суб'єктів, розглянуто моделі її становлення, функціонування, розвитку та особливостей прояву в контексті еволюції нової економіки в умовах глобалізації; «Національна економіка в умовах європейської інтеграції» (державний реєстраційний номер 0116U001148, 2015–2018 рр.), у межах якої здобувачем розглянуто методологічні та методичні аспекти визначення рентних доходів в історичній ретроспективі й проаналізовано міжнародний досвід сучасного підходу до розрахунків ренти, розроблена та обґрунтована концептуальна схема системи рентних відносин агрегованої конфігурації; «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (державний реєстраційний номер 0116U008360), «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (державний реєстраційний номер 0116U006782), у межах яких здобувачем розкрито сутність рентного циклу та його етапів з погляду рентогенерації та рентоотримання, обґрунтовано стратегію рентоорієнтованої поведінки надрокористувача й держави, визначено напрями отримання легітимної та нелегітимної ренти; «Сучасні методи та фінансово-економічні механізми управління суб'єктами господарювання регіону» (державний реєстраційний номер 0117U002349, 2017–2018 рр.), в межах якої автором проаналізовано законодавчо-нормативні зміни нормативів плати за користування

надрами для видобування окремих видів корисних копалин на підставі методик визначення рентних платежів, що надало змоги виділити та обґрунтувати сутність трьох основних підходів (інвестиційного, якісного та екстернального) до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр; «Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств» (державний реєстраційний номер № 0117U003928, 2018 р.), у межах якої автором обґрунтовано суб'єкт-суб'єктний простір рентних відносин, розроблено концептуальну схему системи рентних відносин та етапів рентного циклу.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є розвиток теоретичних, науково-методичних та прикладних засад формування й реалізації рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств у галузі надрокористування.*

Для реалізації цієї мети поставлено такі *завдання*:

- дослідити й узагальнити теоретико-методологічні засади та принципи формування й реалізації рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств;
- сформулювати сучасне трактування категорії «рентний цикл»;
- з'ясувати економічну сутність рентиорієнтованої стратегії поведінки;
- типологізувати диференційну ренту за виробничими етапами;
- розробити, обґрунтувати та апробувати методика розрахунку рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств;
- виявити специфіку міжнародного досвіду регулювання рентних відносин у галузі надрокористування;
- дослідити цільову функцію рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств у галузі надрокористування.

Об'єкт дослідження – процес взаємодії суб'єктів рентних відносин у галузі надрокористування в процесі формування рентиорієнтованої стратегії поведінки.

Предмет дослідження – теоретико-методичні, науково-методичні та прикладні засади формування й реалізації рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничо-

збагачувальних підприємств.

Методи дослідження. Теоретичними та методологічними засадами дослідження стали фундаментальні положення економічної теорії, зокрема мікроекономіки, а також праці вітчизняних і зарубіжних науковців з питань сутності ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів. Методологічну основу дослідження становлять загальні та спеціальні методи наукового пізнання: діалектичний, формально-логічний, системно-структурний, аналізу та синтезу, моделювання, історичний, порівняльно-правовий. Так, у ході виконання дисертації використано такі методи: *діалектичний* – для визначення концептуальних засад, досвіду, проблем і перспектив розвитку ренти, рентних відносин при рентоорієнтованій стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств; *формально-логічний* – для дослідження понятійно-категоріального апарату й типології рентних відносин у галузі природокористування та надрокористування; *системно-структурний* – для виявлення впливу змін законодавчих і нормативних актів щодо вилучення рентних платежів шляхом оподаткування на поведінку надрокористувачів з погляду змін структурних елементів; *аналізу та синтезу* – для узагальнення методик визначення рентних платежів у галузі надрокористування; *моделювання* – для розроблення та обґрунтування системи альтернатив з метою проведення аналізу рентної ставки для гірничо-збагачувальних підприємств, формування концептуального переліку альтернатив з урахуванням невизначеності та ризику; для визначення оптимуму в балансуванні рентних відносин і загального оподаткування бізнесу залежно від характеру впливу зовнішнього середовища за шкалою «негативний-нейтральний-позитивний» вплив; *історичний* – для дослідження генези розвитку форм реалізації рентних відносин у галузі надрокористування; *порівняльний* – для порівняння та виявлення специфіки законодавчо-нормативного регулювання галузі надрокористування в Україні та зарубіжних країнах.

Інформаційно-довідкову базу дослідження становлять Конституція України, закони і нормативні акти, постанови Верховної Ради України, укази Президента

України, постанови Кабінету Міністрів України, публікації вітчизняних та іноземних учених з відповідної проблематики, статистичні матеріали, звітні дані виробничо-господарської діяльності гірничо-збагачувальних підприємств України, матеріали власних розробок автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в узагальненні та розвитку теоретико-методичних основ і розробці інструментарію аналізу рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин у галузі надрокористування. Основні отримані результати, що становлять наукову новизну і виносяться на захист, полягають у такому:

удосконалено:

– визначення категорії «рентний цикл» з позицій обґрунтування економічного результату від реалізації рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств з огляду на рентогенерацію та рентоотримання між власником надр і надрокористувачем при реалізації «світлої» та «темної» стратегій економічної поведінки суб'єктів рентних відносин. На відміну від існуючих визначень, доведено, що рентний цикл гірничо-збагачувальних підприємств у загальному вигляді являє собою кругообіг не лише капіталу підприємства, а й інших факторів виробництва, закінчується лише в разі припинення виробничо-господарської діяльності (або певного структурного підрозділу) і включає в себе п'ять послідовних етапів: розвідка, дозвіл, будівництво, видобуток і переробка, закриття;

– типологізацію диференційної ренти за виробничими етапами з позицій системності та стадійності, обґрунтовано й проаналізовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації, яка включає в себе етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів. Доведено, що саме такий підхід надає змогу формувати, коригувати та реалізовувати рентоорієнтовану стратегію поведінки гірничо-збагачувальних підприємств на різних етапах рентного циклу;

набули подальшого розвитку:

– визначення та обґрунтування економічної сутності категорії

«рентоорієнтована стратегія поведінки», яка полягає в навмисній (цілеспрямованій) діяльності учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом на кожному з етапів рентного циклу та, на відміну від існуючих, надає змогу аналізувати «світлу» та «темну» стратегії, ранжування яких відбувається на підставі відповідності чинному законодавству в галузі надрокористування;

– розробка, обґрунтування та апробація методики розрахунку рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств, яка, на відміну від традиційних, базується на врахуванні можливих альтернатив оподаткування та зміни цільового значення ставки ренти на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств та надає змогу визначити оптимальний розмір цільового значення ставки ренти з метою досягнення показника беззбитковості роботи гірничо-збагачувального підприємства;

– концептуальні засади аналізу моделей ренти, які, на відміну від існуючих, сформовані під впливом комбінацій економічних, політичних, законодавчих, соціальних, екологічних та інших факторів, а саме: модель близькосхідних країн, яка започаткована на підставі ієрархічної структури суспільства; модель США та Канади, для якої характерний демократичний підхід до надрокористувачів та яка базується на конкурсній системі отримання дозволів на розробку покладів корисних копалин; модель функціонування державних компаній-монополістів у галузі надрокористування (Великобританії, Венесуели, Мексики, Норвегії) з певною системою обмеження доступу до надр і системою суттєвого державного та законодавчо-нормативного регулювання;

– теоретико-методичні принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств при повторному збагаченні сировини, а саме: системності; соціальної відповідальності; прозорості; справедливості за основними результатами діяльності, – що надає змоги врахувати економічні, соціальні й екологічні наслідки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в удосконаленні

науково-методичного забезпечення державного регулювання галузі надрокористування, впровадженні обґрунтованих рекомендацій щодо формування системи вилучення рентних платежів та розподілу ренти між суб'єктами рентних відносин у практику господарювання органами державної влади та місцевого самоврядування для розробки прогнозів, програм, планів, спрямованих на розвиток галузі та національної економіки, у можливості та доцільності використання практичних рекомендацій у роботі гірничо-збагачувальних підприємств щодо формування та реалізації рентоорієнтованої поведінки гірничо-збагачувальних підприємств. Основні положення й висновки дисертації, що мають прикладний характер, були використані в діяльності гірничо-збагачувальних підприємств, а саме: ТОВ «Спецстрой» (довідка № 27 від 02.08.2019), ТОВ «ВТФ «КЕРАМІК-ПРИЛУКИ» (довідка № 8д від 30.01.2020), – для поліпшення фінансового становища підприємств та ефективного впливу на кінцеві фінансові результати діяльності підприємств. Авторський підхід щодо моделювання зміни ціни та цільового значення ставки ренти використовують у практичній діяльності ТОВ «Завод мінеральних вод “РЕАЛ”» (довідка № 47-п від 24.04.2020).

Результати дослідження, висновки та практичні рекомендації отримали позитивну оцінку та застосовуються в практичній діяльності Інституту чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України в роботі відділу прогнозних та інформаційно-технічних досліджень в металургії при проведенні науково-дослідних робіт інформаційного, аналітичного й прогнозного характеру (довідка № 291 від 14.11.2018).

Основні теоретичні положення та практичні рекомендації, викладені в дисертації, використовують під час розробки навчально-методичного забезпечення Національної металургійної академії України МОН України при підготовці бакалаврів та магістрів галузей знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» (спеціальність 051 «Економіка»), 07 «Управління та адміністрування» (спеціальності 073 «Менеджмент» та 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»); у Національній металургійній академії України Міністерства освіти і науки України при викладанні дисциплін «Мікроекономіка»,

«Макроекономіка», «Національна економіка», «Європейський бізнес та галузеві ринки», «Стратегічне управління підприємством», «Економічна діагностика» (довідка № 01-20/509 від 24.10.2018); у Дніпропетровському регіональному інституті державного управління при Президентіві України для розробки навчально-методичного забезпечення дисциплін «Мікроекономіка», «Макроекономіка», при проведенні курсів підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в рамках обласної програми «Економічний аналіз державної політики», «Програмно-цільовий метод формування місцевих бюджетів» (довідка № 03-4-17-579 від 25.10.2018); у навчальному процесі Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ МВС України при викладанні дисциплін «Економіка підприємства», «Основи економічної теорії», «Господарське право» (довідка № 2834 від 05.11.2018).

Результати дослідження застосовані департаментом економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації при розробці Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 р., затвердженої рішенням обласної ради № 561-27/IV від 26.09.2014; Плану реалізації стратегії розвитку Дніпропетровської області на 2018–2020 рр., затвердженого рішенням обласної ради № 274-11/VII від 01.12.2017; при розробці програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2018 р., затвердженої рішенням обласної ради № 267-11/VII від 01.12.2017, та Програми розвитку малого та середнього підприємництва у Дніпропетровській області на 2017–2018 рр., затвердженої рішенням обласної ради № 124-7/VII від 02.12.2016 (довідка б/н б/д).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення актуального науково-практичного завдання розкриття економічної сутності рентиорієнтованої стратегії поведінки в галузі надрокористування та узагальнення теоретико-методичних засад дослідження рентиорієнтованої поведінки. Усі наукові результати, викладені в дисертації, одержані автором особисто, опубліковані в

наукових працях та відображають зміст дослідження. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертації використані лише ті ідеї та положення, які є особистим внеском здобувача. Внесок у публікації, виконані у співавторстві, вказано у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження, результати, висновки та пропозиції апробовано на наукових, науково-практичних та науково-технічних конференціях: «Актуальні проблеми трудового та господарського права» (м. Дніпропетровськ, 2015 р.); «Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проектах» (м. Одеса, 2016 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.); «Молода академія – 2016» (м. Дніпропетровськ, 2016 р.); «Сучасні міжнародні економічні відносини: драйвери успіху та виклики розвитку» (м. Дніпро, 2017 р.); «Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій» (м. Ополє, Польща, 2017 р.); «Міжнародні наукові та інноваційно-інвестиційні програми: досвід та результати» (м. Дніпро, 2017 р.); «Моніторинг, моделювання й менеджмент емерджентної економіки (МЗЕ2)» (м. Одеса, 2017 р.); 44 Міжнародній науково-технічній конференції молоді (м. Запоріжжя, 2017 р.); «Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» (м. Дніпро, 2017 р.); «Актуальні проблеми розвитку металургійної науки та освіти» (м. Дніпро, 2017 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 2017 р.); «Молода академія – 2017» (м. Дніпро, 2017 р.); «Національна економіка України в умовах європейської інтеграції» (м. Дніпро, 2017 р.); «Стратегія якості у промисловості і освіті» (м. Варна, Болгарія, 2018 р.); «Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення» (м. Дніпро, 2018 р.); «Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки» (м. Дніпро, 2018 р.); «Молода академія – 2018» (м. Дніпро, 2018 р.); «Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності» (м. Дніпро, м. Київ, 2019 р.); «Сучасні проблеми

обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти» (м. Дніпро, 2019 р.).

Публікації. За результатами наукових досліджень опубліковано 36 наукових праць, з них 5 – розділи в монографіях; 8 – статті в наукових фахових (індексованих) виданнях України; 3 – статті в інших виданнях; 20 – публікації апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій становить 11,86 д. а., з яких особисто автору належать 9,25 д. а.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 283 сторінки. Основна частина роботи має обсяг 8,7 авт. арк. Дисертація містить 34 таблиці, 11 рисунків. Список використаних джерел включає 306 найменувань та розміщений на 32 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РЕНТНИХ ВІДНОСИН ТА РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ

1.1. Сутність та типологія ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки

Розгляд сутності та типології ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки доцільно здійснювати за допомогою ретроспективного аналізу теоретичного надбання попередників, а саме вчень фізіократів, класиків, марксистів, неокласиків, поглядів сучасних економістів. Такий аналіз надасть змогу здійснити дослідження сутності економічної категорії «рента», зрозуміти суб'єкт-суб'єктну взаємодію між державою та надрокористувачем, з'ясувати мотиви цієї взаємодії щодо питань рентоотримання та побудови рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів цих відносин.

Наявне теоретико–методологічне підґрунтя доцільно, на нашу думку, розглядати за логікою еволюції виробничих відносин та з врахуванням їх діалектичної взаємодії із сферою природокористування та надрокористування.

При розгляді історичного розвитку та теоретико-методологічної спадщини ренти, рентних відносин та рентоорієнтованих стратегій поведінки, з певною мірою умовності, можна виділити наступні етапи її розвитку:

«1 етап – зародження поглядів на земельні відносини та розподіл доходів від землі (Хаммурапі, Каутільї, Мен-цзи, Платон, Аристотель та ін.);

2 етап – започаткування та розвиток теорії ренти та рентних відносин відбулося в рамках класичної політекономії (В. Петті, Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рікардо, Т. Мальтус, Ж.Б. Сей, Дж.Ст. Мілль та ін.). Саме визначення сутності земельної ренти як форми економічної реалізації прав власності на землю, механізмів утворення диференціальної земельної ренти дозволили обґрунтувати необхідність та доцільність її реалізації за допомогою рентного платежу

неподаткового характеру;

3 етап – формування та розвиток марксистської теорії ренти (К. Маркс, Ф. Енгельс та їх послідовники). Саме на цьому етапі на підґрунті трудової теорії вартості доведено існування диференційної ренти I-го та II-го роду, розроблені та обґрунтовані теоретичні положення існування абсолютної ренти, закладено основи для визначення джерел формування та розподілу ренти між суб'єктами рентних відносин;

4 етап – апробація та розвиток неокласичного напрямку щодо розгляду проблем рентних відносин на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квасіренти», які можливо отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників (У. Джевонс, К. Менгер, А. Маршалл, Дж.Б. Кларк, П. Самуельсон та ін.);

5 етап - дослідження та розвиток в традиції «інституційної теорії ренти» (Б. Бенсон, Е. Крюгер, Г. Таллок та ін.) призвело до розширення переліку суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на "пошук ренти";

6 етап – обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин, який можна поділити на декілька напрямків [1, с. 4-5]:

1) комплексні роботи, присвячені функціонуванню та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівнях (роботи Д. Львова, Ю. Яковця та деяких інших);

2) роботи, присвячені процесам формування та розподілу природно-ресурсної ренти (праці С. Андрюшина, Ю. Бобильова, І. Буздalова, В. Волконського, А. Голуба, В. Данилова-Данильяна, В. Інякіна, С. Кімельмана, Б. Клюкіна, М. Комарова, В. Крюкова, Б. Кузика, П. Лещіловського, Ю. Матвєєвої, В. Мещерова, О. Ніколайчука, Ю. Разовського, Т. Решетилової, О. Смоліної, О. Струкової, Н. Трішина, О. Ейсмонта і багатьох інших);

3) роботи, присвячені процесам інституціоналізації рентних відносин (В. Тамбовцева, Н. А. Александрова, Є. Анохіна, О. Гоосен, Е. Моргунова, М. Олсона, Дж. Стіглера, Т. Еггертссона та інших);

4) роботи, присвячені неекономічним видам рентних доходів (Т. Андерсена,

Е. Аткинсона, В. Дементьєва, А. Заостровцева, Е. Скаржинської, Д. Стігліца та інших);

5) роботи, що розкривають фактори, форми і наслідки рентоорієнтованої поведінки (Б. Бенсона, Дж. Б'юкенена, Р. Грінберга, А. Крюгера, Р. Кудряшової, Л. Попова, А. Рубінштейна, Г. Таллока, Р. Толлісона та інших);

б) роботи, присвячені переміщенню рентних доходів в масштабі світової економіки (Р Каплінського, Л. Шостак та інших).»

Сучасні дослідники ренти, рентних відносин, рентоорієнтованої поведінки (В. Автономов, В. Базилевич, А. Гриценко, В. Дементьєв, Д. Ергін, А. Заостровцев, О. Латков, О. Носова та інші) приділяють увагу проблемам привласнення ренти, розробці механізмів її вилучення, специфіки прояву та існування в ренти при рентоорієнтованій поведінці, але, не зважаючи на досягнення сучасної економічної науки, ряд принципів та важливих питань залишається поза увагою фахівців, а саме: стратегічний підхід до визначення розмірів вилучення (або невилучення) рентних платежів, принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств в галузі надкористування, узгодження та розрахунок показників диференційної ренти I та диференційної ренти II при здобичі та збагаченні корисних копалин, вилучення корисних компонентів з раніше видобутої та попередньо збагаченої сировини (шламовідвалів та шлакосховищ).

В сучасному світі рентні відносини охоплюють практично всі сфери життя; характерні не лише для сфери виробництва, але й для сфер розподілу, обміну та споживання; створюють передумови отримання рентних доходів кожним суб'єктом економічної взаємодії; віддзеркалюють характерні особливості рентоорієнтованої поведінки в стратегічному та тактичному аспектах.

Еволюція теорії ренти, на наш погляд, відображає розвиток реальних економічних відносин.

На зародковому етапі теорії ренти та рентних відносин характерною особливістю є поверхневий та хаотичний погляд на виробничі відносини в цілому, спрямований на застосування емпірично-описових методів. Так, в

працях мислителів Стародавнього Світу, просліджуються уривчасті пропозиції щодо окремих методів впливу власників на робітника («знаряддя праці, що говорять») з метою отримання ренти на двох рівнях - на рівні окремого господарства та на рівні держави.

«У Збірнику законів шостого царя Першої Вавілонської династії Хаммурапі (1792-1750 гг. до н.э.) вперше були представлені записи норм звичайного права, судової практики, які було складено на підставі раніше діючих законів у XX столітті до нашої ери. Метою написання цього збірника законів було усунення корупції, що панувала в державному апараті. Стосовно правовідносин в сфері землекористування в Збірнику законів царя Першої Вавілонської династії Хаммурапи визначено принципи користування земельними ділянками, оплати за користування у вигляді орендних платежів, правила переходу прав власності від однієї особи до іншої, розміри стягнень та податків з орендарів, які не обробляють ділянки» [2].

«Староіндійську економічну думку узагальнено в трактаті “Артхашастра” Каутільї (IV – III ст. до н. е.) де приділено увагу державному регулюванню господарських відносин з метою належного управління та зростання національного багатства, яке складається з результатів праці населення. Провідною сферою матеріального виробництва було визначено сільське господарство, і перш за все, - землеробство. Вперше надано характеристику позитивного ефекту від зрошування придатних до експлуатації земельних ділянок. Саме в цьому трактаті було вперше проведене диференціювання земельних ділянок щодо придатності або непридатності до виробництва сільськогосподарської продукції. Непридатну для виробництва сільськогосподарської продукції землю Каутілья рекомендував надати під пасовища (скотарство) та під забудову» [3, с. 64].

Послідовниками конфуціанства, наприклад, древньокитайським мудрецем Мен-цзи, розроблено аграрний проект в основу якого покладено ідею щодо розмежування спільних земель (за якісними показниками) на 9 рівних частин. Пропонується проведення обробки найкращої ділянки («спільного поля») у

вільний час всіма членами суспільства, які мешкають поряд із зазначеною ділянкою з перерахуванням всього обсягу врожаю до державної скарбниці.

Для теоретичної спадщини наукової думки Стародавньої Греції характерною особливістю стає врахування географічних, економічних та політичних чинників. Саме в цей час формується та набуває розвитку теорія праці землеробця в "ідеальній державі" Платона та закладаються основи правового регулювання землекористування з виділенням двох суб'єктів земельних відносин, а саме: держави (як власника всіх земель) та громадянина, якому делегуються права користування ділянкою з можливістю передачі її в спадщину своїм дітям. У праці "Закони" Платон виділяє "ідеальний" і "негативний" типи суспільства (залежно від поведінки людей та їх матеріальних турбот), відстоюючи позицію верховної власності держави на землю та право держави самостійно (на власний розсуд) розпоряджатися земельними ділянками.

«Учнем Платона, філософом Аристотелем (384-322 до н. е.), у працях "Політика", "Економіка" досліджено сутність і дію економічних законів та фактично закладено основи економічної науки. На противагу "ідеальній державі" Платона, Аристотелем було здійснено структурування суспільства за класовою структурою суспільства - з розподілом людей на вільних і рабів. Відповідно, «вільне населення» було поділене на 5 суспільних верств: землеробів, скотарів, ремісників, торговців, найманих робітників, воїнів, кожен з яких створює «природне» або «надприродне» багатство. Ним було розроблено концепцію економіки та хрематистики. До «економіки» відносилися - землеробство, скотарство, ремесло, дрібна торгівля, які вважалися природною та справедливою господарською діяльністю й повинні підтримуватися державою. До «хрематистики» (від слова "хрема" - майно) відносилися діяльність у сфері торговельних та лихварських угод з метою вкладання та нагромадження капіталу» [4].

«Ряд гіпотетичних моделей функціонування й взаємодії суб'єктів у суспільстві Ксенофонта, Платона, Аристотеля, набули свого теоретичного обґрунтування та були використані в якості прикладів реалізації рентних

відносин представниками класичного напрямку політичної економії. Деякі ідеї, щодо розподілу доходів від землі, використовувалися у працях соціалістів-утопістів» [5, 6].

«Поряд із економістами проблемне поле земельних відносин, розподілу доходів, положення кожного з окремих суспільних груп населення цікавить також соціологів, філософів та істориків. Сучасні трактовки положення «колонат» та вивчення специфіки його існування як правового, господарського та соціального положення землеробів пізньоримської імператорської епохи цікавлять й сучасних істориків» [7, с. 469-490]. Наприклад, М. Ростовцев, спираючись на теоретичну спадщину М. Вебера, розглядає специфічні риси колонату до III сторіччя н.е. в різних країнах та подальший розвиток колонату з IV сторіччя н.е.

Перехід від привласнюючої економіки до виробничої, коли набули розвитку землеробство та видобуток й розробка покладів корисних копалин, надає поштовх для освідомлення сутності феодального устрою суспільства, місця й ролі рентних відносин в ньому.

В. Ембулаєв [8] «приводить розмежування рабовласницького та феодального суспільства, зазначаючи, що рабовласницьке суспільство охоплює період історії від VI ст. до нової ери до V ст. нової ери, - точніше, до 476 р., коли із загибеллю Римської імперії відбулася одночасно загибель і рабовласницького ладу в цілому, а феодальне суспільство охоплює період історії від V ст. до XVI ст., тобто до успішної першої буржуазної революції в Нідерландах (Голландії) 1566-1609 рр.»

Рентні відносини при феодальному устрої суспільства успадкували певні характерні риси від рабовласницького устрою. На нашу думку, основними з них були нестабільність та непрогнозованість розміру рентних платежів, нерівномірність доходів від залучених до процесу використання ділянок землі, несправедливість та нерівномірність рентовилучення на підставі класового характеру взаємодії суб'єктів, відсутність рентоорієнтованих стратегій отримання, розподілу та перерозподілу ренти. Але, історично, саме при

феодалному устрої виникає суттєва диференціація в доходах, які отримані завдяки надровикористанню та землевикористанню, приймають форму барщини й оброку та фактично доводять пряму залежність між феодалною власністю та політичною владою феодала. Розмежування на класи (феодали та кріпосні селяни), пріорітети класової структури суспільства фактично не змінюються. Особливими рисами прояву рентних відносин при феодализмі виступає барщина та вотчина (сеньорія у Франції, манор – в Англії), які були необхідні для реалізації крупної земельної власності та відігравали роль позаекономічних методів примусу та вилучення ренти.

Отже, перший етап розвитку теорії ренти залишив наступну теоретичну спадщину:

- по-перше, було виділено суб'єктний склад зацікавлених у рентних відносинах осіб, розглянуто взаємодію між ними;
- по-друге, в практику господарювання через нормативні та законодавчі акти введено позаекономічний механізм примусового вилучення ренти;
- по-третє, обґрунтовано диференційований рівень платежів (в залежності від якісних показників родючості земельних ділянок та обсягів земельних ділянок);
- по-четверте, зроблено спробу диференціації земельних ділянок на придатні та непридатні до сільськогосподарської діяльності з подальшим вирішенням питань їх цільового призначення.

Перехідний період від натурального господарства до товарного виробництва та розкриття сутності земельної ренти намагалися здійснити учені-фізіократи - Ф. Кэне та А. Тюрго. «Розглядаючи вперше в економічній науці питання про походження додаткової вартості у сфері виробництва, вони вважали продуктивною працею виключно сільськогосподарську працю, а єдиним джерелом багатства обґрунтовували в своїх працях «природу» та «природні властивості землі» [9, с. 19]. Таким чином, народилася дуальна теорія земельної ренти, в якій: з одного боку, джерелом земельної ренти є природнообумовлені властивості землі, а з іншої - для її отримання та

привласнення потрібна праця сільськогосподарського працівника. Земельну ренту фізіократи розглядали як загальну форму додаткової вартості, отриману за рахунок природної родючості ґрунту, пояснюючи її походження продуктивністю землеробської праці. Називаючи землеробство єдиною продуктивною сферою, що приносить "чистий продукт", ототожнювали додаткову вартість із рентою. Саме завдяки працям Ф. Кене та Ж. Тюрго було поставлене питання для подальших досліджень про походження додаткової вартості в сфері виробництва, а не в сфері обігу завдяки існуванню продуктивної праці.

«Ф. Кене, спираючись на теоретичні положення концепції "природного порядку", створює та робить спроби обґрунтувати теорію земельної ренти («чистого продукту»), систему її розподілу та місце в суспільному відтворенні. Ґрунтуючи власні теоретичні положення на структуризації та виділенні певних особливостей існуючої класової структури суспільства (а саме: власників землі, капіталу, робочої сили) він вважає, що всі процеси цілком та повністю залежать від законів природи» [10, с. 363-364]. «Завдяки дії «природного закону», Ф. Кене робить змогу обґрунтувати розмір «чистого продукту» (як різницю між ціною за якою можна продати товар та витратами виробництва даного обсягу товару), який, на його думку, є «дарунком природи в землеробстві», що отримується завдяки певним витратам сировини, матеріалів і праці [10, с. 286]. Реальний прибуток, з точки зору Ф. Кене, - це земельна рента, оскільки «ніщо насправді не може приносити прибутку, окрім землі...» [10, с. 533]. Ф. Кене відокремлює в суб'єктній взаємодії системи рентних відносин з приводу землекористування власника «чистого продукту» (землевласника), але не торкається питань «вартості» та «споживчої вартості» продукту землеробства.

«Ілюстративний приклад відносно розподілу рентних платежів по класам суспільства, запропонований Ф. Кене в "Економічній таблиці" є суттєво формалізованим, оскільки, на його думку, суб'єктний характер належності ренти притаманний і державі, і власникам, а «чистий продукт», як єдине джерело прибутку, має підлягати оподаткуванню та стягуватися безпосередньо з отриманого «чистого продукту землі» [10, с. 441].

Теоретична цінність «Економічної таблиці» полягає в спробі здійснення аналізу руху суспільного продукту (у вартісній та натурально-речовинній формах) за умов статичної та замкнутої економічної системи й спробі пояснення взаємозв'язку рентних відносин з системою суспільного відтворення на уявних числових прикладах з дуже суттєвим ступенем абстрагування від реального положення щодо розмірів отримання «чистого продукту землі», але, на нашу думку, слід зазначити, що саме Ф. Кене зробив спробу визначити та обґрунтувати розмір рентних платежів та суму, яку повинен отримувати власник землі при землекористуванні з метою виробництва товарів ставлячи за мету своєї діяльності отримання не лише прибутку, але й ренти, з наголосом на лише формуючому, але й регулюючому впливі системи рентних відносин у суспільному відтворенні, а теоретична спадщина Ф. Кене надала поштовх подальшому розвитку теорії ренти та рентних відносин в землекористуванні та надрокористуванні.

Теоретична концепція відносно можливості рентних платежів здійснювати не лише формуючий, а й регулюючий вплив на доходи опиняється під пильною увагою науковців-послідовників.

«Концепція У. Петті трактує поняття ренти у три способи: як чистий продукт хлібороба, як загальну форму додаткової вартості та, як власне, земельну ренту» [11, с. 60].

У. Петті при розгляді теоретичних аспектів ренти і рентних відносин зконцентрував свою увагу на наступних категоріях: «природній та істинній земельній ренті даного року», «звичній ренті», ренті з землі, ренті з грошей, ренті з будинків, таким чином, він відійшов від поняття, що лише природничі фактори є головними для рентогенерації та отримання рентного доходу власниками активів, а фактично будь-який актив є рентогенеруючим активом за певних умов.

«Відносно категоріального визначення «природної та істинної земельної ренти даного року» [12, с. 31-32] ним зроблена пропозиція щодо натуральної оцінки як різниці між результатом (зерном), що отримано працівником за умов

здійснення господарської діяльності на власній ділянці землі та за допомогою власних трудових зусиль, та всіма витратами, які працівник несе протягом року.»

«Категоріальне визначення «звичайної земельної ренти» зроблене У. Петті з урахуванням чергування врожайних років та неурожайних років (тобто вперше зроблена спроба врахування зовнішніх факторів на процес товарного виробництва зерна з врахуванням погодних умов та природних чинників, а також циклічності чередувань врожаїв та неурожаїв), а саме запропоновано визначати середні величини «природної та істинної земельної ренти» у вигляді зернового хліба «з того ряду років, у період яких нероди чередуються з врожаєми» [12, с. 32].» Отже, вперше враховується не лише циклічність сільськогосподарського виробництва, а й вплив ендогенних факторів на обсяг отриманої ренти. Але, слід зауважити, що на його думку, рента даного виду існує лише за умов використання земельної ділянки для ведення одноосібного селянського господарства.

Заклавши основи трудової теорії вартості, У. Петті розглядав заробітну плату та ренту як частини вартості, створені працею. Ренту У. Петті порівнював з додатковою вартістю, яка створена в результаті застосування додаткової праці. На його думку, рента в натуральному виразі - це частина продукту, який залишився після вирахування заробітної плати і насіння. Виникнення диференціальної ренти він пояснював різницею відносно місцерозташування земельних ділянок та відмінністю у родючості землі: «... Поблизу населених місць ... землі не тільки приносять ... більш високу ренту, але і коштують більшої суми річних рент, ніж землі абсолютно такої ж якості, які знаходяться в більш віддалених місцевостях» [12, с. 33-37]. Цим висловом У. Петті порушив проблему визначення ціни землі при землекористуванні. Аналізуючи земельну ренту, він не лише підходить до визначення ціни землі, визначаючи її як суму річних рент за 21 рік - час спільного життя трьох поколінь, але ще й намагається провести дослідження впливу динаміки цін на ринку хліба та на ринку грошей й отримує висновок: «Як сильний попит на гроші підвищує відсоток, так сильний попит на хліб підвищує його ціну, а тому й ренту із землі, на якій росте хліб, й

... ціну самої землі» [12, с. 37].

Саме цей висновок дозволяє зрозуміти комплексний погляд У. Петті на проблему рентогенерації щодо врахування різних змінних критеріїв, а саме: 1) встановлює взаємозв'язок ренти та різною родючістю; 2) дозволяє проаналізувати вплив місцеположення земельної ділянки на розмір ренти; 3) обґрунтовує залежність між рівнем продуктивності праці та отриманим додатковим продуктом; 4) враховує ринковий попит на продукцію, отриману з ділянки землі, в різні періоди часу; 5) підкреслює взаємозв'язок з попитом на гроші, стверджуючи, що величина відсотка повинна бути рівною ренті з такої кількості землі, яка може бути придбана на отримані в позику гроші, за умов цілковитої безпеки.

При спробі теоретичного обґрунтування та кількісного визначення «ціни землі» У. Петті робиться спроба пов'язати між собою два показники, а саме: величину позичкового відсотку та ренту, доводячи, що величина відсотка повинна дорівнювати ренті з такої кількості землі, яка може бути придбана на отримані в позику гроші, при умові цілковитої безпеки. «У. Петті розглядає можливість динамічних змін на ринках грошей та хліба, звертає увагу на можливу зміну попиту та пропозиції й пропонує теоретичний висновок для нівелювання цих впливів: «кількість грошей, що виражають вартість ренти (зерна), - це така кількість грошей, яку протягом однакового часу набуває, за вирахуванням своїх витрат виробництва, хто-небудь інший, коли він цілком віддається виробництву грошей» [12, с. 32]. Саме цей висновок зумовлює подальший розвиток економічних досліджень, виходячі із теоретичного положення, що «рівний труд у рівні проміжки часу приносить рівну за величиною вартість»» [13, с. 53].

Основним недоліком теоретичної концепції У. Петті, на нашу думку, можна вважати його категоричне заперечення відокремлення власників землі, капіталу та робочої сили та розгляд замкнутої економічної системи без наявності зовнішніх зв'язків з приводу оренди додаткових земельних ділянок чи залучення додаткових працівників до процесу виробництва. Фактично такі припущення

У. Петті унеможлиблюють виокремлення ренти та прибутку на капітал, оскільки все привласнення створеного додаткового продукту здійснюється однією особою з врахуванням відсотка на капітал в формі прибутку.

Підводячи підсумок визначення земельної ренти у теоретичній спадщині У. Петті, доцільним, на нашу думку, є наступний висновок: 1) земельна рента дорівнює продукту, виробленому на землі за вирахуванням витрат використаних факторів виробництва - праці та капіталу; 2) джерелом доходу є частина продукту, виробленого землею, яка відображає внесок землі в виробництво продукту («чистий продукт землі»); 3) одержувачем земельної ренти є лише землевласник. «Теорія ренти У. Петті фактично набуває ознак теорії прибутку (в якій більше уваги приділено саме категорії «прибуток»), але «не вірне твердження, що у нього немає теорії ренти»» [14, с. 113].

«Подальший розвиток спадщини поглядів на ренту в межах класичної політичної економії, пов'язаний з теоретичними розробками А. Сміта, який досліджує рентні платежі та зазначає, що їх розмір пов'язаний не лише із здатністю землі до створення продукції, а, певним чином, залежить від місця знаходження земельних ділянок» [15, с. 208] та «виокремленням ренти від заробітної плати та прибутку на капітал - «... рента входить до складу ціни продукту іншим чином, ніж заробітна плата та прибуток на капітал»» [15, с. 206]. Зазначені положення набувають свого розвитку та дозволяють зробити висновок відносно прямопропорційної залежності розміру ренти від ціни продукту, який визначається рівнем попиту.

«Фактично саме А. Сміт стає першим дослідником теорії гірничої ренти» [15, 16], виділяючи та розглядаючи різні варіації гірничих умов та їх вплив на розмір ренти при надрокористуванні. Критика А. Сміта «за непослідовність у визначенні земельної ренти» [17, с. 190], безумовно доцільна, але, по суті, - при визначенні ренти він користується різними концептуальними підходами: теорією трудової вартості та теорією витрат виробництва.

У розділі «Про природний розвиток добробуту» у книзі «Багатства народів», А. Сміт визначає, що «втручання уряду в економічне життя має негативний

вплив «затримує замість того, щоб прискорювати прогрес суспільства у напрямку до дійсного багатства та величі, зменшує, замість того, щоб збільшувати, сумарну цінність річної продукції землі та праці». Саме тому, до функцій держави він відносить 3 функції – гарантування безпеки, відправлення правосуддя (включаючи захист приватної власності) та підтримання деяких життєво важливих суспільних споруд. «Для того, щоб підійняти країну із найнижчого ступеня варварства до найвищого ступеня добробуту потрібні лише мир, легкі податки й толерантність в управлінні –усе інше забезпечить природний рух речей», –стверджує А. Сміт» [18, с. 332].

Основними висновками з теорії ренти А. Сміта можуть бути наступні:

- 1) земельна рента - це перевищення вартості отриманого продукту над валовими витратами капіталу та праці;
- 2) рента визначається ціною товару, а не навпаки (оскільки земля, яка не створює рентний дохід виводиться з сільськогосподарського обігу);
- 3) створює земельну ренту (або вартість продукту) взаємодія трьох факторів, а саме: праця робітників, земля та капітал;
- 4) розмір земельної ренти змінюється не тільки в залежності від родючості землі, а й в залежності від її розташування;
- 5) земельна рента є наслідком монопольного володіння землею;
- 6) якщо фермер працює на власній землі, то рента привласнюється ним, якщо на орендованій, то ренту отримує власник землі.

Одним з вчених, який доволі точно трактував закони ренти та присвятив увагу рентним відносинам був Д. Рікардо, який проводить розгляд економічних процесів та явищ з позицій політики економічного лібералізму та політики фритредерства, досліджуючи складну економічну систему з позицій дії об'єктивних законів та механізмів саморегулювання, широко застосовуючи метод логічної абстракції.

Теорія земельної ренти Д. Рікардо є доволі відомою, але його роботі "Начала політичної економії та оподаткування», опублікованій в 1817 р., передувало видання трактату Дж. Андерсона «Дослідження природи хлібних законів» (1777 р.), В якому було представлено теоретичне вчення про ренту. У публікаціях ХІХ в. саме Дж. Андерсона називають першим теоретиком ренти,

ідеї якого пізніше розвинули Д. Рікардо, Дж. Мілль, А.Маршал, Дж. Б. Кларк.

Дж. Андерсон встановив дві рівноцінні причини виникнення ренти – «різна родючість земельних ділянок, які залучаються до процесу виробництва в порядку його зменшення та зменшення надбавки продукту при збільшенні інтенсивності обробки землі. Він стверджує, що рента не є винагородою за працю природи завдяки залученню її до процесу виробництва, а існує лише завдяки різній родючості. Також ним робиться висновок, що неможна до бескінченності вкладати капітал до земельної ділянки даної якості без зменшення доходів з цього капіталу, а ціною продажу хліба завжди є «природна ціна». Під «природною ціною» він розумів ціну хліба, яка необхідна для його виробництва в необхідній кількості. Пізніше ренту, відповідно причин її виникнення, розділять на диференціальну ренту I роду та диференціальну ренту II роду. Надалі, у працях Д. Рікардо, буде зроблена спроба проаналізувати обидві ці причини, а Дж. Б. Кларк буде вивчати лише другу причину. По суті, Дж. Андерсон започаткував теорію маржиналізму, передбачивши закон спадної граничної продуктивності» [19].

В праці "Начала політичної економії та оподаткування» Д. Рікардо визначає ренту як долю продукту землі, яка сплачується землевласнику за користування первісними та непорушними силами ґрунту. «Основна увага приділяється лімітованості землі, яка придатна до сільськогосподарської діяльності, але з ростом населення в країні до сільськогосподарського використання залучаються земельні ділянки з гіршими якостями та ділянки, місцеположення яких також є не таким привабливим з точки зору відстані до ринків сільськогосподарської продукції. Вилучення рентних платежів за користування землею на користь землевласника обґрунтована досить чітко, логічно та несуперечливо, а сама рента розглядається не як складова частина ціни товарів» [20, с. 439]. Досліджуючи причини виникнення ренти, Д. Рікардо спирався на закон спадної родючості ґрунту й на закони попиту та пропозиції. Д. Рікардо, на нашу думку, правильно підходить до визначення природи земельної ренти - вона виникає в силу обмеженості землі та різної родючості

грунту. Далі він проводить ранжування й диференціацію ділянок та виділяє гірші, середні та кращі за родючістю землі. На його думку, коли суспільство починає обробляти земельні ділянки гіршої якості, на середніх й кращих виникає рента. Д. Рікардо вперше вводить в економічний обіг поняття «диференціальної ренти» - доходу, що перевищує середній прибуток внаслідок кращих умов застосування капіталу та розглядає ренту не як природне явище, а як соціальний феномен, пов'язаний з появою приватної власності на землю.

Рента в теорії Д. Рікардо представлена як певний вільний дарунок землі. У процесі обґрунтування теоретичних положень та економічних категорій Д. Рікардо вдається до використання математичних методів на абстрактних числових прикладах, уникаючи розгляду проблем втручання держави в господарську діяльність, послідовно додержуючись принципу невтручання («laissez faire»), який спрямований на усунення втручання держави в економічну взаємодію суб'єктів економічних відносин та досягнення стану рівноваги у саморегульованій та самозбалансованій економічній системі.

Аналізуючи теорію земельної ренти Д. Рікардо, можна зробити наступні висновки: 1) рента утворюється відповідно до закону вартості та створюється працею як відокремлена частина прибутку; 2) до виробництва сільськогосподарської продукції долучаються всі три фактори виробництва - праця, земля, капітал; 3) ренту слід відокремлювати від прибутку та відсотку на капітал; 4) до рентогенеруючих факторів відносяться природний потенціал ділянок (родючість) та різна віддаленість ділянок від ринків реалізації продукції; 5) умовами створення ренти є рідкість хороших земель та власність на земельні ділянки; 6) рента - це частина продукту, яка сплачується орендарем ділянки за «користування первісними й незруйновними силами землі» землевласнику.

Модель "ізолюваної держави" було досліджено в праці І. Г. фон Тюнена «Ізолювана держава в її відношенні до сільського господарства та національної економії» (1826 р.) [21]. «Дослідження про «вплив хлібних цін, багатства ґрунту та податків на землеробство», (російське видання вийшло в 1926 р), де була

викладена одна з перших просторових теорій розміщення сільського господарства у вигляді моделі "ізолюваного держави" та аналізувався вплив місцеположення суб'єктів щодо ринків збуту сільськогосподарської продукції» [22]. І. Г. фон Тюнен розглянув взаємодію трьох факторів розміщення виробництва, а саме: відстані від ферми до ринку, ціни на сільськогосподарську продукцію та земельної ренти. Прибутком, що отримується фермером, він вважав різницю між ринковою ціною та транспортними витратами, які зростають пропорційно відстані до ринку.

На основі розробленої моделі І. Г. фон Тюнен дійшов наступних висновків:

1. При русі від центру "ізолюваного держави" до периферії відбувається закономірна зміна систем використання.

2. Чим далі від центру знаходиться ділянка – тим меншою є інтенсивність систем землеробства, а, відповідно, і вартість одиниці виробленої продукції.

3. Транспортні витрати на доставку продукції збільшуються в залежності від віддаленості від центру збуту, а ринкова вартість зерна стає приблизно однаковою в усіх системах використання земель, тобто ефективність виробництва сільськогосподарської продукції в усіх «зонах» (кільцях) є однаковою.

Головним висновком І. Г. фон Тюнена стає висновок про те, що «немає абсолютно вигідних систем використання земель, а їх оптимальний вибір залежить від сукупності природних і соціально-економічних умов».

Пізніше, Дж. С. Мілль в своїй праці «Основи політичної економії» (1848 р.) розглядає теорію ренти з позицій Д. Рікардо, спираючись на його положення про рентообразуючі фактори, та фактично «ототожнює ренту та компенсацію, що сплачується за використання землі» [23, с. 150]. При цьому, Дж. С. Мілль поточнює, що в залежності від форм використання земельної ділянки вона може або забезпечувати ренту, або, навпаки, зажадає витрат, що виключають отримання цього доходу.

Дж. С. Мілль, вступаючи у суперечку з попередниками, зазначає, що «й найгірша земля може також давати ренту, причина цієї ренти полягає в тому, що

«продукт насправді має цінність рідкості»» [24, с. 423], але не обґрунтовує цей висновок. У подальшому дослідженні Дж. С. Милль робить слушну спробу визначити ренту будь-якої земельної ділянки, виходячі з «найгірших умов господарювання» [23, с. 155] та «надає капіталу, який вкладено в поліпшення землі, тотжної за ренту характеристики «... доход на такий капітал повністю втрачає характер прибутку та підпорядкован принципам ренти»» [23, с. 167]. Дж. С. Милль першим зрозумів, що рента, з точки зору фірми, яка вкладає кошти в використання будь-якого фактора виробництва, є частиною витрат виробництва. З точки зору суспільства, рента визначається ціною та може бути оподаткована. Він в своїй праці провів узагальнення концепції ренти на всі блага та фактори виробництва з нееластичною пропозицією та зробив обґрунтування що за таких умов ціни визначаються граничними витратами. «З одного боку, «ціна, сплачена за диференціальні переваги у виробництві товару, не може входити в загальні витрати виробництва товару», але, з іншого боку, не можна не визнати, що рента впливає на ціну, будучи витратами виробництва, в тому випадку, коли «фактор є предметом альтернативного використання»» [14, с. 180].

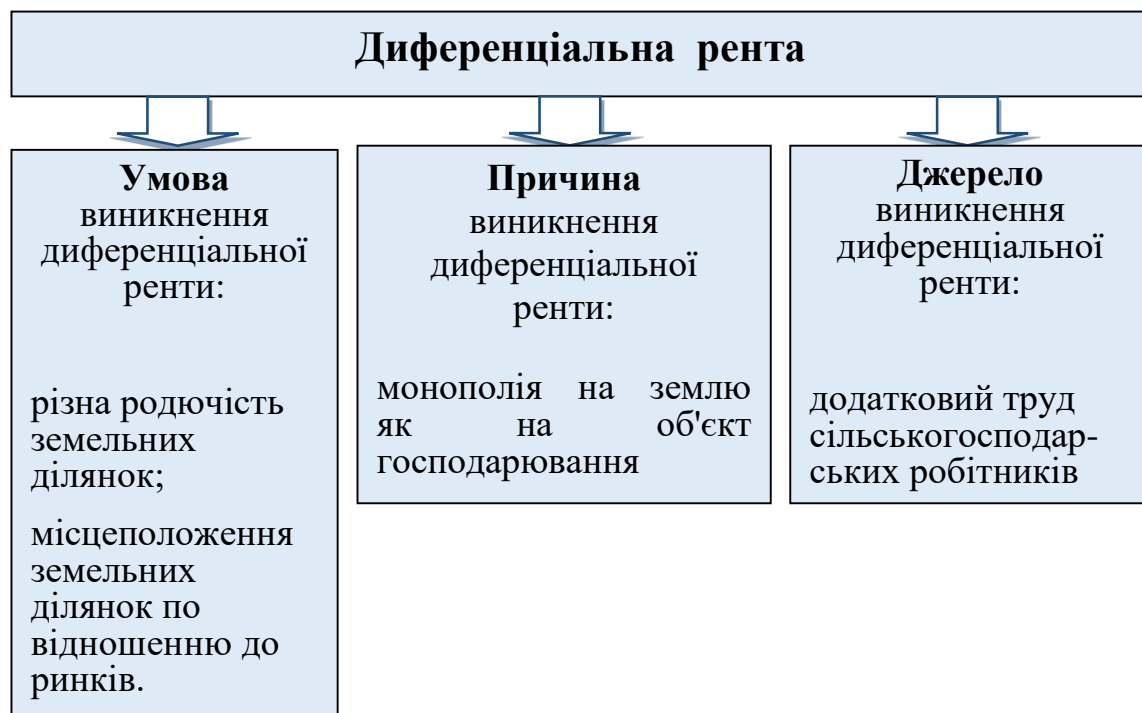
Подальші дослідження теорії ренти, які проводив Т. Мальтус, дозволили йому побачити та обґрунтувати залежність різної родючості земель та вкладених в них капіталів що впливають на отримання неоднакового прибутку. «Саме ця різниця (difference) між прибутком на землі середньої родючості та більш родючої становить спеціальну категорію ренти – диференціальну» [24, с. 120-124].

Отже, саме на другому етапі започаткування та розвитку теорії ренти та рентних відносин, яке відбулося в рамках класичної політекономії було визначено сутність земельної ренти, як форми економічної реалізації прав власності на землю, створене теоретичне підґрунтя до розуміння сутності механізмів утворення диференціальної земельної ренти, зроблено спроби обґрунтування необхідності та доцільності її реалізації, як форми реалізації прав власності на землю, за допомогою рентних платежів неподаткового характеру.

Наступний етап дослідження ренти та рентних відносин К. Марксом та

Ф. Енгельсом доволі схожий на рікардіанську концепцію ренти, але за допомогою трудової теорії вартості, додатково обґрунтовано існування диференціальної ренти I і II роду та абсолютної ренти, закладено основи для визначення джерел формування та розподілу ренти між суб'єктами рентних відносин. На підґрунті трудової теорії вартості в економічну теорію було введено поняття «абсолютної ренти». «Абсолютна рента, за думкою представників марксистського напрямку економічної теорії, пов'язана з низькою органічною будовою капіталу в сільському господарстві (у порівнянні із органічною будовою капіталу у промисловості) та з існуванням приватної власності на землю. К. Маркс виводить абсолютну ренту» [13, с. 761-785], яка виникає лише завдяки монополії приватної власності на землю та за умов неможливості вільного переливу капітала.

К.Маркс та Ф. Енгельс здійснили обґрунтування та чітко визначили єдність умов, причин та джерел утворення диференціальної ренти (рис. 1.1.).

**Рис. 1.1. Умова, причина та джерело виникнення
диференціальної ренти**

Джерело: авторське бачення

В працях К. Маркса та Ф. Енгельса, поряд із виділенням умов, причин та джерел ренти, деталізованої оцінки отримали форми ренти, а саме виділено першу та другу форми диференціальної ренти:

- «перша форма - додатковий чистий доход, що може бути одержаний в результаті продуктивнішої праці на кращих за родючістю та місцезнаходженням землях» [13, с. 662-686];

- «друга форма виникає в результаті підвищення родючості землі на основі застосування додаткових капітальних вкладень» [13, с. 687-750].

Розмір земельної ренти визначається як різниця між суспільною ціною виробництва, що визначається ціною виробництва на гірших землях, та індивідуальною ціною виробництва на кращих і середніх землях.

За своєю суттю, «диференціальна рента – це наслідок різної продуктивності рівних за кількістю вкладень капіталу в землю» [13, с. 687].

Автори зробили спробу визначити кількісно (на гіпотетичному прикладі) розмір диференціальної ренти II, якщо: 1) ціна виробництва не буде змінюватися; 2) ціна виробництва буде зменшуватися; 3) ціна виробництва буде зростати.

Основним висновком марксистської теорії ренти та рентних відносин став висновок, що «земельна рента виступає “формою реалізації земельної власності”» [13, с. 647], а «капіталіст-фермер сплачує землевласнику встановлену угодою суму грошей за «дозвіл застосовувати власний капітал в цій особливій галузі виробництва» [13, с.631].

Теорія земельної ренти К. Маркса базується на методології діалектичного матеріалізму та глибокому знайомстві із працями попередників. Але, нажаль, К. Марксу не вдалося (або він не ставив для себе такої задачі) поєднати теорію попиту та теорію пропозиції з теорією додаткової вартості; розглянути інструментарій державного впливу на сферу землекористування, економічні наслідки державного регулювання цін тощо.

На четвертому етапі розвитку теорії ренти та рентних відносин відбувається апробація та розвиток неокласичного напрямку економічної думки. Проблемне

поле рентних відносин розглядається на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазіренти», які можливо отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників (У. Джевонс, К. Менгер, А. Маршалл, Дж.Б. Кларк, П. Самуельсон та ін.).

«Представниками австрійської школи К. Менгером, О. Бем-Баверком, Ф. Візером» [25, с. 30-37] розроблена та обґрунтована теорія граничної корисності, яка базується на суб'єктивних оцінках «цінності», використовує в якості методологічної основи мікроекономічний підхід та розглядає нерозривну сукупність сфери виробництва та сфери обігу. Розгляд рентних відносин відбувається завдяки основним принципам мікроекономічного аналізу, враховує аналіз суб'єктивних оцінок та суб'єктивної поведінки економічних суб'єктів (покупця-споживача, підприємства-виробника та держави), застосовуючи суттєве коло математичних методів та моделей. Одним із основних постулатів даного етапу стає визначена зворотньорпорційна залежність кількості наявних благ та їх цінності. Теоретичні висновки щодо рентогенерації, рентоотримання та ренторозподілу набувають специфічного погляду у короткостроковому та довгостроковому періодах, робиться спроба обґрунтування цих процесів на базі застосування та аналізу граничних показників.

Представники математичної школи У. Джевонс, Л. Вальрас, В. Парето та інші роблять спроби проведення кількісного аналізу функціонування цілісної економічної системи та певних її елементів й роблять висновки відносно доцільності або недоцільності оптимізації використання факторів виробництва окремими виробниками з метою збереження кількісних показників отриманої ренти від землекористування, але побудова моделей здійснюється на гіпотетичних прикладах та фактично відірвана від реального економічного середовища.

Наприклад, «Л. Вальрас робить спробу обґрунтувати принцип користування рентними надходженнями всіх без виключення членів суспільства, але лише за умов націоналізації землі, але сам із собою при проведенні дослідження вступає

у протиріччя, вважаючи, що задоволення потреб громадян буде можливим за рахунок благ, створених за допомогою капіталу та праці, а потреби держави будуть задовільнятися за рахунок земельної ренти» [26, с. 238] та «держави може стати стовідсотковим власником усіх наявних земель, які обумовлені та обмежені лише її територіальними кордонами» [26, с. 239]. В проведених дослідженнях Л. Вальрасом принципово ігноруються проблеми місцеположення ділянок та показники їх родючості.

Побудова рентоорієнтованої стратегії поведінки в концепції Дж. Б. Кларка характеризується різкою та необґрунтованою критикою положень теорії Д. Рікардо, оскільки розробляється на підґрунті припущення, що «ренту приносять капітальні блага, а процент залежить від ренти, оскільки є ні чим іншим, ніж сума виплаченої ренти» [26, с.112]. Спроба обґрунтування розміру норми прибутку на капітал приводить до хибного висновку, що «рента виступає у вигляді уніфікованої категорії, яка тотожна по своїй економічній суті категорії прибутку» [26, с. 114-117].

Дж. А. Гобсон в своїх дослідженнях розглядає ренту як частину «непродуктивного надлишку», який може бути використаний на суспільно-корисні цілі, оскільки «...цей надлишок є не заробленим прибутком, служить основою податкового обкладення для розвитку сфери суспільних послуг» [26, с. 125].

Як послідовник рікардіанського напрямку, А. Маршалл, навпаки, вважає, що земля виступає як фіксований чинник виробництва, доходом з якого є рента, що враховує всі зроблені поліпшення. «Та вводить в категоріальний апарат економічної теорії поняття «квазірента», яка виникає у короткотерміновому періоді, бо, саме в короткотерміновому періоді, ціна завжди перевищує витрати виробництва та нормальний прибуток» [27].

Відносно даної категорії в сільському господарстві мова йде про додаткові капітальні інвестиції в землю на меліоративне або інше капітальне поліпшення землі, будівництво на земельній ділянці різних споруд, окрім поточних витрат виробництва конкретної сільськогосподарської продукції. Додаткові вкладення

спрямовані на майбутнє отримання додаткового прибутку від цього поліпшення. Отриманий прибуток при привласненні спочатку орендарем буде являти собою «квазіренту», а потім при вилученні землевласником – «дійсну ренту». Таким чином, А. Маршалл створює підмурівок для розгляду етапів рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин, але, на нашу думку, ґрунтується на хибних припущеннях відносно того, що всі ренти зумовлені рідкістю та всі з них є диференціальними рентами, що призводить до методологічної невизначеності різних видів доходів, а відповідно, й до неможливості обґрунтування розподілу та перерозподілу отриманих суб'єктами доходів. По суті, А. Маршалл отождоює квазіренту та прибуток, пропонуючи визначати розмір ренти як різницю між результатом (виручкою від реалізації) та витратами на підтримку основного капіталу в короткостроковому періоді (за умов його жорсткої фіксації).

Сучасні неокласики розглядають ренту та рентні відносини у нерозривному взаємозв'язку із факторами впливу на них, а саме: попитом та пропозицією на фактори виробництва, різноманітних ринкових типів та видів конкуренції, короткострокових та довгострокових стратегіях розвитку підприємств-виробників, впливу держави на взаємовідносини суб'єктів рентних відносин, просуванні товарів на ринку та маркетингових стратегіях тощо. Теоретичні надбання представлено у підручниках та посібниках з макро та мікроекономіки, менеджменту, маркетингу Р. Піндайка й Д. Рубінфельда [28], К. Макконнелла й С. Брю [29], П. Самуельсона й В. Нордхауса [30], Ф. Котлера [31, 32, 33], М. Мескона й М. Альберта [34], Д. Долана й Д. Ліндсея [35] та ін. Серед надбань науковців цього напрямку - категорія “економічна рента”, яка розглядається через призму суб'єктивної поведінки контрагентів економічних відносин в ринкових умовах.

Р. Піндайк та Д. Рубинфельд у своєму підручнику «Мікроекономіка» пояснюють «виникнення економічної ренти в умовах досконалої конкуренції обмеженістю ресурсів (фіксованою пропозицією цього фактора виробництва) та перетворенням економічного прибутку в нуль» [36, с. 248]. Економічна рента, в

їх авторській трактовці, є «різницю між тією ціною, яку фірми згодні заплатити за чинник виробництва, та мінімальною існуючою ціною цього виробничого чинника» [36, с. 248].

Однак, слід звернути увагу, що дане категоріальне визначення в своєму підґрунті містить не об'єктивні економічні закони, а має під собою суб'єктивну концепцію, яка стосується поведінки покупця. На нашу думку, на поведінку покупця в ринковому середовищі чинять тиск зовнішні фактори (цінові та нецінові).

Розгляд землі, як фактора виробництва (з нееластичною пропозицією) призводить до наступної графічної інтерпретації механізму утворення земельної (економічної) ренти (рис. 1.2).

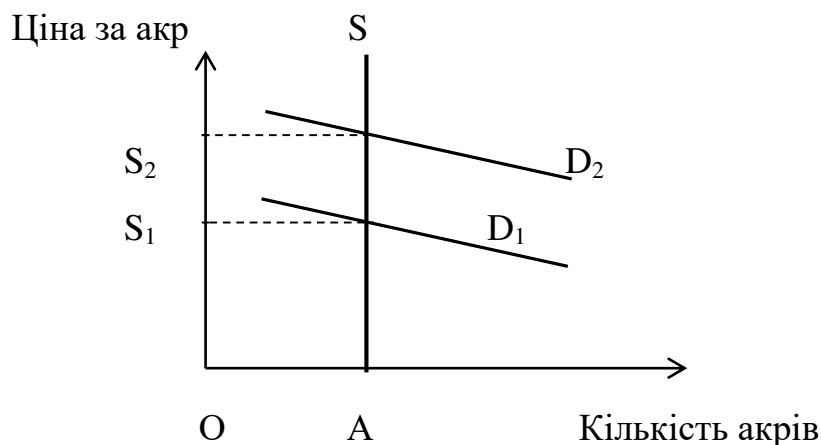

Рис. 1.2. Утворення земельної (економічної) ренти [36, с. 248]

Необ'єктивність висвітлення процесів формування земельної ренти Р. Пиндайком та Д. Рубинфельдом полягає в припущеннях, які робляться під час дослідження процесів рентогенерації, а саме:

1) вважається, що всі наявні в обігу земельні ділянки використовуються з метою вирощування однієї сільськогосподарської культури (що породжує невідповідність, спровоковану досить суттєвим рівнем абстракції, адже не враховуються не лише попит на ринку на різні сільськогосподарські культури, але й припускається однорідна родючість земельних ділянок для даної конкретної сільськогосподарської культури);

2) автори беруть за основу припущення, що всі земельні ділянки орендуються на конкурентному ринку, але не допускають навіть факту існування державної власності на землю або власності крупних землевласників, які можуть впливати на ціни оренди земельних ділянок шляхом певних домовленостей.

Сутність проблеми функціонування ринку землі (та, взагалі, природних ресурсів) є те, що сукупне пропонування ресурсів прямим чином залежить від позаекономічних факторів до яких, на нашу думку доцільно віднести наступні:

1) незмінність природно-кліматичних умов;

2) невідтворювальність родючості (плідності) почв або розроблених ділянок корисних копалин на найближчу перспективу;

3) природнообумовлену обмеженість запасів корисних копалин, взагалі, та техніко-економічну обмеженість придатних до розробки ділянок корисних копалин при наявних технічних, технологічних та ринкових умовах, зокрема.

Отже, на думку Р. Пиндайка та Д. Рубинфельда виокремлюється єдиний, на їх думку, фактор, спроможний обґрунтувати природу економічної ренти у сільськогосподарському виробництві – це «фіксований характер пропозиції землі, який віддзеркалюється у доходах землевласників» [36, с. 384].

Сучасні прихильники неокласичної теорії пояснюють походження економічної ренти не лише дією економічного механізму взаємодії попиту та пропозиції, але й зосереджують увагу на можливість державного втручання та досліджують витoki появи та форм прояву, так званої, «політичної ренти», яка генерується урядом шляхом обмежень, притаманних для ринків з олігополістичною конкуренцією. «Отримання та захист ренти відбувається з допомогою діяльності уряду та розглядається в аспектах “пошуку політичної ренти”» [37, с. 34; 38] та «статусної ренти» [35, с. 273; 39; 40]. В роботах зазначених науковців здійснено «аналіз впливу державного субсидіювання виробничо-господарської діяльності господарюючих суб'єктів на суму отриманої ними ренти» [35, с. 99] та проведено обґрунтування умов для отримання економічної ренти й трансформації її в політичну. Прихильники сучасного неокласичного напрямку економічної думки (А. Вавилов,

В. Волконский, В. Ескін) за допомогою використання методів економіко-математичного моделювання «обґрунтовують існування ренти та можливість її кількісного визначення не лише у сільському господарстві та у галузі надрокористування, але й при виробничому використанні будь-яких ресурсів» [41].

Економічна рента розглядається прихильниками сучасного неокласицизму та інституціоналізму з позицій виокремлення «процесів пошуку прибутку (profit-seeking) на підставі аналізу суто підприємницьких активностей та здібностей» [42-47] й «пошуку ренти (rent-seeking) завдяки створенню обмежень у конкурентному середовищі діяльності господарюючого суб'єкта» [48-52] при можливості або неможливості набуття землею властивостей «безкоштовного товару» при виконанні «сутнісної умови - суттєвого перевищення пропозиції земельних ділянок над попитом на них, що призведе до зниження орендної плати, а, відповідно, й рентних надходжень» [30, с. 89].

Беззаперечним досягненням неокласичної теорії ренти є розгляд формування ціни та, відповідно, рентних доходів на підставі аналізу ринкових чинників, але фактично розрахувати рентні платежі, обґрунтувати розподіл та перерозподіл ренти на підставі суб'єктивістських концепцій, нажаль, не можливо. Недостатня увага до проблем та меж державного втручання в формування та функціонування господарського та економічного механізмів рентних відносин, за умов державної власності на землю (або надра), також звужує сферу застосування чистої неокласичної теорії ренти в сучасних умовах.

Також, певним здобутком сучасних неокласиків є розгляд, аналіз та обґрунтування рішень, які приймають суб'єкти, з точки зору «поведінкової економіки». Д. Ариели зосереджує увагу на «нерациональній поведінці споживачів на основі емоцій, очікувань, сподівань, вподобань та інших факторів, які призводять або не призводять до отримання ренти» [53; 54; 55; 56].

Теоретико-методологічна спадщина неокласиків щодо питань сутності ренти та форм рентних відносин суттєво контрастує з розробками економістів радянської епохи, які були прихильниками теоретичних засад марксизму-

ленінізму та відстоювали заідеологізовані постулати щодо існування диференційної ренти при соціалізмі та комунізмі. Саме в роботах економістів цієї епохи [57-79] відбувається дискусія щодо «можливості (або неможливості) існування ренти при соціалізмі при існуючих умовах в СРСР (за умов націоналізації землі та надр, багатокладності економіки)». Однак, спроби введення рентних платежів в практику господарювання та створення загального керівництва оціночними роботами з обліку ренти, як з міських, так і позаміських, земель і лісів, та з розробки ставок ренти, які було обґрунтовано «Положенням про оціночні комісії» та запропоновано ввести Постановою Центрального виконавчого комітету СРСР (від 12.11.1923 р.) зазнали поразки та не були впроваджені в практику господарювання.

До початку 60-х років ХХ сторіччя на теренах СРСР теоретики та практики вели суперечки та дискутували з приводу існування або відсутності земельної та гірничої ренти за умов соціалістичної суспільно-економічної формації, але до вирішення питань розробки адекватної методики визначення ренти або диференціальної ренти так і не дійшли.

Лише наприкінці 50-х років Л. Канторовичем [80] робиться спроба «розробки методики визначення земельної ренти та перерозподілу рентних платежів задля забезпечення реалізації загальнодержавної (загальнонародної) власності на природні ресурси та впровадження в практику господарювання принципу рівності оплати за вкладений в процес виробництва рівний труд». Запропонована система показників (для економічної оцінки сільськогосподарських земель) враховувала цілу низку показників, а саме: врожайності основних культур (у натуральному вимірі із гектара); валову продукцію сільськогосподарських культур; чистий прибуток підприємств; диференційну земельну ренту; собівартість 1,0 центнера продукції (з кожної конкретної ділянки); витрати праці в людино-днях (на 1,0 центнер готової сільськогосподарської продукції); валову продукцію основних сільськогосподарських культур (в грошовому виразі на одного працівника); валову продукцію рослинництва на одиницю капітальних та поточних витрат);

чистий прибуток (після реалізації продукції) на одиницю капітальних вкладень тощо. Це була перша вдала спроба розробити методологічний інструментарій для підрахунків, але мету не було досягнуто, оскільки проводився аналіз взагалі за всіма природно-кліматичними зонами СРСР із врахуванням врожайності конкретної сільськогосподарської культури.

Наступним, 5 етапом дослідження та розвитку теорії ренти та рентних відносин, на нашу думку, доцільно виділити інституційний напрямок економічної теорії та «інституційної теорії ренти» (Б. Бенсон, Е. Крюгер, Г. Таллок та ін.). Саме на цьому етапі відбулося «визначення оновленого суб'єктного складу, зацікавлених у впровадженні та реалізації рентних відносин суб'єктів, було визначено принципово нові види ренти та здійснено спроби з'ясування специфіки рентоорієнтованої поведінки у формальних та неформальних інститутах щодо "пошуку ренти"» [81; 82; 83; 84].

Квінтесенцією поняття "інститут" є трактування Д. Норта [81], який виділяє три головні елементи, а саме:

- «- формальні правила до яких належать - конституції, закони, адміністративні акти, офіційно закріплені норми права;
- неформальні обмеження - традиції, звичаї, договори, угоди, добровільні норми поведінки, неписані кодекси честі, гідність тощо;
- механізми примусу, що забезпечують дотримання формальних правил - суди, поліція та інші».

В сукупності вони задають систему стимулів будь-яких економічних відносин та мають свій прояв і в інших сферах суспільства. Інститути найчастіше створюються певними суб'єктами, що називаються «інституціональними генераторами», в процес їх поширення залучаються додатково й інші суб'єкти, що називаються «інституціональними інтеграторами», а потім реформаторами розвиваються та змінюються вже існуючі інститути.

Але, незважаючи на досить суттєвий пласт робіт науковців інституційного напряму економічних досліджень аспекти стратегічної рентоорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин залишаються поза їх увагою.

Сучасні розробки теорії ренти і практики впровадження рентних відносин, характеризуються досить широким діапазоном підходів та, доволі часто, автори свідомо чи несвідомо «ототожнюють категорії ренти та доходу, що призводить до неадекватності зроблених висновків при визначенні розміру рентних платежів та системи їх перерозподілу» [85-89]; «розглядають платежі за надровикористання в загальній сукупності без виділення долі ренти в них або надають перевагу лише податковим механізмам вилучення сверхдоходів від природокористування» [90].

На сучасному етапі розвитку теоретико-методологічних засад рентних відносин увага економістів спрямована на обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин, який можна поділити на декілька напрямків [1, с. 4-5]:

«1) комплексні роботи, присвячені функціонуванню та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівня (роботи Д. Львова, Ю. Яковця та деяких інших);

2) роботи, присвячені процесам формування та розподілу природно-ресурсної ренти (праці С. Андрюшина, Ю. Бобильова, І. Буздалова, В. Волконського, А. Голуба, В. Данилова-Данильяна, В. Інякіна, С. Кімельмана, Б. Клюкіна, М. Комарова, В. Крюкова, Б. Кузика, П. Лещіловського, Ю. Матвєєвої, В. Мещерова, О. Ніколайчука, Ю. Разовського, Т. Решетилової, О. Смоліної, О. Струкової, Н. Трішина, О. Ейсмонта і багатьох інших);

3) роботи, присвячені процесам інституціоналізації рентних відносин (В. Тамбовцева, Н. А. Александрова, Є. Анохіна, О. Гоосен, Е. Моргунова, М. Олсона, Дж. Стіглера, Т. Еггертссона та інших);

4) роботи, присвячені неекономічним видам рентних доходів (Т. Андерсена, Е. Аткинсона, В. Дементьєва, А. Заостровцева, Е. Скаржинської, Д. Стігліца та інших);

5) роботи, що розкривають фактори, форми і наслідки рентоорієнтованої поведінки (Б. Бенсона, Дж. Б'юкенена, Р. Грінберга, А. Крюгера, Л. Попова, А. Рубінштейна, Г. Таллока, Р. Толлісона та інших);

6) роботи, присвячені переміщенню рентних доходів в масштабі світової

економіки (Р Каплінського, Л. Шостак та інших)».

Сучасні дослідники ренти, рентних відносин, рентоорієнтованої поведінки (В. Автономов, В. Базилевич, А. Гриценко, В. Дементьєв, Д. Ергін, А. Заостровцев, О. Латков, О. Носова та інші) приділяють увагу проблемам привласнення ренти, розробці механізмів її вилучення, специфіки прояву та існування ренти при рентоорієнтованій поведінці, але, не зважаючи на досягнення сучасної економічної науки, ряд принципових та важливих питань залишається поза увагою фахівців, а саме: стратегічний підхід до визначення розмірів вилучення (або невилучення) рентних платежів, принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин, узгодження економічних інтересів з приводу розподілу та перерозподілу ренти та методики визначення показників ренти при проведенні видобутку та збагаченні корисних копалин.

У сучасній економічній літературі, попри велику кількість наявних робіт, що стосуються проблем ренти та рентних відносин, реалізації прав власності на надра, узгодження економічних інтересів щодо рентоотримання та економіко-правових засад надрокористування досі не сформувалася єдина думка не тільки по суті розглянутої проблематики, а й щодо самого понятійного та категоріального апарату. Фактично, й досі концептуально не визначеним є сам об'єкт дослідження: «диференційна рента», «рента», «природна рента», «природно-ресурсна рента», «земельна рента», «економічна рента», «квазірента», «політична рента», «антірента», «рентоорієнтована поведінка», «рентоорієнтована стратегія» тощо.

Така різноманітність точок зору на предмет та об'єкт дослідження «пов'язана з відсутністю єдиного методологічного підходу до аналізу рентних відносин й призводить до появи нових категорій та посилення категоріальної різноманітності трактувань ренти, рентних доходів, механізмів отримання, розподілу та використання ренти, а саме до надбань економічної теорії останнім часом введено категорії» [91, с. 94]:

«- диференціальної ренти III виду (полярна рента) - міжгалузєва або

міжпродуктова рента, надприбуток, який одержується виробниками більш ефективних продуктів, в порівнянні з взаємозамінними продуктами, які слугують задоволенню однієї й тієї ж потреби;

- антіренти I виду (екологічна рента I виду) - надприбуток, отриманий за рахунок хижацької експлуатації земельних ресурсів, вибіркової обробки кращих ділянок;

- антіренти II виду (екологічна рента II виду) - надприбуток, отриманий за рахунок невиконання встановлених нормативів за рівнем забруднення земельних ділянок».

Таким чином, аналіз сутності та типології ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки дозволяє зробити висновок про те, що економістами, починаючи з XVIII і до початку XX ст., сформовано теоретико-методологічні засади, визначено та обґрунтовано поняття ренти, сформовані концептуальні основи для формування рентної політики, але проблемам формування базових механізмів рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств не приділено належної уваги.

1.2. Рентний цикл як об'єкт державного регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки

Питанням рентогенерації, рентоотримання, ренторозподілу та рентоперерозподілу в трансформаційній економіці України приділяється суттєва увага провідних науковців, які зосереджують увагу на вирішенні кола проблемних питань щодо змісту рентних відносин в природокористуванні та надрокористуванні, складових елементів рентних відносин, властивостях рентних платежів та специфіці прояву функцій, притаманних рентним відносинам, в трансформаційній економіці, кризовій економіці, стабільній економіці з врахуванням існуючих негативних або позитивних тенденцій. У вітчизняній науковій літературі проблемам економічної влади та розподілу рентних доходів присвячені роботи таких вчених, як Т. Артемова [92],

В. Дементьєв [93], Г. Задорожній [94], А. Колота [95], М. Лощиніна [96], І. Малий [97, 98, 99] та інших; концепціям реформування наявного економічного механізму рентних відносин – І. Андрієвського [100], І. Буклеєва [101], Л. Тарасенко [102] та інших; рентоорієнтованій поведінці та специфіці її прояву в сучасній Україні приділяють увагу В. Волошенюк [103], Н. Литвиненко [104, 105, 106] та інші; державному регулюванню розподілу доходів – О. Чемерко [107, 108], О. Длугопольський [109], Т. Меркулова [110], Т. Решетілова [111, 112] та інші.

Але, незважаючи на вагомі напрацювання представників різних напрямків вітчизняної економічної думки, поза увагою фахівців залишається рентний цикл, визначення етапів (фаз) рентного циклу, вплив кожної фази рентного циклу на формування доходів суб'єктів рентних відносин та концептуальні засади формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств в галузі надрокористування. На думку К. Браун, «якщо інституційна теорія розподілу й існує, то на даний момент вона є важкою для сприйняття «сузир'ям» непослідовних ідей, розкиданих по величезному «космосу» наукової літератури» [113, с. 915].

Для найповнішого дослідження особливостей рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин та особливостей фінансово-господарської діяльності природокористувачів та надрокористувачів доцільно враховувати специфіку внутрішньосистемних зв'язків їх господарської діяльності, яка має циклічний характер.

Цикли господарської діяльності в надрокористуванні тісно пов'язані між собою, можуть бути розглянуті як рентний цикл, характеризуючи, в загальному вигляді, кругообіг не лише капіталу підприємства, а й застосування інших факторів виробництва та закінчуються лише у випадку припинення виробничо-господарської діяльності (або певного структурного підрозділу).

В своїх дослідженнях Г. Глухою [114] було використано стадійний методологічний прийом дослідження процесу трансформації заощаджень в інвестиції та виділено «7 основних етапів, з метою демонстрації трансмісійного

механізму впливу заощаджень на економічне зростання, а саме:

I етап: отримання доходів суб'єктами національної економіки;

II етап: розподіл доходів на споживання та заощадження;

III етап: прийняття рішення про форму заощадження та вибір структури портфеля заощаджень;

IV етап: реалізація розподілу заощаджень;

V етап: перетворення заощаджень в інвестиції;

VI етап: розширене відтворення основного капіталу підприємств;

VII етап: підвищення продуктивності факторів виробництва».

Така етапізація та застосування запропонованого підходу може бути адаптована та використана й при дослідженні рентних відносин, стратегічної рентоорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин з врахуванням їх специфіки та сутнісних характеристик. Але, етапізація буде носити специфічний характер та не повністю відповідати теоретичним розробкам Г. Глухої, оскільки відрізняється не лише об'єкт, але й предмет дослідження.

На нашу думку, розгляд рентного циклу та етапів, які йому притаманні слід базувати на функціональній концепції рентних відносин, оскільки саме визначення функцій ренти при суб'єкт-суб'єктній взаємодії може вирішити виникаючі в системі протиріччя. Системний та стадійний методологічний прийом можуть доповнювати один одного не вступаючи в протиріччя та стати фундаментом для дослідження рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств.

Оскільки рентні відносини мають ознаки поліваріантної сукупності та можуть бути охарактеризовані: і типом, і формою, і процесом, і кількістю, і якістю, то:

- по-перше, слід приділити увагу зв'язку рентних відносин з іншими відносинами з точки зору можливості та доцільності використання конкретної ділянки корисних копалин;

- по-друге, в кожному конкретному випадку рентні відносини відповідають етапу рентного циклу, залежать від цілеспрямування, стратегії та економічних

інтересів суб'єктів щодо рентоотримання;

- по-третє, доцільно виділити етапи відносно процесу рентогенерації та рентоформування та врахувати їх специфіку (на певних етапах формується рента, а на певних етапах не відбувається процес рентогенерації та рентоформування), а також з'ясувати може чи не може здійснюватися вплив на систему рентогенерації та рентоотримання завдяки чи всупереч системі державного регулювання діяльності природокористувачів чи надрокористувачів.

Якщо проводити поетапний розгляд формування рентного циклу на прикладі діяльності гірничо-збагачувальних підприємств в галузі надрокористування, то, на підставі проведених досліджень, доцільно виділити наступні етапи рентного циклу: розвідка; дозвіл; будівництво; видобуток і переробка (збагачення); закриття.

Це послідовні етапи діяльності підприємства та базис формування рентного циклу. Розглянемо сутність кожного етапу рентного циклу (рис. 1.3).

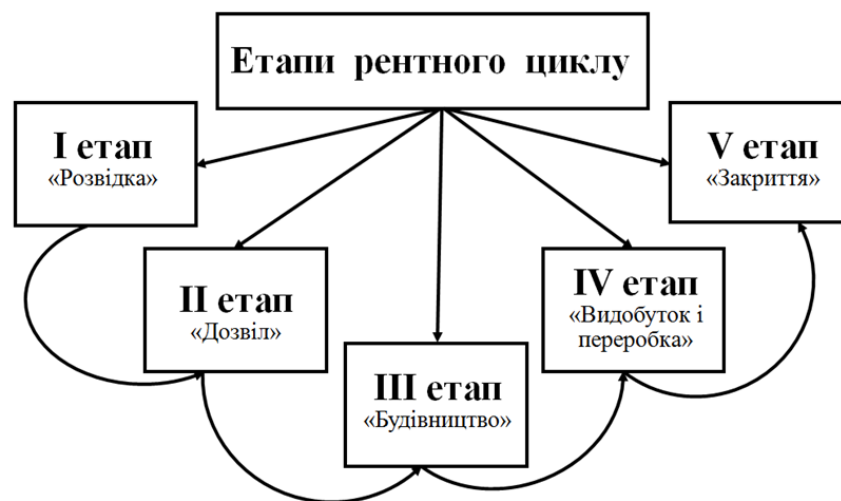

Рис.1.3. Етапи рентного циклу

Джерело: авторське бачення

I етап – «розвідка». Розвідка – це етап пошуку родовищ корисних копалин, який починається з визначення доцільності або недоцільності розробки родовища корисних копалин, включає в себе ретельне спостереження за поверхнею та надрами дослідниками й геологами. У деяких випадках, традиційні

знання можуть допомогти розвідникам та геологам виділити вигідні області для вивчення. Поверхневі спостереження призводять до великої вибірки та хімічного аналізу порід, ґрунтів та опадів, щоб визначити наявність цінних мінералів. Якщо вони є, то буріння необхідне для характеристики наявних цінних мінералів та з метою прийняття рішення відносно доцільності проведення подальших робіт. Це, по суті, - підготовчий етап і на цьому етапі не можна казати про рентогенерацію чи рентоотримання від виробничо-господарської діяльності гірничо-збагачувального підприємства.

II етап – «дозвіл». Пошук рудного родовища на першому етапі – це необхідна процедура, але недостатня для запуску в експлуатацію нової ділянки. Перед початком видобутку, в умовах багатьох країн (в тому числі й України), необхідно отримати схвалення уряду або місцевої влади (в залежності від виду корисного компонента, який буде видобуватися). Дозвільна та ліцензійна система працює в державних регулюючих органах всіх країн де є законодавчо-нормативне регулювання передачі права видобутку корисних копалин підприємцям-орендарям. Дозвільна система поширюється не лише безпосередньо на видобуток корисного компонента, а й стосується нагляду та моніторингу для захисту якості повітря, ґрунтів та води на всіх етапах розробки та експлуатації ділянок корисних копалин. До того, як розпочати видобуток, зазвичай потрібно декілька років і, за різними оцінками, до 50 дозволів урядових установ. В кожній країні дозвільна система має певну специфіку, яка залежить від діючого законодавчо-правового поля, враховує існуючу систему відносин власності на землю та надра. На цьому етапі на цьому етапі також не можна казати про рентогенерацію чи рентоотримання від виробничо-господарської діяльності гірничо-збагачувального підприємства, але це перший етап, коли стає можливим отримання неправомірної вигоди («тіньової ренти») суб'єктами, що вступають у відносини з приводу отримання дозволів та ліцензій.

III етап – «будівництво». Якщо підприємець-орендар (гірнича компанія) отримує всі необхідні дозволи, наступним кроком є будівництво. Побудова нових шахт, наприклад, на Алясці, зазвичай вимагає значної інфраструктури,

включаючи дороги, порти, аеродроми, приміщення для працівників та способи створення та транспортування енергії. Будівництво може зайняти від двох до трьох років, а після закінчення будівництва, підприємці-орендарі можуть розпочати свою роботу із видобутку корисного компонента з надр. На цьому етапі також не відбувається рентогенерація гірничої ренти, але це другий етап, коли стає можливим отримання неправомірної вигоди з приводу введення побудованих об'єктів у експлуатацію, забезпечення підключення необхідних енергетичних потужностей, узгодження відповідності проектної документації фактично виконаним роботам та оцінка відповідності безпечності їх експлуатації та відповідності санітарним нормам тощо.

IV етап – «видобуток і переробка». Видобуток корисних копалин може бути підземним або, у великих поверхневих розкопках, - надземним, що називаються «відкритими ямами». У всіх випадках руда та навколишні породи, які треба видалити (сміття, вскриші тощо), розбивається підіривними роботами з використанням відповідних взривних засобів та пристроїв (на проведення підіривних робіт у всіх країнах світу необхідно отримання ліцензії). Руда переміщується на конвеєрним або іншим способом до переробних потужностей, а сміття складається неподалік. Первинна обробка видобутої сировини передбачає подальше її руйнування шляхом первинного подрібнення та повторного подрібнення. Флотація - це звичайний шлях, через який цінні мінерали відокремлюються та концентруються від наземних руд. Інші етапи обробки можуть включати плавлення, електроліз, магнітну сепарацію та хімічне вимивання. Цінні мінерали видобуваються з руди за допомогою різних методів, таких як шліфування та флотації, нагрівання, електроліз та інші. Саме на цьому етапі (після реалізації готової продукції)) відбувається рентогенерація диференційної гірничої ренти I та диференційної гірничої ренти II.

V етап – «закриття», який є останнім етапом життєдіяльності шахт. Існує 2 можливі варіанти вирішення питання щодо закриття рентогенеруючого об'єкта, а саме:

1 варіант - вся руда видобувається та обробляється, відбувається закриття

шахти у зв'язку із виснаженням покладів корисних копалин. Коли це трапляється, об'єкти знімаються з реєстрації, а порушена земля відновлюється та стабілізується, покривається ґрунтом та, в деяких випадках, може бути залучена до сільськогосподарського обігу або під будівництво. Це називається меліорацією та рекультивацією. Рекультиваційні заходи важливі для знищення відходів й сміття, а також для захисту ґрунту та якості води;

2 варіант – закриття у зв'язку з кризою надвиробництва концентрату та недоцільності подальшої експлуатації. В цьому випадку може бути здійснено не повне закриття підприємства, а так звана «консервація родовища» (чи ділянки родовища).

Важливим аспектом етапу закриття є те, що це планується, перш ніж має розпочатися етапи отримання дозволів та будівництва. За законами деяких країн, наприклад США, вимагається від природокористувача купівля облігацій задля забезпечення покриття можливих витрат на рекультиваційні роботи щодо відновлення земель. Це є фактично страховою платою якщо рекультивація не буде виконана орендарем, навіть якщо шахта не настільки успішна, як на етапі проведення геолого-розвідувальних робіт з'ясувалося, або компанія збанкрутувала.

На V етапі не відбувається рентогенерація гірничої ренти, але можливою стає стратегія отримання неправомірної вигоди з приводу рекультиваційних робіт та отримання страхових платежів за рекультивацію.

Таким чином, розгляд розробленого поетапного рентного циклу дозволяє дійти висновку, що на IV етапі («видобуток і переробка») відбувається рентогенерація диференційної гірничої ренти I та диференційної гірничої ренти II, інші етапи, окрім I-го є корупційнонебезпечними та саме на них можуть відбуватися та відбуваються відносини щодо отримання неправомірної вигоди у вигляді рентоорієнтованих стратегій поведінки зацікавлених суб'єктів («темних» стратегій).

Відповідно, рентний цикл з приводу безпосереднього надрокористування та рентогенерації від використання родовища корисних копалин формується в

межах IV (виробничого) етапу, а інші етапи продукують формування рентоорієнтованих стратегій щодо «пошуку ренти», які безпосередньо не стосуються видобутку та збагачення видобутих з надр корисних копалин.

Розглянуті етапи рентного циклу з точки зору рентогенерації та рентоотримання дозволяють розділити їх на рентні та безрентні й освідомити сутність формування рентоорієнтованої стратегії («світлої» чи «темної») поведінки надрокористувача (рис. 1.4).

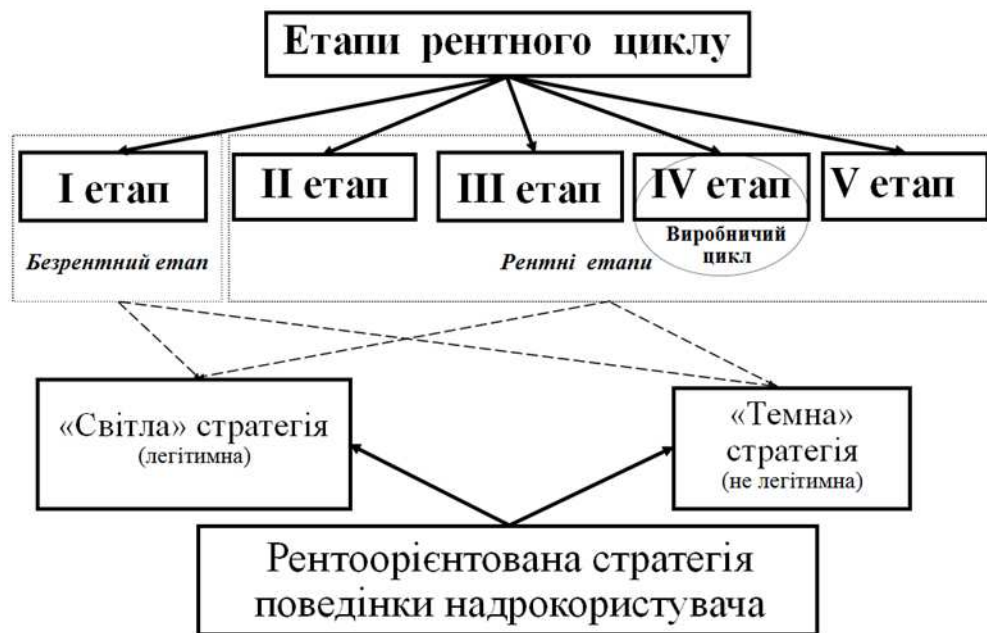

Рис. 1.4. Формування рентоорієнтованої поведінки надрокористувача

Джерело: авторське бачення

Виділені етапи рентного циклу мають вплив на систему розподілу доходів та дозволяють виділити й проаналізувати функціональний контекст рентних платежів на підставі відокремлення рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувального підприємства від опортуністичної поведінки надрокористувачів.

Існуючі структурні зміни і кризові явища в економіці України актуалізують проблему пошуку стратегічних основ, що впливають на формування економічного механізму раціонального надрокористування на території України та, враховуючи специфіку видобувної галузі, дозволяють прийняти рішення щодо

розробки та впровадження в дію стратегії рентоорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин. Увага до цього найактуальнішого питання сьогодення з боку представників різних напрямів економічної думки, як ми бачимо, зосереджена на розробці й обґрунтуванні концептуальних основ надрокористування та рентоорієнтованої поведінки господарюючих суб'єктів, призводить до необхідності розгляду основ формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств в сфері надрокористування. Розглянутий існуючий механізм вилучення рентних доходів від надрокористування, плати за землю, екологічних зборів та платежів, система розподілу отриманих доходів на частки держави, територіальних громад та гірничо-видобувного чи гірничо-збагачувального підприємства підприємства не призводить до створення рівноважного положення суб'єктів, не задовільняє їх економічні інтереси щодо розмірів отриманої ренти та не дозволяє обґрунтувати розмір рентного доходу.

Трансформаційні зміни економічної системи України в сфері надрокористування з моменту набуття Україною незалежності у 1991 році не призвели до створення чіткого, економічно обґрунтованого, прозорого, зрозумілого, чесного, справедливого механізму розподілу рентних платежів. Конфлікт економічних інтересів держави (як власника надр) і господарюючого суб'єкта (як інвестора, власника капіталу, підприємницької активності та підприємницьких здібностей) виникає на підґрунті рентоорієнтованої або опортуністичної поведінки кожного з суб'єктів. Цільовою функцією цих економічних суперечностей виступає боротьба за отримання якомога більшого рентного доходу в даний конкретний період часу в умовах чинного законодавчо-нормативного поля, існуючої ринкової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Окресленим проблемним питанням приділено увагу економістів різних напрямків економічної думки, що було докладно розглянуто в I розділі дисертаційної роботи. Нажаль, ні представникам класичного напрямку економічної думки, ні представникам неокласичного напрямку, ні сучасним науковцям не вдалося вирішити питання щодо розробки та реалізації стратегії

рентоорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування та узгодження їх економічних інтересів щодо розміру отриманої ренти внаслідок перерозподілу. Але це не є вадойо досліджень, оскільки це, напевно, не було метою дослідження в жодному напрямку та в жодній науковій школі, але, безумовно, створило підґрунтя для проведення досліджень стратегії рентоорієнтованої поведінки суб'єктів галузі надрокористування¹⁰.

Однак, незважаючи на досить тривалий процес адаптації теоретичних розробок, практичне їх застосування ускладнено, оскільки поза сферою наукових інтересів теоретиків і практиків залишається саме довгострокова складова процесу формування стратегічної рентоорієнтованої поведінки господарюючих суб'єктів (надрокористувачів) і власника надр (держави).

В результаті трансформаційних перетворень економічної системи Україна опинилася серед країн з досить істотним за рівнем несправедливості за критерієм розподілу добробуту серед населення. У багатих природними ресурсами країнах джерелом доходу олігархічних структур визнана природна рента та рентоорієнтована поведінка суб'єктів цих відносин. Однак, регулювання діяльності надрокористувачів в Україні досі не направлено на диференціацію

¹⁰ - представники класичної школи економічної думки (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс) приділяли увагу дії економічних факторів в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання доходу між економічними суб'єктами у сфері виробництва, зокрема - природокористування та надрокористування

- представники неокласичного напрямку (А. Маршалл, В. Веріан та ін.) розглядали переважно дію ринкових факторів, пов'язаних прямо чи опосередковано з процесами формування рентних доходів у сфері обміну;

- сучасні українські автори зосереджують свою увагу на вирішенні питань щодо вилучення рентних платежів у сфері надрокористування, оптимізації системи оподаткування гірничо-збагачувальних підприємств, розподілу доходів на частки держави та підприємця-орендаря (Т. Решетілова, І. Дяк, М. Мельник, В. Інякін, А. Касич та ін.).

відрахувань до доходної частини державного бюджету в залежності від показників природно-компонентного багатства надр, а, в основному, орієнтоване на політичну складову процесу доходоформування суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування.

Рентоорієнтована та опортуністична поведінка характерна для всіх без винятку економічних сфер, але має певну специфіку в сфері надрокористування. Для детального розгляду специфіки прояву рентоорієнтованої та опортуністичної поведінки суб'єктів в сфері надрокористування необхідно визначитися з дефініціями поняття «опортуністична поведінка» та «рентоорієнтована поведінка», позитивними і негативними сторонами даних стратегій поведінки суб'єктів з урахуванням специфіки сфери надрокористування, специфіки прояву кризових явищ в економіці України.

Погоджуючись с Н. Богдановою – «доцільно охарактеризувати опортуністичну поведінку як навмисну діяльність учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб стосовно реалізації власних інтересів на шкоду інтересам інших учасників» [115, с. 199-200].

Опортуністична поведінка в сфері надрокористування (наприклад, видобутку та збагачення залізних або марганцевих руд) проявляється не в системі відносин «власник - найманий працівник», а є характерною для підприємств, що знаходяться в різних геологічних умовах за диференційованими показниками родючості (плідності) ділянок (природно-компонентного багатства ділянок) розробки запасів корисних копалин руд чорних і кольорових металів - з одного боку, і власника надр (держави) - з іншого боку.

Характерними рисами опортуністичної поведінки надрокористувачів, на нашу думку, є наступні:

- розбіжність інтересів контрагентів щодо розмірів отримання частини диференціальної ренти II, які формуються за рахунок удосконалення техніки і технології збагачення корисних копалин при збільшенні вилучення конкретного корисного компонента з рудної сировини;

- асиметричність інформації, яка присутня при укладанні ліцензійних угод

на розробку покладів корисних копалин, оскільки «багатство» або «бідність» рудоносних шарів можна реально оцінити лише в процесі експлуатації ділянки надрокористувачем в динаміці, а не при укладанні ліцензійної угоди на підставі попередньої оцінки експертів;

- прихований характер і непрогнозованість законодавчих змін у сфері оподаткування діяльності надрокористувачів, бажання отримання «компенсації» непрогнозованих втрат шляхом нанесення прямого чи непрямого збитку державі (власнику) надр.

У галузі надрокористування опортуністична поведінка завжди пов'язана із зовнішніми контрактами і зачіпає інтереси держави (власника) надр, як одержувача диференціальної гірничої ренти I, і орендаря-надрокористувача (господарюючого суб'єкта), як одержувача частини диференціальної гірничої ренти II.

Опортуністична поведінка в легальних умовах надрокористування в розвинених країнах проявляється доволі рідко, оскільки зміни в сфері податкової політики держави зрозумілі, прогнозовані та мають часовий лаг для адаптації (від прийняття закону чи нормативного акту до його введення в дію може проходити від 2 до 5 років).

Під рентоорієнтованою стратегією поведінки ми розуміємо навмисну (цілеспрямовану) діяльність учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом.

В сучасному світі рентні відносини охоплюють практично всі сфери життя, пронизують наскрізь сфери виробництва, розподілу, обміну та споживання, створюють передумови та джерела отримання рентних доходів від рентоорієнтованої поведінки в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах.

Реалізація економічного механізму рентних відносин через призму рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств має певну специфіку, яка пов'язана з жорсткою лімітованістю запасів корисних

копалин, використанням диференційованих за природним багатством та компонентним составом ділянок технологічного видобутку, неоднорідністю та нееластичністю пропозиції, інституціоналізацією контролю доступу до них на основі специфікації прав власності та їх обґрунтованому розподілі.

Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств може бути сформована за двома принциповими формами:

- 1) без залучення тіньових, корупційних схем, так звана «світла стратегія»;
- 2) з отриманням додаткової ренти при опортуністичній поведінці, застосуванні певних корупційних схем, впровадження до діяльності підприємства проявів тіньової економіки (в аспектах заниження або завищення певних показників виробничо-господарської діяльності), так звана «темна стратегія».

При розробці рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств слід дотримуватися загальновідомих базових принципів розробки будь-якої стратегії, а саме: цілевстановлення; багатоваріантності та адаптивності; системності та збалансованості; послідовності та ієрархічності; безперервності; наукової та методичної обґрунтованості; реалістичності та досяжності; гнучкості та динамічності; ефективності та соціальної орієнтованості; кількісної та якісної визначеності; довгостроковості заходів.

Побудова рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств може відбуватися наступними шляхами:

1 шлях - легальна рентоорієнтована стратегія, яка враховує і дотримується існуючого правового та законодавчого обмеження діяльності в сфері надрокористування;

2 шлях - нелегальна рентоорієнтована стратегія, яка спрямована на отримання рентного доходу при цілковитому ігноруванні існуючого законодавства в сфері надрокористування з ухиленням від всіх податків, платежів, ліцензій, угод тощо. (Наприклад, нелегальний видобуток бурштину, вугілля та ін.).

В існуючій світовій практиці надрокористування рідко зустрічаються суто

«чисті» види даних стратегій. Як при легальній, так і при нелегальній рентоорієнтованих стратегіях поведінки, інтерес суб'єктів відносин спрямований на досягнення цільової функції - максимізації рентних доходів від надрокористування.

До характерних рис рентоорієнтованої поведінки надрокористувачів доцільно віднести:

- розбіжність інтересів контрагентів щодо розмірів отримання диференціальної ренти I і диференціальної ренти II;
- ігнорування (часткове або повне) існуючого та чинного законодавства, яке регулює відносини у сфері надрокористування;
- пошук невідповідностей, протиріч у законодавчих і нормативних актах з метою мінімізації (або повної несплати) рентних відрахувань до Державного бюджету.

Регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувального підприємства в сфері надрокористування в розвинених країнах базується на чіткості законодавчих і нормативних актів щодо ставок перерахування рентних платежів, механізму їх сплати, контролем за своєчасністю та повнотою їх надходження.

Існує багато поглядів сучасних економістів на функції рентних платежів, наприклад, В. Вольчик і О. Білокрилова [116] виділяють:

- «1) диференційну функцію, яка передбачає встановлення кількості, «в якій продукти дістаються індивідам»;
- 2) стимулюючу, яка впливає на мотиваційний механізм суб'єктів виробництва товару, що має бути розподілений;
- 3) відтворювальну, яка забезпечує відтворення всіх факторів виробництва, компенсуючи витрати кожного з них;
- 4) опосередковану, яка забезпечує взаємозв'язок виробництва та обміну з одного боку, і споживання з іншого;
- 5) соціально-економічну, яка перетворюється в реалізаційну (передбачає реалізацію економічного панування класу власників) в суспільствах

з глибокої класової диференціації гуманістичну (що забезпечує високий рівень соціальної справедливості через механізм перерозподілу доходів) в постіндустріальному суспільстві».

Через перераховані функції проявляються економічний і соціальний ефекти розподілу доходів. Стимулююча та відтворювальна функції відображають економічний ефект, який полягає в збалансованому розвитку національної економіки.

З приводу «головного фактора виробництва в інформаційному суспільстві розглядається «інформація та знання», а створювати цей фактор здатні лише «інтелектуальні» працівники, які є одним із чинників у створенні інтелектуальної ренти» [117, с. 16]. Слід наголосити, що автор вважає, що «створювати інтелектуальні продукти можуть лише «інтелектуальні» працівники. Основними якостями таких працівників є їх унікальність, тому що здатністю до інтерпретації та перетворення отриманих даних у готові інформаційні продукти і нові знання володіє обмежена їх кількість». Але, не дивлячись на досить великий термін підготовки висококваліфікованого працівника (від 15 до 20 років) та, безперечно, скорочення працездатного періоду життя людини, до інтелектуальної та інтелектуально-рентогенеруючої діяльності здатні й менш освічені люди. Оскільки, значна кількість часу витрачається на навчання впродовж трудової діяльності, а сучасний світ характеризується стрімким збільшенням кількості знань та якості інформації, то створення інтелектуальної ренти (в різних кількісних вимірах) стає можливим кожною людиною.

Не можна не погодитися з В. Іноземцевим, який стверджує, що «здатність продукувати нові знання відрізняє людей один від одного набагато більше, ніж масштаби їх особистого матеріального багатства; більш того, ця здатність не може бути придбана миттю та не підлягає радикальній кореляції» [118, с. 180].

Деякі вчені пропонують проводити розподіл на «рентні та нерентні сектори». Так, на думку О. Карпенко та Л. Левченко [119], «інноваційна рента може створюватися не тільки у класичних галузях (агропромисловий комплекс, добувна та переробна промисловість, будівництво), а також у галузях, які є

пов'язаними з військовопромисловим комплексом, малим та середнім бізнесом, сферою фінансів, ІТ-сферою тощо». «Нерентні сектори в своїй основі мають неприродну ренту, для якої характерні такі форми: технологічна, організаційно-господарська, управлінська, фінансово-кредитна, грошова, торгівельна, інформаційна, інтелектуальна, інноваційна, авторська в сфері літератури та мистецтва, військово-технічна, інституційна» [120].

Але, враховуючи багатоаспектність та многополярність прояву ренти та її функціонального контексту, не доцільно обмежуватися лише на доходоформуючій функції рентних платежів в рентних та нерентних секторах економіки.

Необхідність розгляду не лише «правового поля надрокористування», а й системи рентних платежів суб'єкта надрокористування, кількісно виражених сумою їх податкових (рентних) зобов'язань дозволяє розглядати широкий контекст функцій рентних платежів, виділяючи суб'єкт – суб'єктну взаємодію з приводу виробництва, розподілу, перерозподілу та споживання ренти, якому буде приділено увагу далі.

1.3. Міжнародний досвід регулювання рентних відносин

В галузі надрокористування держава визначає правовий статус форм власності, регламентує економічну діяльність, встановлює податкові обов'язки підприємців, регулює відносини між економічними суб'єктами, контролює додержання норм економічного законодавства. Вдосконалення існуючого механізму реалізації рентних відносин та стратегічної рентиорієнтованої поведінки гірничо-збагачувальних підприємств в аспектах визначення розмірів та способів отримання диференційної ренти в надрокористуванні потребує детального розгляду та аналізу специфіки сучасних економічних форм реалізації прав власника надр на доход від власності в міжнародній практиці та форм реалізації рентиорієнтованих стратегій поведінки надрокористувачів.

В більшості країн світу на законодавчому рівні закріплено державну форму

власності на надра, в багатьох з них у сфері розробки надр домінуюче положення займають державні компанії, але це не є запорукою створення ефективного механізму реалізації рентоорієнтованої стратегії поведінки в надрокористуванні відносно вилучення, розподілу та перерозподілу ренти, створення ефективною рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин. Слід зазначити, що переважна більшість видобутої сировини (в країнах з державною формою власності на надра) експортується за кордон – за даними деяких досліджень [121] «біля $\frac{2}{3}$, а лише $\frac{1}{3}$ – використовується для задоволення власних потреб усередині країни».

Законодавче регулювання відносин в сфері надрокористування в міжнародній практиці відбувається на підставі або «комплексних законів, які регулюють діяльність в сфері видобутку всіх видів корисних копалин та не враховують технологічну специфіку окремих видів робіт, або законодавчо-нормативних актів, які зосереджують увагу на регулюванні видобутку найбільш поширених та розроблених родовищ корисних копалин, або на підставі права загального користування надрами» [122].

«Законодавче регулювання надрокористування на підставі комплексних законів здійснюється в Бразилії, Індії, Мексиці, Чілі та інших країнах, окремі законодавчі акти, характерні для Австралії, Великобританії, Канади, США¹¹ – стосовно регулювання галузі виробництва енергоносіїв, для Південно Африканської республіки – відносно видобутку коштовних металів та дорогоцінного каміння» [112].

¹¹ Примітка. В США та Канаді кожний штат має певну специфіку законодавчого та нормативного регулювання галузі надрокористування та громадянських інститутів. Наприклад, фіксований збір (fixed fee) як плата за можливість доступу до родовищ корисних копалин, який сплачується одноразово на початку діяльності підприємства та діє декілька років є основним джерелом поповнення доходної частини місцевих бюджетів на територіях, які визнано, територіями зі складними природними умовами (штат Аляска у США; штат Альберта в Канаді).

Для об'єктивного розуміння сутності міжнародного досвіду надрокористування, як одного із видів права природокористування, слід, насамперед, розібратися що таке «природокористування» та який зміст цієї категорії в сучасній українській науці.

Термін «природокористування» ввів у науковий обіг у 1959 р. Ю. Куражковський, визначаючи, що «це регулювання всіх типів використання природних ресурсів для господарства та охорони здоров'я» [123].

Природокористування (за М. Реймерсом) – «це сукупність усіх форм експлуатації природно-ресурсного потенціалу та заходів для його збереження. Воно включає в себе:

а) вилучення і переробку природних ресурсів, їх відновлення або відтворення;

б) використання і охорону природних умов життя;

в) збереження (підтримку), відтворення (відновлення) і раціональну зміну екологічного балансу (рівноваги) природних систем, що слугує основою збереження природно-ресурсного потенціалу розвитку суспільств;

г) використання природних ресурсів в процесі суспільного виробництва з метою задоволення матеріальних і культурних потреб суспільства» [124, с. 404–405].

Юридична енциклопедія визначає природокористування як «використання властивостей навколишнього природного середовища для задоволення економічних, екологічних, оздоровчих, лікувальних, культурних, естетичних та інших потреб людини і суспільства» [125, с. 754].

На думку М. Шульги, «природокористування – це використання корисних для людини властивостей навколишнього середовища - екологічних, економічних, культурних та оздоровчих» [126, с. 210].

На основі запропонованих категоріальних визначень «природокористування» можна стверджувати про наявність ознак, що є спільними, а саме: користування певним природним ресурсом та мета користування – задоволення певних потреб людини або суспільства і, саме на

підґрунті цього, робити розробку рентоорієнтованих стратегій поведінки суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування й розробляти стратегію рентоорієнтованої поведінки видобувних та збагачувальних підприємств.

Правовому регулюванню піддається саме процес вилучення природних (корисних) властивостей навколишнього середовища для задоволення певних потреб людини або суспільства, що, у свою чергу, також відповідає сутності користування надрами як різновиду права природокористування. Але, характерною рисою міжнародної практики регулювання природокористування та надрокористування є чітке та прозоре розмежування видів регулювання надрокористування:

- 1) з метою видобування корисних копалин;
- 2) для цілей, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин;
- 3) встановлення обмежень щодо користування надрами.

Також чітко (на законодавчому рівні) прописано особливості правового контролю за користуванням надрами та державні гарантії надрокористувачам.

Право видобутку корисних копалин Р. Кірін розглядає як «систему юридичних норм і засобів, за допомогою яких здійснюється регулювання відносин щодо забезпечення раціональної, екологічно та технологічно безпечної діяльності з вилучення корисних копалин з надр та їх охорони, задоволення потреб суб'єктів у мінеральній сировині та захисту їх прав» [127, с. 37].

«Право видобування корисних копалин як «екологічнозначущу поведінку» можна оцінювати не лише як правовий субінститут в системі права надрокористування (об'єктивне право, форма виразу прав і обов'язків користувачів), а й як суб'єктивне право (зміст прав і обов'язків користувачів), під яким слід розуміти сукупність повноважень особи безпосередньо здійснювати гірничу справу щодо певного виду корисних копалин на відповідній ділянці надр» [127, с. 45]. Процес видобутку корисних копалин є сукупністю технологічних операцій з вилучення, в тому числі з покладів дна водойм, і переміщення, в тому числі тимчасове зберігання, на поверхню частини надр (гірничих порід, рудної сировини тощо), що вміщує корисні копалини. Дане

визначення добування корисних копалин містить у собі такий елемент як технологічна операція, за допомогою якої здійснюється вилучення надр, що вміщують корисні копалини.

У даному випадку виникає питання відносно техніко-економічної складової процесу видобутку та збагачення корисних копалин за допомогою відповідних технологічних операцій з метою вилучення та збагачення, а також питання щодо механізмів та способів отримання ренти.

Під «технологічною операцією розуміється окрема частина технологічного процесу, сукупність робочих дій (прийомів), що характеризується однорідністю технологічного змісту і єдністю предмету праці, застосовуваного технологічного інструмента (устаткування) і робочих пристосувань» [128]. Отже, як виходить з понятійного апарату технологічної операції як частини технологічного процесу, такі операції стосуються, зокрема, виробничої діяльності щодо видобутку корисних копалин, а тому притаманні «спеціальному надрокористуванню».

Важливою умовою можливості привласнення вилучених у процесі загального надрокористування корисних копалин є вилучення їх на законних підставах та у визначені законодавством спосіб і місце. Ця умова необхідна для запобігання вилучення корисних копалин в місцях, де здійснюється спеціальне користування надрами або встановлено заборони чи обмеження здійснення надрокористування, зокрема на загальних підставах.

Характерною рисою щодо регулювання діяльності підприємств в галузі надрокористування в закордонній практиці є договірні відносини з чіткими визначеннями терміну дії угоди (у всіх без виключення країнах) на використання ділянок родовищ корисних копалин, розробка термінів консультативно-ліцензійного супроводження надрокористувача та основних методів залучення інвесторів, регулювання зовнішньої торгівлі з урахуванням не тільки кон'юнктури ринку, а й стратегічних потреб самої держави, застосування інструментів податково-бюджетної політики для створення привабливого іміджу країни (галузі), стимулювання використання найбільш прогресивних сучасних технологій розробки та експлуатації родовищ корисних копалин з метою

уникнення дії негативних екстерналій тощо. Таким чином, при визначенні форм реалізації рентних відносин в сфері надрокористування держава прагне забезпечити комплексний підхід до регулювання виробничо-господарської діяльності гірничих підприємств, але діють певні послаблення законодавчого регулювання з приводу надрокористування щодо корисних копалин, які віднесено до «корисних копалин місцевого значення», а саме визначає право землевласників і землекористувачів на видобування корисних копалин місцевого значення, торфу, підземних вод (крім мінеральних) та користування надрами для інших цілей, корисні копалини саме місцевого значення можуть підпадати під режим загального надрокористування.

Це обумовлено певними ознаками, які визначають їх правовий режим. По-перше, їх родовища широко поширені та розташовані відносно рівномірно в межах земної кори. По-друге, їх видобування здійснюється переважно відкритим способом і не потребує значних коштів, спеціальних технічних пристроїв і складного обладнання. І, нарешті, такі корисні копалини здатні задовольняти передусім побутово-господарські потреби населення. Фактично фізична особа в порядку загального надрокористування має право вилучати для задоволення всіх своїх потреб, в тому числі для особистих побутово-господарських, такі корисні копалини місцевого значення: вапняк, гіпс, крейда, пісок, суглинок та інші корисні копалини, що не включені до Переліку корисних копалин загальнодержавного значення.

Дозвіл на спеціальне використання природних ресурсів — це офіційний документ, який засвідчує право підприємств, установ, організацій, громадян на використання конкретних природних ресурсів у межах затверджених лімітів.

Дозволи надаються на такі види користування надрами [129, с. 22-23]:

- «– геологічне вивчення родовищ корисних копалин;
- геологічне вивчення, у тому числі дослідно-промислова розробка родовищ корисних копалин загальнодержавного значення;
- видобування корисних копалин;
- геологічне вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі

досліднопромислова розробка родовищ, з подальшим видобуванням нафти, газу (промислова розробка родовищ);

– будівництво та експлуатація підземних споруд, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод;

– створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади тощо);

– виконання робіт (здійснення діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції».

Строк дії дозволу обчислюється з дня його реєстрації, якщо в ньому не передбачено інше.

В світі видобутком корисних копалин таких як газ, газовий конденсат і нафта займаються і державні, і приватні компанії, що ускладнює механізми контролю за рентоорієнтованою стратегією поведінки суб'єктів рентних відносин, оскільки вони можуть провадити свою діяльність самостійно або вступати у різні правовідносини на основі відповідних договорів та угод, які регламентуються положеннями законодавчих та нормативних актів.

Законодавчо прийняті у видобувних галузях закордонних країн договори (контракти) визначають права та обов'язки кожної зі сторін щодо фінансування, проведення робіт, порядку розподілу видобутих ресурсів та доходів. Ці договори укладаються за різних обставин, мають різні форми, а їх мета полягає у розподілі ризиків та винагород між залученими сторонами за успішність проєктів та провадженні рентоорієнтованих стратегій поведінки як державою, так і іншими суб'єктами-надрокористувачами.

«Прихід в Україну великих міжнародних енергетичних компаній, таких як Shell, Chevron, ENI, для роботи над покладами нетрадиційних корисних копалин, актуалізував перегляд і впровадження положень законодавчого регулювання особливостей користування надрами під час виконання угоди про розподіл

продукції, пов'язані, зокрема, з наданням, передачею, обмеженням, тимчасовою заборонаю (зупиненням) та припиненням права користування надрами, а також з правовим оформленням таких відносин на підставі врахування досвіду провідних країн світу з урахуванням існуючих моделей надрокористування» [129, с. 23].

Розгляд ресурсорієнтованих економік, де частка природних ресурсів становить більше 10 % ВВП і 40 % експорту дозволить отримати уявлення про механізми взаємодії суб'єктів рентних відносин, а також зосередити увагу на залежність економічних систем від кон'юнктури зовнішнього ринку та світових цін на ресурси.

«До ресурсорієнтованих економік належать нафтовидобувні країни. Найбільші досягнення цієї групи пов'язані з видобутком, переробкою та експортом нафти. Серед країн - експортерів нафти Саудівська Аравія посідає 1 місце, Об'єднані Арабські Емірати - 5, Кувейт - 8, Оман - 15, Бруней - 30. Економіка країн цієї групи якісно відрізняється від економіки розвинених країн Заходу. Перш за все, вона є однобокою, оскільки спирається на видобуток, переробку та експорт нафти і нафтопродуктів. У цих галузях виробляється від 75 до 95 % промислової продукції, їх продукція становить до 92 % вартості експорту. Провідним сектором економіки є промисловість, а не сфера послуг. Найменша частка промисловості у ВВП Омана і Бахрейну – 41 %, найбільша - у Саудівській Аравії - 67,2 %. Крім того, нафтовий сектор, як правило, є сферою діяльності державних компаній. Таким чином, держава в цих країнах безпосередньо контролює економіку і зовнішньоекономічну діяльність видобувних та збагачувальних підприємств. При цьому держава уособлює правлячі династії, та чіткої межі між ними і державою неможливо провести ні в політичній, ні в економічній сфері. Економічна демократія розвинена сильніше, ніж політична, але усі аспекти повністю визначаються владою, яка має консервативний авторитарний характер. Проте ці країни використовують величезні доходи від експорту ресурсів у своїй зовнішній інвестиційній діяльності в фінансові активи інших держав, перш за все США та ЄС» [130, с.

77].

Під впливом комбінацій різноманітних факторів (економічних, політичних, законодавчих, соціальних, екологічних тощо) в міжнародній практиці виділяється «три базові моделі ренти» [89 с. 48-50]:

1 модель є характерною для близькосхідних країн (Бахрейн, Кувейт, Ємен, Саудівської Аравії тощо).

Власність на надра в країнах є загальнодержавною. «Специфіка надрокористування полягає в тому, що державні гірничі компанії знаходяться у власності монархічних та кланових структур¹². Отримані рентні доходи розподіляються на дві частини: більша з них стає доходом власників компаній, а менша - частково покриває потреби соціальної інфраструктури держави й формує фінансові резерви» [131, с. 121]. Нафтові держави Близького Сходу у багатьох випадках демонструють високий рівень життя більшості громадян, розвинену інфраструктуру, наявність високого рівня соціальної захищеності населення країни за рахунок продуманої рентоорієнтованої стратегії поведінки.

В Об'єднаних Арабських Еміратах кожний громадянин країни із самого народження має персоніфікований рентний рахунок. Аналогічні переваги надаються державними органами в країнах «особливої рентної групи» [131, с. 124] до яких відносяться – Бахрейн, Кувейт, Ємен, Саудівська Аравія.

«Найбільший розпорядник нафтових концесій у Кувейті - Кувейтська національна нафтова компанія (яка належить уряду). Розвідка та видобуток нафти в континентальній частині Нейтральної зони на південному сході країни, на кордоні з Саудівською Аравією, здійснюється американською компанією «Америкен індепендент ойл», а на шельфі - японською компанією «Арабіан ойл». Доходи від видобутку нафти в Нейтральній зоні діляться порівну між Кувейтом і Саудівською Аравією. Щорічно в країні видобувається близько. 100

¹² Примітка. Переважну кількість гірничих компаній створено у вигляді ВАТ з фіксованою часткою (від 30 до 51%), що належить відповідним монархічним родинам [131].

млн. т нафти» [132].

Націоналізація надр в Кувейті дозволила: створити державні холдингові компанії в галузі надрокористування; використовувати систему угод (договорів) про розподіл продукції за умов залучення іноземних інвестицій (у сфери розвідки, розробки, експлуатації родовищ, транспортування, переробки або реалізації продукції); забезпечити соціальні стандарти життя громадян країни - при народженні громадянин Кувейту отримує на банківський рахунок 3 тис. дол.; має право на безвідсоткову цільову державну позику під будівництво житла на території країни 220 тис. дол.; щомісячна допомога по догляду за неповнолітньою дитиною становить 170 дол.; 300 дол. отримує непрацююча дружина; держава в повному обсязі фінансує лікування й навчання громадян за кордоном тощо).

Республіка Ємен до "Арабської весни" (2011 року) використовувала державні доходи від продажу корисних копалин на інструменти соціальної підтримки громадян, а саме: діяв безкоштовний громадський транспорт, була відсутня квартплата, мали місце низькі прибуткові податки з фізичних осіб. «Сучасна Єменська політична система базується на комплексі домовленостей між племінними вождями та регіональними лідерами, маючи від трьох до семи основних осередків та які конкурують між собою, уособлюючи сенс визначення "єменська громадянська війна". Причиною "єменської громадянської війни" є бажання здійснення контролю над нафтовими багатствами Ємену, оскільки за попередніми оцінками територія має поклади нафти, що перевищують доведені запаси усіх держав Перської затоки. Місцеві єменські джерела повідомляють, що Саудівська Аравія підкупувала попередній уряд Ємену, щоб він не займався залученням інвестицій до нафтового сектору. За класифікацією ООН і Світового банку Ємен є однією з 49 найменш розвинених держав світу та опинився на межі "найбільшого голоду в світі» [133].

Таким чином, існує не лише рентоорієнтована поведінка між безпосередніми суб'єктами рентних відносин, але у розрізі практики, прослідковується можливість побудови рентоорієнтованої стратегії поведінки і

зовнішніми гравцями. Економічна політика цих країн до «Арабської весни» була спрямована на створення фінансових резервів та забезпечення поповнення «фонду наступних поколінь», але реальність та війна, нажаль, не дозволили далі розвивати соціальноорієнтовану модель розподілу ренти та припинили можливість формування рентоорієнтованої стратегії поведінки надрокористувачів на невизначений час.

Однак, слід зазначити, що існуюча монархічно-кланова формація в цих країнах проявляє розуміння того, що рентоорієнтована стратегія поведінки добувних підприємств в галузі надрокористування повинна бути соціальноорієнтованою та спрямованою на підтримку громадян, але втручання інших держав вносять свої «коррективи».

2 модель є характерною для США та Канади, коли власниками надр можуть виступати держава, приватні компанії або фізичні особи. Федеративний устрій держави дозволяє проводити кожному штату власну політику відносно вилучення, розподілу та перерозподілу рентних доходів, формувати власну рентоорієнтовану стратегію поведінки в галузі надрокористування.

Правові основи діяльності підприємств гірничодобувної промисловості США були закладені Гірничим законом 1872 р. (Mineral Location Act of 1872). Пізніше в цей Закон були внесені поправки і він діє на теперішній час. У 1920 р. було прийнято Закон про оренду корисних копалин (Mineral Leasing Act of 1920), який врегулював умови надання державних земель в оренду для розробки надр, який доповнено Законом 1947 р. (Mineral Leasing Act for Acquired Lands of 1947). Ці Закони стали основою Федерального гірничого законодавства США.

Основна мета цих Законів – врегулювання процесу надання гірничих відводів (ділянок корисних копалин) в межах федеральних земель. Однак, існує декілька категорій федеральних земель, на які дія цих Законів і, в першу чергу, Закону 1872 р. не поширюється або поширюється з певними обмеженнями. Це пояснюється специфічними умовами земель, які Уряд США не бажає передавати права на оренду цих земель та ділянок корисних копалин приватним особам, компаніям, фірмам та ін.

Федеральне гірниче законодавство США розрізняє «групи корисних копалин по системам доступу до надр» [134, с. 136-137]:

«1) корисні копалини, доступ до яких регулюється Законом 1872 р. До них відносяться всі рудні та багато нерудних копалини (азбест, гіпс та ін.);

2) корисні копалини, доступ до яких регулюється Законами 1920 і 1947 р.р. Це газ, нафта, вугілля, фосфорити, калійні, кам'яні солі та ін.;

3) загальнопоширені корисні копалини (пісок, каміння, гравій та ін.), доступ до яких регулюється Законом про загальнопоширені корисні копалини (Common Varieties Act of 1955)».

Досить значний вплив на поведінку суб'єктів-надрокористувачів має законодавство США про охорону навколишнього середовища - відповідно до Закону про рекультивацію земель при відкритій розробці корисних копалин (1977 р.) забороняється розробка ресурсів на сільськогосподарських землях, якщо рекультивація не може забезпечити повне відновлення продуктивності землі. Таким чином виникають суттєві корективи у рентоорієнтованих стратегіях поведінки гірничо-збагачувальних підприємств.

Поряд із законодавством, що регулює відносини в сфері користування надрами на федеральному рівні, існує також значна кількість законів, прийнятих законодавчими органами штатів. Разом з тим законодавство, що регулює відносини користування надрами на федеральному рівні, чітко встановлює пріоритет федерального законодавства перед законодавчими органами штатів. Законодавство штатів виступає в даному випадку як інструмент деталізації і конкретизації вказівок федеральних органів та безумовно впливає на реалізацію рентоорієнтованої стратегії поведінки.

Умови і порядок надання права на розвідку та розробку видобутку корисних копалин в США залежить від того, кому належить земля, на якій проводяться ці роботи. Земля, що перебуває у приватній власності, складає близько 75% території США. До категорії державних земель відносяться землі, що належать Федеральному Уряду або штатам, а також земля, яка перебуває у власності індіців.

Правові відносини, пов'язані з приведенням геологічних робіт та експлуатацією корисних копалин на землях, що належать штатам, як правило, регулюються законодавством штатів. Проведення геологічних і видобувних робіт на приватних землях допускається тільки після укладення відповідного договору оренди на певний строк між власником землі і геологічною чи гірничою компанією. Власник землі отримує від компанії після укладення договору виплату (бонус), орендну плату (рента) та роялті (у вигляді процентної ставки від вартості добутої сировини). «Строк дії ліцензії на проведення геологічних робіт на приватних землях США складає 5-10 років з можливістю продовження цього терміну. Максимальна площа орендних земель в одному штаті не може перевищувати 10240 акрів, а всього не більше 20489 акрів. Для розвідки нафти розмір площі, що надається одному орендарю, обмежується в 240 тис. акрів, а на Алясці – 300 тис. акрів. У США нафтогазові права виникають і переходять до інших осіб шляхом передачі правового титулу, вступу в спадщину, за рішенням суду або в результаті затвердження правового титулу всупереч титулу іншої особи. Дається короткий виклад основних положень виникнення й передачі нафтогазових прав по перекладу книги «Законодавство про нафту й газ США» [135]. Таким чином, в США регулювання нафтогазових відносин здійснюється в основному в рамках прецедентного права.

Державне регулювання характерне в сфері оподатковування, а також у сфері встановлення загальних правил видобутку корисних копалин, на які збереглося право власності держави. У цілому «доктрина США нафтогазові відносини розглядає в системі енергетичних відносин, у зв'язку із чим виділяються п'ять аспектів політичного підходу в області енергетичного будівництва й розвитку:

- 1) національна безпека;
- 2) економічні наслідки;
- 3) наявність природних ресурсів;
- 4) охорона навколишнього середовища;
- 5) соціально-політичні інтереси» [136, с. 30-41].

В США на практиці застосовується «2 види оподаткування – класичний роялті та стандартний податок на прибуток корпорацій» [131, с. 121].

В Канаді надра є власністю провінцій; кожна з провінцій самостійно вирішує режим оподаткування надрокористувачів, але «держава має певну кількість акцій кожного підприємства, яка не повинна бути меншою ніж 25 % від статутного капіталу» [131, с. 122]. Права розпорядження родовищами корисних копалин передаються від держави до територіальних одиниць у повному обсязі, отже, вони здійснюють ліцензування діяльності з надровикористання, оренди землі, видають дозволи на право розвідки та розробки родовищ корисних копалин, отримують відповідні податки, платежі та рентні надходження, здійснюють фінансування державних екологічних програм тощо.

В США та Канаді застосовується конкурсно-ліцензійна система надрокористування. Механізм отримання ліцензії передбачає попередню перевірку потенційних надрокористувачів на сумлінність та непорушення природоохоронного та податкового законодавства. Термін дії ліцензії - 5, 8 або 10 років, а для її отримання обов'язковим є: страхування відповідальності; щорічний державний аудит посадовими особами міністерства внутрішніх справ (природних ресурсів).

Всі компанії – надрокористувачі на території США керуються національними законами на єдиних умовах. Спеціальний податковий режим запроваджується лише для деяких нафтових родовищ Аляски та передбачає створення спеціального «фонду наступних поколінь» з щорічним відрахуванням платежів.

3 модель передбачає функціонування державних компаній-монополістів в галузі надрокористування та характерна для Великобританії, Венесуели, Мексики, Норвегії.

Саме державні компанії розробляють родовища корисних копалин, видобувають сировину, збагачують її та займаються реалізацією концентратів корисних копалин. При необхідності залучення іноземного капіталу

застосовується система «угод про розподіл продукції». Безумовним фактом функціонування державних компаній в галузі надрокористування є стовідсоткове рентоотримання саме державою всієї суми ренти та можливість формування та реалізації довготермінових рентоорієнтованих стратегій поведінки.

При вивченні гірничого права Великобританії, доцільно зазначити, що користування надрами у Великобританії регулюється такими актами (законами) і нормативними актами:

1) Акти (Закони): Акт про шахти і кар'єрах, 1954 р.; Акт про відкриті роботи, 1958 р.; Акт про шахти (споруди та укріплення), 1966 р.; Акт про шахти і кар'єри (відвали), 1969 р.; Акт про охорону здоров'я і техніку безпеки, 1974 р.; Акт про охорону навколишнього середовища, 1990 р.; Акт про присідання земної поверхні, 1991 р.; Акт про вугільну промисловість, 1994 р.; Акт про навколишнє середовище, 1995 р.;

2) Нормативні документи (Правила): Правила по присіданню земної поверхні (схема арбітражу), 1994 р.; Правила по присіданню земної поверхні (збитки і компенсація) 1994 р.; Правила по присіданню земної поверхні (дренаж), 1994 р.; Правила по шахтам і кар'єрам (відвали), 1971 р.; Правила по управлінню технікою безпеки та охороною здоров'я на шахті, 1993 р.; Правила по шахтам і кар'єрам (відвалам), 1991 р.; Правила ведення відкритих гірничих робіт (прийняті і доповнені в період з 1959 по 1994 р.р.); Правила гірничого та національного планування (корисні копалини), 1995 р.

У Великобританії, враховуючи монархічний уклад, всі рудники по видобутку золота й срібла, є власністю Корони і називаються «королівськими рудниками». Встановлено, що Короні, як приватному власнику, належить також корисні копалини, що знаходяться в надрах під землею, власнику земельної ділянки належить і відповідна ділянка надр. Однак це правило має ряд виключень, що залежать від виду корисних копалин. Так, наприклад, приватна власність не поширюється на ділянку, в якій залягає уран. Ці ділянки належать державі, яка регулює їх розвідку та розробку.

«Площа земельної ділянки, що надається для проведення геологічних робіт, не може перевищувати 200 кв. миль. Один користувач (орендар) може отримати декілька ліцензій на проведення геологорозвідувальних робіт. Строк дії ліцензії на проведення геоло-розвідувальних робіт обмежено 5 роками, а ліцензії на експлуатацію – 50 роками з можливістю продовження строку ще на 25 років» [134, с. 135].

У разі відкриття родовища корисних копалин отримувач ліцензії на проведення геологорозвідувальних робіт має переважне право на отримання права на розробку. В правовому регулюванні діяльності підприємств вугільної промисловості Великобританії важливе значення має Закон (Акт) про вугільну промисловість, прийнятий в 1994 р. Відповідно до цього Закону було створено Адміністрацію вугільної промисловості, склад якої не може перевищувати 8 (восьми) членів. До повноважень Адміністрації належить: володіння, користування й розпорядження прямими і непрямими правами на запаси вугілля в надрах та інше майно, передане чи набуто ним відповідно з цим Законом; Виконання функцій, пов'язаних з ліцензуванням видобування вугілля; Виконання функцій, пов'язаних з осіданням поверхні землі та іншими питаннями, що виникають при відкритій розробці та інших робіт по видобутку вугілля; Сприяння в розробці та кладенні угод, що передбачають забезпечення інформацією осіб, які мають право на неї. При формулюванні будь-яких пропозицій по видобутку вугілля Адміністрація зобов'язана: забезпечувати захист навколишнього природного середовища, флори, фауни, геологічних та інших природних об'єктів особливої важності, захисту ділянок, споруд, об'єктів архітектури, історичних або археологічних цінностей. Законом (Актом) встановлено, що надання ліцензій на видобуток вугілля відноситься до компетенції Адміністрації. Заявка на отримання ліцензії може бути надана будь-якій особі, яка набула чи бажає набути (від Адміністрації або від іншої особи): право на нерухомість в межах території, відносно якої подано заявку; право на вугілля на цій території. Адміністрація має право видавати конкретні або загальні пропозиції на подачу заявок на отримання ліцензій на будь-які ділянки

території Великобританії, її територіального моря і континентального шельфу. Для отримання ліцензії заявник сплачує Адміністрації грошовий збір, а Адміністрація веде реєстр виданих нею ліцензій, в якій фіксуються такі дані: Дата надання ліцензії і час набуття сили рішення, яке значиться в ліцензії; Ім'я особи, що отримала ліцензію та інших осіб, уповноважених ліцензією на добичу вугілля; Територія, на якій поширюється дія ліцензії; Обмеження щодо глибини видобутку вугілля; Строк дії ліцензії. В законодавстві Великобританії, що регулює видобуток вугілля, існує різниця в термінах «ліцензія» і «оренда».

Ліцензія дає дозвіл її отримувачу здійснювати гірничі роботи по видобутку вугілля (як правило, із зазначенням плати, глибини і географічного положення). Ліцензія не дає права володіння вугіллям і права займати будь яку землю.

Оренда дає право особі, якій її видано, право на використання шахти при умові виплати суми, зазначеної в оренді, і дотримання усіх зазначених в ній умов. Гірнична оренда дає також право на володіння вугіллям після його видобутку із пласта і підняття його на поверхню, в тому числі його продажу

«Норвегія є першою європейською країною та країною-членом Організації економічної співпраці та розвитку (ОЕСР), яка приєдналася до ІПВГ (ініціативи прозорості видобувних галузей). При цьому варто зазначити, що Норвегія здійснює впровадження лише у нафтовидобувній та газовидобувній галузях. Норвегію було прийнято до кандидатів 11 лютого 2009 року, а 1 березня 2011 року (тобто через 2 роки) за результатами виконання завдання плану імплементації ІПВГ та проведення валідації Норвегія отримала статус країни-послідовника» [129, с. 43].

З метою приведення свого законодавства у відповідність із принципами і завданнями ініціативи прозорості видобувних галузей та на виконання розробленого плану-графіку імплементації ініціативи прозорості видобувних галузей 26 червня 2009 року королівським указом було прийнято Розпорядження про звітність та звірку грошових потоків від діяльності у нафтогазовій сфері, яке набрало чинності з 01 липня 2009 року.

Розпорядження передбачає: формування Багатосторонньої групи

зацікавлених осіб у складі представників громадськості, видобувних компаній та державних органів з метою здійснення моніторингу та контролю за імплементацією ініціативи прозорості видобувних галузей; призначення Незалежного адміністратора (аудитора) з метою проведення звірки сум платежів видобувних компаній до бюджету та сум надходжень до бюджету, отриманих державними органами; призначення Незалежного валідатора з метою проведення перевірки виконання Норвегією цілей та завдань ініціативи прозорості видобувних галузей.

Ще до формального створення Багатосторонньої групи у Норвегії взимку 2008-2009 років було сформовано «попередню групу у складі представників громадськості, видобувних компаній та державних органів Метою її створення було забезпечення участі зацікавлених осіб у підготовчій стадії приєднання Норвегії, а саме у консультаціях щодо процесу імплементації та принципів, розробці робочого плану з впровадження Норвегією ініціативи прозорості видобувних галузей, аналізі коментарів, отриманих за результатами публічних слухань щодо процесу та принципів ініціативи прозорості видобувних галузей» [129, с. 43].

У Великобританії й Норвегії вилучення природної ренти здійснюється за допомогою податків. На практиці компанії, які звітують, та державні органи (установи, організації) подають Незалежному адміністратору (аудитору) свою звітність щодо сум платежів і надходжень відповідно до форм та роз'яснень, які готує Міністерство палива та енергетики Норвегії. Зокрема, відповідно до роз'яснень і типових форм звітності на 2009 рік, такі платежі та надходження включають [129, с. 46]: «1) звичайний (28%) та додатковий (50%) податки на доходи від нафтогазової діяльності; 2) інші податки (збір за земельну ділянку («area fee»), податок на викиди CO₂, податок на викиди NO_x); 3) інші платежі до Державного бюджету (додаткові платежі, які можуть здійснюватись у зв'язку з нафтогазовою діяльністю)».

Незважаючи на існування механізмів вилучення природної ренти на користь суспільства, проблема недовилучення її державою, стоїть досить гостро.

В розрахунках незалежних американських експертів, у країнах з розвинутою економікою «рівень недовилучення ренти досягає 1/3 національного доходу» [137, с. 43-44], а, відповідно, він привласнюється гірничими підприємствами.

Отже, існуючі в практиці господарювання моделі рентних відносин мають різноманітні форми та застосовують цілий спектр методів вилучення ренти за допомогою системи оподаткування. Податкова система створюється на підставі принципів простоти та прозорості обчислення ренти, країни займаються імплементацією ініціативи прозорості видобувних галузей задля створення доступного та несуперечливого методичного забезпечення розрахунків та проведення контролю, але рентоорієнтовані стратегії поведінки держави щодо реалізації прав власності на надра не знаходять відображення у існуючих законодавчих та нормативних актах, а продумані та цілеспрямовані рентоорієнтовані стратегії поведінки надрокористувачів дозволяють отримувати та привласнювати ренту в неконтрольованих розмірах.

Висновки до розділу 1

1. Узагальнення теоретико-методичних засад дослідження ренти, рентних відносин та рентоорієнтованих стратегій поведінки суб'єктів рентних відносин, дозволило виділити та проаналізувати 6 основних етапів, а саме:

1 етап – зародження поглядів на земельні відносини та розподіл доходів від землі;

2 етап – започаткування та розвиток теорії ренти та рентних відносин, яке відбулося в рамках класичної політекономії;

3 етап – формування та розвиток марксистської теорії ренти на підґрунті трудової теорії вартості;

4 етап – апробація та розвиток неокласичного напрямку на теоретичному базисі «економічної ренти» та «квазиренти», які можливо отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників;

5 етап - дослідження та розвиток в традиції «інституційної теорії ренти» відносно розширення переліку суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на "пошук ренти";

6 етап – обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин відносно функціонування та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівнях; процесів формування та розподілу природно-ресурсної ренти; аспектам інституціоналізації рентних відносин; неекономічним видам рентних доходів; факторам, формам і наслідкам рентоорієнтованої поведінки та переміщенню рентних доходів в масштабі світової економіки.

Проведений аналіз сутності та типології ренти, рентних відносин та рентоорієнтованої стратегії поведінки переконує, що економістами, починаючи з XVIII і до початку XX ст., сформовано теоретико-методологічні засади, визначено та обґрунтовано поняття ренти, сформовані концептуальні основи для формування рентної політики, але проблемам формування базових механізмів рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування не приділено належної уваги.

2. На основі аналізу гносеологічних і онтологічних підвалин рентних відносин обґрунтовано в якості базового системний метод із застосуванням стадійного підходу.

3. Розроблено типологізацію диференційної ренти за виробничими етапами з позицій системності та стадійності, обґрунтовано та проаналізовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації, яка включає в себе етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів.

4. У загальному вигляді виявлено й проаналізовано етапи рентного циклу, а саме: розвідки; дозволів; будівництва; видобутку та переробки; закриття – щодо спроможності рентогенерації внаслідок дії природної складової факторів і неприродної (економічної) ренти та рентоорієнтованої стратегії поведінки. На цій підставі обґрунтовано існування рентних і нерентних етапів. Доведено, що

рентний цикл з приводу безпосереднього надрокористування та рентогенерації від використання родовища корисних копалин формується в межах IV (виробничого) етапу, а інші етапи продукують формування рентоорієнтованих стратегій щодо «пошуку ренти», які безпосередньо не стосуються видобутку й збагачення надр.

5. Виявлена специфіка міжнародного досвіду регулювання рентних відносин в галузі надрокористування дозволила виділити та проаналізувати 3 базові моделі ренти, які сформовані під впливом комбінацій різноманітних факторів (економічних, політичних, законодавчих, соціальних, екологічних тощо), а саме:

- модель близькосхідних кран (Бахрейну, Кувейту, Ємену, Саудівської Аравії тощо), яка започаткована на підставі ієрархічної структури суспільства;

- модель США та Канади, яка характеризується демократичним підходом до надрокористувачів на базується на конкурсній системі отримання дозволів на розробку покладів корисних копалин;

- модель функціонування державних компаній-монополістів в галузі надрокористування (Великобританії, Венесуели, Мексики, Норвегії) з певною системою обмеження доступу до надр та системою суттєвого державного та законодавчо-нормативного регулювання.

6. Доведено, що рентоорієнтована стратегія поведінки проявляється в навмисній (цілеспрямованій) діяльності учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом на кожному з етапів рентного циклу.

«Світлу» та «темну» стратегії реалізації рентоорієнтованої поведінки суб'єктів розглянуто в аспекті відповідності або невідповідності чинному законодавству.

Конкретні наукові результати та положення розділу 1, що розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми і характеризують

наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [122, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148].

РОЗДІЛ 2

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ ПОКАЗНИКІВ РЕНТИ ПРИ ФОРМУВАННІ РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Форми реалізації рентних відносин на території України

Територія України є однією з найбагатіших на неенергетичні корисні копалини, а підприємці здавна проводять гірничодобувні роботи у Донбасі, Кривбасі, Прикарпатті та Придніпров'ї та інших регіонах з метою вилучення корисних компонентів з надр задля подальшої їх переробки. З часом зростали глибини та площі гірничо-видобувних робіт та збагачувальних підприємств, що призводило до погіршення екологічного стану, переливу капіталу та міграції трудових ресурсів. Отже, актуальним є питання розгляду специфіки розвитку форм реалізації рентних відносин на території України, як відповіді на питання циклічності розвитку та занепаду гірничо-видобувного та збагачувального виробництва.

Для першого етапу розвитку форм реалізації рентних відносин на території України в галузі надрокористування характерними рисами були: обмежений перелік нормативно-правових документів щодо оцінки запасів корисних компонентів в надрах, недостатність статистичних матеріалів відносно обсягів видобутку, жорстко встановлені нормативи плати за надрокористування, непрозорі механізми взаємодії власника надр та орендаря, невизначеність суб'єктного складу надрокористувачів та врахування специфіки оренди кожної ділянки. Фахівцями цього періоду розглядаються два варіанти надання надр в користування, а саме:

- через систему створення казенних копалин;

– за допомогою передачі надр в приватні руки.

У 1627 р. в Києві вийшов друком “Лексикон славенороський...” Памва (Степана) Беринди, який «серед 7 тис. слів містить і терміни, пов’язані з гірництвом, корисними копалинами» [149].

Спроби державного регулювання та планування в гірничорудній справі були започатковані 1633 р. у Приказі золотої справи, а саме «було створено дві інституції, які займалися проблемами надрокористування на теренах сучасної України - “Золотих справ палата» та «Рудознавча палата”» [150, с. 7].

На початку XVIII століття вводяться в дію укази першим з яких був Іменний Наказ Петра I «Про заснування Приказу Рудокопних справ» (1700 р.) («Об учреждении Приказа Рудокопных дел»). Цей наказ фактично був першим законодавчо-правовим актом та завдяки ньому було встановлено 2 принципи: принцип гірничої регалії та гірничої свободи, відмінюючи дію індивідуальних нормативних актів, які видавалися кожній окремій особі-підприємцю, які бажали займатися пошуком, розвідкою та гірничими промислами. В основі Рудокопного наказу знаходилася необхідність створення та аналіз діяльності гірничих виробництв, які були розташовані на вже введених в експлуатацію родовищах корисних копалин та виробляли продукцію з метою збору й зберігання інформації щодо обсягів покладів корисних копалин.

Відкриття Наказу відбулося 6 листопада 1700 р. та його юрисдикції підлягала вся територія Росії, однак згодом дія Наказу була розповсюджена на Європейську частину, а поклади Уралу та Сибіру та діяльність щодо роботи на територіях неєвропейської частини території набували особливого статусу.

Завдяки дії цього Наказу «була розпочата організація централізованого управління гірничорудною промисловістю» [151, с. 67].

В цьому Наказі підкреслюється необхідність розробки родовищ корисних копалин та справляння платежів для поповнення державної казни, відбувається відокремлення гірничих компаній та обрання специфічних методів регулювання їх діяльності на засадах відмінних від загального цивільного управління. Саме в цей період розпочинається законодавче та нормативне регулювання сфери

видобутку та збагачення корисних копалин.

Спрямування доходів до державної казни та стимулювання розвитку гірничих підприємств пропонується робити двома основними методами – дозвільним та заохочувальним. Саме цим законодавчим актом, вперше було сформульовано основні принципи надрокористування: беззаперечна державна власність на надра («гірнича регалія»); інші види власності (на видобуті корисні копалини); гірничя свобода; платність; раціональність розробки родовищ; охорони надр; свободи гірничого підприємництва (також для іноземців); обмеження доступу до родовищ золота, платини, селітри.

У книзі ректора академії Ф. Прокоповича (1681–1736 р.р.) «Про досконалі змішані неживі тіла – метали, камені та інші» було описано про наявні корисні копалини, а саме - сірку, нафту, бурштин, глини: гончарну, мергелі, білу глину, солі (викопну, морську, джерельну, аміачну, вірменську й купорос). Ф. Прокопович класифікував корисні копалини, які знаходяться в каменях і гемах (дорогоцінних каменях).

У період з 1701 р. по 1712 р. фінансування гірничих заводів відбувалося за рахунок державної казни, оскільки обсяги видобутку корисних копалин були не досить високими бо на той період часу було недостатньо теоретичних знань та практичних умінь відносно формування рентоорієнтованих стратегій поведінки суб'єктів рентних відносин та неможливістю врахування двох головних складових: 1) підвищеного технологічного ризику; 2) якісних показників конкретних родовищ надр.

Наступний Іменний Наказ Петра I «Про утворення Берг-Колегіума для ведення в ньому справ про руди і мінерали», «який було підписано 10 грудня 1719 р., отримав в юридичній літературі назву Берг-Привілей 1719 р., мав замінити собою грамоти і привілеї, які до цього видавались окремим гірничим промисловцям» [152, с. 88].

У Берг-Привілеях закріплювався «принцип гірничої свободи для підданих громадян імперії, який передбачав, можливість будь-якої особи за своїм бажанням приступити до пошуків, розвідки родовищ корисних копалин на своїх

чи чужих землях» [153, с. 66-67]. З 1720 року принципом гірничої свободи могли користуватися й іноземні громадяни – це було зроблено задля залучення інвестицій у розвідку та розробку нових покладів корисних копалин на території імперії.

Подібно багатьом актам загальнодержавного значення того періоду, «принципи Берг-Привілей та багато його положень взяті з іноземного гірничого законодавства, наприклад, затверджувався принцип гірничої регалії, особистої царської власності “як монарха” на всі гірничі підприємства і, як наслідок, сплати десятої частини “прибутку” (валової продукції) в Берг-колегію - спочатку стягувалась натурою, а потім з 1724 р. «по копійці з пуда»» [154, с. 35].

Пошук шляхів підвищення ефективності гірничо-збагачувальних підприємств відбувся в 1733 р. під час створення спеціальних постійно діючих комісій. До компетенції яких відносилися питання щодо оцінки доцільності передачі казенних гірничо-збагачувальних підприємств у приватну власність. «На підставі звітів комісій в 1738 р. було розроблено Берг-регламент, який декларував правомірність та доцільність поступової приватизації казенних металургійних заводів, оскільки держава була не в змозі забезпечити ефективне й раціональне використання надр та прибуткову діяльність гірничо-збагачувальних підприємств. Особливий Маніфест (Берг-Регламент) від 3 березня 1739 р., затверджений Ганною Іоанівною, поновлював принцип гірничої свободи та, на відміну від Берг-Привілею, свобода була оголошена повною, але орендна плата враховувала не кількість та якість видобутої сировини, а стягувалася без прив'язки до прибутку та складала грошовий еквівалент вартості 2% виплавленого металу» [154, с. 111].

В наслідок дії "Берг-Привілею" (1719 р.) та "Берг-Регламенту" (1739 р.) було започатковано та фактично існувало (у період з 1741 р. по 1770 р.) 227 підприємств – найбільша кількість за все XVIII ст.

У “Берг-Привілеї” визнавалася доцільною «діяльність казенних заводів», а у “Берг-Регламенті” про казенні заводи прописувалося, що «більш доцільно віддати не лише заводи, а й інші рудні місця російським або іноземним особам»

[155, с.121; 156, с. 46-57].

Розвідку, видобуток та збагачення дозволялося здійснювати приватним (партикулярним) або ж державним підприємствам. Проведені урядові перевірки діяльності гірничо-збагачувальних підприємств (у 1741-1742 р.р.) виявили відносно гіршу роботу державних підприємств, у порівнянні з партикулярними. За результатами урядової перевірки було розроблено низку пропозицій спрямованих на підвищення ефективності гірничого виробництва на державних підприємствах.

Для реєстрації нових розвіданих родовищ рудних корисних копалин створено Берг – Колегію, яка була по суті першим державним реєстратором та контролером галузі надрокористування. У випадку відкриття нових родовищ необхідною умовою було отримання дозволу на розробку та експлуатацію ділянки («ділянкою» називали площу приблизно у 28 га). Був прописаний конкретний механізм отримання дозволу, який складався з етапу подання заяви та проб знайдених руд і мінералів. Першочергове право на освоєння родовища отримували власники земель. Якщо власник відмовлявся від розробки родовища, то права на родовище передавалися промисловцю, який у якості плати за використання надр повинен був сплачувати 1/32 частину від прибутку, а в разі безприбуткової діяльності (за рішенням колегії) надрокористувача могли звільнити від сплати податків за надрокористування на первний термін, який також визначався колегією.

У вересні 1736 р. діяльність Берг-колегії було припинено, а замість нього з'явився новий орган - Генерал-Берг-Директоріум.

31 травня 1738 р. імператрицею Ганою Іоанівною підписано найвищу резолюцію «Про віддачу казенних заводів в утримування приватним людям», яку було затверджено сенатом у 1739 р. Було запропоновано передачу в приватні руки всіх казенних заводів, окрім тих, які знаходилися на найбільш багатих рудних покладах з найкращими показниками природно-компонентної родючості та хімічного складу проб. Але, саме після запровадження в дію цієї резолюції, надходження до державної казни скоротилися. В 1742 р. Сенат констатував, що

впровадження в практику господарювання вищезазначених заходів призвело до негативних наслідків у гірничо-збагачувальній галузі. Було знов відновлено порядок надрокористування, який діяв за Петра I.

Досвід передачі гірничо-збагачувальних підприємств приватним особам на підставі прийнятого Сенатського указу від 14 листопада 1757 р. також виявився не вдалим, хоча в ньому й пропонувалося з метою розвитку галузі: збільшити кількість гірничо-збагачувальних підприємств, залучити «вільних промисловців» з метою отримання більших відрахувань до державної казни. Майже всі казенні заводи й рудники були віддані в приватні руки найбагатшим представникам суспільства, які фактично закріпили за собою права на великі території та тисячі кріпаків.

Маніфест від 28 червня 1782 р., виданий Катериною II, закріплював права власності на землю та надра та повертав дві третини гірничо-збагачувальних підприємств до державної власності. Цей Маніфест, як і інші нормативні акти, встановлював нерозривність та взаємозалежність прав власності на землю й надра. Однак, невдовзі його було скасовано та регулювання почало відбуватися за принципом “гірської волі” (право вільного доступу до розробки родовищ).

Наступним етапом було прийняття у 1804 р. тимчасових правил “Про порядок управління гірничими заводами”, а у 1806 р. – Гірничого Положення, яке у подальшому стало підґрунтям для розробки та прийняття Статуту гірничого.

Гірниче Положення було написане відповідно до принципу гірничої свободи, однак, в контексті регулювання гірничих відносин набуло більшої деталізації. Було запроваджено класифікацію земель з віднесенням їх до різних категорій - казенних, приватних, общинних та ін., а також виділено два механізми надрокористування - галузевого казенного та приватного. Це Положення підтверджувало право власності гірничозаводчика на поверхню землі та її надр, а також, на підставі дії принципу гірничої свободи, визнає право кожного шукати руди на казенних землях та поновлювати роботи на кинутих рудниках.

У 1832 р. було видано “Звід установ та статутів гірничого управління”, який по суті являв собою першу офіційну публікацію Статуту Гірничого Російської Імперії та регулював «гірниче право»¹³. «Розробка та вдосконалення його розтяглися майже на все ХІХ ст. – перший статут складався з трьох книг, що вміщували 1847 статей, а в редакціях 1842 р. та 1857 р. його п’ять книг включали вже 2653 систематизовані та кодифіковані статті, які детально регламентували складний комплекс публічно-правових та приватно-правових гірничих відносин ¹⁴ »[157, с. 68-76].

У цілому для цієї форми кодифікації були характерні цілісний підхід до регулювання гірничої справи, чіткість окреслених функцій та відповідальності управлінських структур, спрямованість нормативного регулювання на досягнення певних економічних та соціальних цілей, фіксація їх на законодавчому рівні, пріоритетний розвиток та заохочення приватного гірничого підприємництва, підйом державної гірничої промисловості тощо.

Проблемам кодифікації законодавства в галузі надрокористування, дослідженню історичного аспекту становлення та розвитку законодавства, присвяченому регулюванню геологічного вивчення надр та надрокористування в Україні присвячено роботи Р. Кіріна [158-166] та Р.Біловуса [167; 168].

На території Українських земель відбувалося регулювання шляхом написання та контролю за виконанням універсалів. Було видано: «8 універсалів Богдана Хмельницького, 7 універсалів Івана Виговського, 3 універсали Юрія Хмельницького, 6 універсалів Івана Брюховецького, 2 універсали Петра Дорошенка, 17 універсалів Дем'яна Многогрішного, 10 універсалів Івана

¹³ Термін «гірниче право» використовувався в Гірничому Статуті Російської імперії, Гірничому положенні СРСР та в основних законодавчих актах періоду 1832–1975 рр.

¹⁴ Гірничий Статут під гірничими промислами розумів – пошук, видобування, плавління, виварювання та обробку природних створінь, що знаходяться на поверхні чи у надрах землі.

Самойловича, 76 універсалів Івана Скоропадського й 18 документів, виданих Данилом Апостолом, 10 універсалів Івана Мазепи» [169]. Однак, за умов імперської експансії, царські жалувані грамоти в очах власників набували більшої юридичної сили, аніж гетьманські універсали. Саме тому, «витяги з 10 універсалів гетьмана Івана Мазепи знаходяться у кількох жалуваних грамотах царів Іоана й Петра Олексійовичів та Петра I» [170].

Саме законодавчі акти дозволяли розмежовувати рудні, угольні та нафтові родовища корисних копалин з відповідним засобом нормативно-правового регулювання діяльності суб'єктів господарювання в галузі надрокористування. За формами власності гірничі підприємства були казенними (державними) та приватними. Приватні функціонували на принципах посесійного права, або так званого «права володільчеської (приватної) власності» та мали можливість працювати на землях казенних, посесійних або приватних, а також на землях козачих, які знаходилися в общинній власності. Казенні гірничі підприємства завжди знаходилися на казенних землях. Частина гірничих підприємств знаходилася безпосередньо у власності імператора, а управління ними відбувалося відповідними міністерствами та відомствами.

Другий етап еволюції механізму реалізації рентних відносин в галузі надрокористування пов'язаний з націоналізацією землі та природних ресурсів (вод, лісів та надр), яку було проголошено в Декреті «Про землю» від 26 жовтня (8 листопада) 1917 р.

Було встановлено «соціалістичний» порядок надрокористування:

1. Всі свідоцтва про права користування надрми та права власності на землю визнавалися недійсними та такими, що втратили чинність.
2. Експлуатація надр, розподіл видобутих корисних копалин та доходів від виробничо-господарської діяльності гірничих підприємств передавалися до Гірничої Ради ВРНК.
3. Видобуток корисних копалин здійснювали підприємства, підпорядковані відповідним органам Радянської влади.

«Перші кодифікаційні роботи, здійснені в УСРР у 1920-ті рр., що

проводилися в рамках єдиної законодавчої політики правлячої в усіх радянських республіках партії більшовиків (РСДРП(б)), були своєрідним "матеріальним втіленням" курсу на "революційну законність"» [171].

В контексті здійснення нової економічної політики була нагальна потреба замінити правовий і економічний нігілізм перших післяреволюційних років. Актуальність проведення таких робіт «була викликана як необхідністю зафіксувати правові форми нових суспільних відносин, так і потребою систематизувати радянське законодавство, ліквідувати наявні в ньому істотні суперечності та прогалини, а важливим спонукальним чинником проведення цієї роботи був також міжнародний фактор, оскільки економічний розвиток радянських республік був неможливим без міжнародної співпраці, а світове співтовариство вимагало від своїх членів "цивілізованого ставлення" до державно-правових інститутів, "європейської системи юридичних норм"» [172]. Підготовчі заходи щодо збору й узагальнення законодавчого матеріалу для майбутньої широкої кодифікації були започатковані в УСРР ще навесні 1920 р. Але активні кодифікаційні роботи «почалися лише наприкінці 1921 р. Потім у надзвичайно стислий строк – за 2-3 роки було в основному кодифіковано (у вигляді кодексів та інших рівнозначних їм законодавчих актів) більшість галузей радянського законодавства» [172].

В умовах згорання НЕПу 1927-1929 рр. було ухвалено ще кілька законів та правил, наприклад, у лютому 1928 р. було затверджено Статут цивільного будівництва, а у серпні 1928 р. був ухвалений Господарський кодекс УСРР.

У сфері гірничого законодавства, з утворенням СРСР, Положення про надра 1923 р. перестало відповідати характеру відносин, що ним регулювалися, а саме: воно недостатньо враховувало право республік в галузі управління та розпорядження надрами. Єдиним органом, що міг дозволити розвідку та розробку родовищ, згідно цього положення, визнавалося Головне управління гірничої промисловості ВРНГ СРСР; нечітко регулювався порядок розробки загальнопоширених корисних копалин (так, ст. 20 Положення, відносячи їх у межах міста до відання відповідних виконкомів, не вирішувала питання про

порядок цих копалин поза містом); не було вирішеним питання про юридичну природу права на надра [173] тощо. Для усунення цих та інших виявлених недоліків в регулюванні гірничих відносин практика була спрямована на видання інструкцій та циркулярів, що створювало додаткові труднощі для підвищення ефективності гірничого законодавства.

«Положення про надра землі та їх розробку» (1923 р.) «містило всього 34 статті, в той час як кількість виданих на його розвиток інструктивних матеріалів к 1927 р. наближалось до 600, причому, з одного й того ж питання іноді приймалось декілька актів» [174, с. 38]. «Уряд України пішов попереду інших – РНК УРСР ще у 1924 р. схвалив проект “Положення про загальні засади користування надрами в СРСР” та подав їх до союзних законодавчих органів» [175, с. 5].

Встановлена система надрокористування відповідала наступним основним положенням:

- 1) встановлено виключно державну власність на надра;
- 2) видобуті корисні копалини надавалися в розпорядження надрокористувачу, який мав право їх вільного продажу;
- 3) геологічна інформація належала надрокористувачу, але його обов'язком було складання звітів для держави щодо якісних показників родовища;
- 4) надра надавалися в користування;
- 5) конкретизовано умови та порядок надання права користування надрами на підставі угоди;
- 6) регламентовано:
 - а) види та етапи надрокористування: пошук, розвідка, дорозвідка, видобуток;
 - б) відповідні кожному етапу терміни;
 - в) розміри відведених територій (ділянки);
- 7) обґрунтовано платну специфіку користування надрами;
- 8) розроблено систему пільг для надрокористувачів;
- 9) надано право надрокористувачам передавати або переуступати (повністю, або частково) свої права на визначену ділянку надр;
- 10) встановлено систему державного контролю та надзору за кількісними та

якісними показниками надрокористування, дотриманням діючих норм та правил, а також за виконанням своїх обов'язків у повному обсязі, у встановлений термін та у відповідності з угодою.

Державна власність на надра, яка була закріплена в Конституції СРСР, складала основу відносин надрокористування.

Розвиток відносин у сфері надрокористування в період після Великої вітчизняної війни відповідав інтенсивному зростанню потреб в концентратах корисних копалин на підприємствах металургійної галузі та базувався на відповідних принципах: ефективності використання корисних копалин; раціональності надрокористування; охорони надр. Саме ці принципи потребували вдосконалення існуючої законодавчо-нормативної бази.

Слід відзначити, що наука цього періоду приділяла достатню увагу новому законодавству [176; 177]. Юр Ч. протягом 1927-1928 рр. «послідовно аналізував та піддавав аргументованій критиці досвід прийняття та впровадження в дію нормативних та законодавчих актів, обґрунтовуючі зміни до положень, які мали принципове значення» [178-185].

Третім етапом став етап розвитку галузевого законодавства сучасної незалежної України. На сьогодні в Україні чинними є 21 кодекс. З них чотири були прийняті до здобуття Україною незалежності. Слід зазначити, що з 1991 р. (в середньому) кожний рік приймався один новий кодекс. Аналіз змісту двох груп кодексів (прийнятих до 1991 р. та до 2001 р.) свідчить про нагальну потребу їх модернізації у зв'язку з інтенсивним розвитком суспільних відносин та об'єктивною потребою у забезпеченні реального правового регулювання відповідних сфер суспільних відносин.

Правові аспекти надрокористування та прав власності на надра закріплені в чинних законодавчих актах, Кодексах і в Конституції України. З метою розуміння сутності діючої системи рентних відносин для подальшого вивчення впливу законодавства на градацію та специфікацію прав власності на надра доцільним є розгляд існуючої в Україні ієрархічної системи законодавчих, нормативних і підзаконних актів. Ієрархічна структура законодавчих актів в

сфері надрокористування включає в себе наступні «щаблі» [186]:

- «1. Конституцію України.
2. Кодифіковані законодавчі акти (Кодекси).
3. Закони України.
4. Декрети Кабінету Міністрів України.
5. Міжнародні угоди.

Ієрархічна структура підзаконних актів в сфері надрокористування має наступну структуру:

1. Укази Президента України.
2. Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України.
3. Накази, листи міністерств, відомств і установ.
4. Акти органів місцевої влади та місцевого самоврядування.
5. Локальні акти (статути підприємств)».

Оскільки, основою побудови всього законодавства України є Конституція України, - слід звернути увагу на статтю 13 «Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, що знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожен громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до Закону. Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству. Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Всі суб'єкти права власності рівні перед законом» [187].

Таким чином, в Конституції України чітко зазначено, що надра є власністю Українського народу, а від імені народу права власника здійснюють органи державної влади та місцевого самоврядування. Більш детально права власності розглянуті в Цивільному кодексі України, Кодексі України про надра,

Господарському кодексі України.

Обов'язки суб'єктів господарювання щодо використання природних ресурсів наведені в главі 15 «Використання природних ресурсів у сфері господарювання», а саме в статті 153 Господарського кодексу України:

«1. Суб'єкт господарювання, здійснюючи господарську діяльність, зобов'язаний:

використовувати природні ресурси відповідно до цільового призначення, визначеного при їх наданні (придбанні) для використання у господарській діяльності;

ефективно і економно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності;

здійснювати заходи щодо своєчасного відтворення і запобігання псуванню, забрудненню, засміченню та виснаженню природних ресурсів, не допускати зниження їх якості у процесі господарювання;

своєчасно вносити відповідну плату за використання природних ресурсів;

здійснювати господарську діяльність без порушення прав інших власників та користувачів природних ресурсів;

відшкодувати збитки, завдані ним власникам або первинним користувачам природних ресурсів.

2. Законом можуть бути визначені й інші обов'язки суб'єкта господарювання щодо використання природних ресурсів у господарській діяльності» [188].

Більш детально проблеми правового режиму надрокористування в Україні розглядаються в Кодексі України про надра [189], який «регулює гірничі відносини з метою забезпечення раціонального, комплексного використання надр для задоволення потреб у мінеральній сировині та інших потреб суспільного виробництва, охорони надр, гарантування при користуванні надрами безпеки людей, майна та навколишнього середовища, а також охорону прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій та громадян». В ньому більш докладно та предметно розглянуто аспекти та особливості

правового регулювання надрокористування, права і обов'язки надрокористувачів, особливості плати за користування надрами, питання охорони надр і відповідальності за порушення правил використання надр.

Податковий кодекс України [190] регулює відносини, «що виникають у сфері справляння податків і зборів», вперше в Україні здійснено об'єднання в одному нормативно-правовому акті норм права, якими врегульовано відносини в сфері оподаткування. В ньому розглядаються особливості стягнення плати за користування надрами, визначається коло суб'єктів, які платять за використання надр і об'єкти оподаткування.

У розділі XI «Плата за користування надрами» виділено 2 категорії загальнодержавного платежу, а саме, в статті 1 розділені платники-надрокористувачі щодо їх ролі в надрокористуванні, пов'язаному і не пов'язаному з видобутком корисних копалин.

У ст. 252 Податкового кодексу України виділені суб'єкти, які зобов'язані платити рентну плату за користування надрами, до них відносяться: «суб'єкти господарювання, в тому числі громадяни України, іноземці та особи без громадянства, зареєстровані відповідно до закону як підприємці, які набули права користування об'єктом (ділянкою) надр на підставі отриманих спеціальних дозволів на користування надрами (далі - спеціальний дозвіл) в межах конкретних ділянок надр з метою провадження господарської діяльності з видобутку корисних копалин, в тому числі, під час геологічного вивчення (або геологічного вивчення з подальшою дослідно-промисловою розробкою) в межах зазначених у таких спеціальних дозволах об'єктах (ділянках) надр» (ст. 252.1.1 Податкового кодексу України).

У ст. 252.3 Податкового кодексу України виділяється «об'єкт оподаткування рентною платою за користування надрами для видобування корисних копалин по кожній наданій в користування ділянці надр, що визначена у відповідному спеціальному дозволі, є обсяг товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини), що є результатом господарської діяльності з видобутку корисних копалин у

податковому (звітному) періоді, наведеної у відповідність зі стандартом, встановленим галузевим законодавством». Однак, в даному випадку мова йде лише про суто податковому платежі, а не про рентну плату в класичному розумінні¹⁵.

Слід звернути увагу на той факт, що в правовому полі уповноважені суб'єкти правотворчості припускають системні помилки, не повною мірою враховуючи існуючі структурні зв'язки в системі діючого законодавства з приводу надкористування, що призводить до колізій та дублювання нормативних актів.

Низка негативних ознак, характерних для сучасного гірничого виробництва, а саме: «а) інерційність та низькі темпи удосконалення гірничо-технологічних процесів; б) значна капіталоємкість виробництва; в) полівидовий та широкомасштабний вплив на довкілля, – породжують відповідну реакцію з боку надрозацікавлених суб'єктів щодо привабливості гірничодобувної промисловості, дають підстави говорити про значний потенціал кодифікаційний робіт у цьому напрямку» [190, с. 115].

Виходячи з інтересів державної безпеки, нагальної необхідності забезпечення економічної незалежності, власної сировинної бази держави, вжиття термінових заходів щодо підвищення ефективності користування надрами, Верховна Рада України визнала недостатньою діяльність Кабінету Міністрів України щодо забезпечення ефективної державної політики у сфері [191]:

«а) користування надрами;

б) комплексного економічного підходу до оцінки мінерально-ресурсного потенціалу країни;

в) удосконалення нормативно-правової бази з питань інноваційного та

¹⁵ Мається на увазі диференціація платежів за показником природно-компонентної родючості конкретних ділянок надр, залучених до процесу виробничого надровикористання.

інвестиційного забезпечення при здійсненні державного управління надрокористуванням».

Парламент визнав, що «видобування корисних копалин у багатьох випадках здійснюється без ліцензій, гірничих та земельних відводів, затримується або зовсім не проводиться рекультивація земель. На діючих родовищах не виконуються передбачені у ліцензіях умови користування надрами. Використання підземних вод часто здійснюється без відповідних проектів, дозволів на спеціальне водокористування, технічних паспортів свердловин» [192], а порушення природної екологічної рівноваги є наслідком:

«1) відсутності затвердженої концепції розвитку геологічної галузі з визначенням довгострокової стратегії користування надрами, механізму переходу підприємств галузі на самокупність та самофінансування, відокремлення виконавчих функцій по безпосередньому виконанню геологічних робіт від функцій замовлення цих робіт, контролю за їх виконанням та здійсненнім дозвільних функцій;

2) неодноразового реформування протягом останніх чотирьох років спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади у сфері геологічного вивчення, використання та охорони надр;

3) відсутності комплексного підходу до освоєння родовищ корисних копалин, яким забезпечувалося б максимальне залучення власної сировинної бази та об'єднання мінерально-сировинного, гірничодобувного та металургійних комплексів у єдину систему на основі сучасних високих технологій;

4) відсутності механізму диференційованих платежів, які встановлюються за видами корисних копалин;

5) відсутності належної адміністративної та кримінальної відповідальності надрокористувачів за систематичні порушення вимог природоохоронного законодавства під час освоєння родовищ, застосування недосконалих технологій та техніки підприємствами видобувних галузей промисловості;

б) невизначеності умов державної експертизи та контролю за виконанням виробничих програм користувачів надр, недостатнього економічного

обґрунтування розрахунків державних часток і часток інвесторів при видачі спеціальних дозвілів на користування надрами на проведення пошуку (розвідки) та промислової розробки родовищ корисних копалин;

7) виснаження сировинних баз діючих підприємств, низьких темпів введення в експлуатацію нових родовищ корисних копалин, значного скорочення обсягів геологорозвідувальних робіт;

8) недотримання вимог ст. 39 Закону України "Про нафту і газ" щодо укладання власниками спеціального дозволу на користування нафтогазоносними надрами страхових угод при промисловій розробці родовищ нафти і газу;

9) недостатньої інформованості учасників конкурсів на отримання спеціальних дозвілів на користування надрами про характеристику екологічного стану ліцензійної ділянки;

10) несприятливих для підприємництва обсягів відрахувань коштів замовників на розвиток інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури населених пунктів».

Відповідно, для вжиття заходів щодо виправлення ситуації, що склалася, основними напрямками вдосконалення державної політики у сфері надрокористування визначені:

«1) удосконалення законодавства, системи державного управління контролю та нагляду, розробка та затвердження державної концепції розвитку геологічної галузі з визначенням довгострокової стратегії користування надрами з метою їх раціонального використання;

2) вжиття комплексу економічних, правових та організаційних заходів з метою залучення інвестицій на розвиток і відтворення мінерально-сировинної бази України;

3) затвердження Верховною Радою України концепції розвитку мінерально-сировинної бази, яка має включати довгострокову стратегію раціонального користування надрами, механізм переходу підприємств галузі на часткову самоокупність та самофінансування, відокремлення виконавчих функцій по безпосередньому виконанню геологічних робіт від функцій

замовлення цих робіт, контролю за їх виконанням та дозвільних функцій, перегляд вимог до державного замовлення на геологорозвідувальних робіт;

4) проведення за рахунок державного бюджету випереджаючих геологічних досліджень з метою прогнозування, виявлення та оцінки запасів корисних копалин, забезпечення комплексного підходу при освоєнні родовищ на основі сучасних високоліквідних технологій;

5) запровадження економічних механізмів стимулювання діяльності із забезпечення приросту та відтворення запасів корисних копалин за рахунок коштів надрокористувачів;

6) створення державної системи заохочення та санкцій щодо надрокористувачів під час проведення геологорозвідувальних робіт і розробки родовищ корисних копалин з метою забезпечення комплексного освоєння родовищ корисних копалин за умови дотримання вимог природоохоронного законодавства;

7) створення сприятливих і рівних умов для всіх суб'єктів господарської діяльності на ринку користування надрами в отриманні дозволів та ліцензій; внесенні обов'язкових платежів за користування надрами; вільному доступі до газотранспортної мережі; прозорому та об'єктивному нарахуванні рентних платежів за видобування природних ресурсів» [192].

З прийняттям Основних напрямів державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки [193] встановлено, що «правовий механізм має надати чіткої цілеспрямованості, формальної визначеності, загальнообов'язковості, сприяти врегулюванню відносин у галузі екології, застосуванню превентивних, оперативних, стимулюючих і примусових заходів до юридичних та фізичних осіб щодо використання надр та їх відходів і юридичної відповідальності за порушення законодавства про надра. Вивчення, аналіз та узагальнення практики застосування законодавства про надра передбачається здійснювати у двох напрямках:

1) складання і затвердження екологічних нормативів надрокористування;

- 2) складання і затвердження комплексу еколого-економічних показників державного контролю за станом надр і довкілля та діяльністю відповідних господарчих структур».

Після прийняття нині чинного Кодексу України про надра [189] приймаються два закони, якими започатковується диференціація правового регулювання щодо видобування окремих видів корисних копалин:

- 1) Закон України від 18.11.1997 р. № 637/97-ВР "Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними" [194], що «визначає правові основи і принципи державного регулювання видобутку, виробництва, використання, зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контролю за операціями з ними»;

- 2) Закон України від 19.11.1997 р. № 645/97-ВР "Про видобування і переробку уранових руд" [195], який «регулює особливості правовідносин при видобуванні, переробці уранових руд та використанні продуктів їх переробки як сировини для одержання ядерного матеріалу, визначає особливості діяльності уранових об'єктів, захисту персоналу, населення та охорону довкілля від впливу іонізуючого випромінювання, а також особливості соціального захисту персоналу уранових об'єктів та населення у зв'язку із впливом іонізуючого випромінювання».

Таким чином, виходячи з проведеного аналізу розвитку форм реалізації рентних відносин на території України можна констатувати, що розглянуті три етапи (дорадянський, радянський та сучасний) дозволили систематизувати та впорядкувати відносини в галузі надрокористування, а на сучасному етапі створено певне законодавчо-нормативне підґрунтя для можливості проведення розробок з приводу рентоорієнтованої стратегії діяльності суб'єктів рентних відносин.

2.2. Методологічні аспекти та методичні засади визначення ренти

В сучасній економічній теорії розглядаються три підходи до визначення сутності, механізмів рентогенерації та ролі рентних відносин в економіці: класичний, неокласичний і інституційний.

Класичний підхід виходить з трактування рентних доходів, які формуються внаслідок рідкості наявних природних ресурсів та дозволяють визначити природну ренту (ренти рідкості) та диференціальну ренту.

Рента в трудовій теорії вартості є лише однією із форм додаткової вартості та розглядається з позиції результату вкладення додаткової праці. В умовах капіталістичного способу виробництва, вона представляє собою надлишок додаткової вартості понад середній прибуток. Джерелом формування ренти є праця найманих працівників. Відтворювальні засоби виробництва, природні ресурси, інформація, знання, підприємницька здатність (активність) виступають як фактори, що впливають на рівень індивідуальних витрат виробництва та продуктивність індивідуальної праці.

На початку XIX ст. Т. Мальтусом, а потім Д. Рікардо в економічну науку було введено поняття «природної ренти». Завдяки працям представників класичної школи політичної економії, сформувалося поняття земельної ренти як надлишкового доходу, який формується завдяки більш сприятливим умовам додаткової праці. Отримання ренти обумовлено власністю на землю та суб'єктом отримання ренти є власник земельної ділянки. Вона сприймалася й трактувалася економістами як нетрудовий, незароблений дохід («дарунок природи»).

В незалежності від сфери використання землі її пропозиція залишається незмінною, на відміну від всіх звичайних засобів виробництва, які під впливом попиту, виготовляються в потрібній кількості. Фіксований характер пропозиції землі означає, що попит виступає єдиним фактором, що визначає земельну ренту. Зміна величини ренти не призводить до збільшення або зменшення кількості наявної землі.

Суб'єкт – суб'єктний простір рентних відносин визначений власниками землі та орендарями, а відносини відбуваються з приводу розподілу доходу, який отримано від експлуатації земельної ділянки за призначенням.

Схема розподілу доходів доволі проста й, беззаперечно, логічна: частина доходу від землекористування у вигляді звичайного прибутку – привласнюється підприємцем-орендарем, а інша передається земельному власнику.

В даному випадку рента розглядається як надлишок (надприбуток) над звичайним середнім прибутком підприємця-орендаря.

Найбільш глибокий аналіз сутності рентних відносин, на наш погляд, належить К. Марксу, який розмежував поняття диференціальної ренти I і диференціальної ренти II.

Диференціальна рента I пов'язана з відмінностями в родючості та місцем розташування земельних ділянок й збільшується з розвитком екстенсивного землеробства, а також по мірі розвитку шляхів сполучення з промисловими центрами.

Диференціальна рента II являє собою додатковий прибуток, що виникає в результаті послідовних вкладень капіталу в землю. Вона пов'язана з інтенсифікацією сільського господарства та є її найважливішим економічним результатом. Підвищення маси і норми диференціальної ренти II обумовлено зростанням продуктивності додаткових вкладень капіталу. Отриманий в результаті додаткових вкладень капіталу надприбуток до закінчення орендного договору привласнюється орендарем. Але, при укладанні нового орендного договору, землевласник, в силу існування монополії приватної власності на землю, привласнює собі цей додатковий прибуток шляхом підвищення орендної плати та отримує частину диференціальної ренти II. Це є основою боротьби орендарів із землевласниками за терміни оренди. Чим більшим є термін оренди, тим менше зможе привласнити власник землі диференціальної ренти II і тим більше її отримає.

Диференціальна рента I і диференціальна рента II існують не лише у сільському господарстві, а й в гірничій промисловості.

Узагальнюючи теоретичні погляди на проблему земельної ренти, що спираються на об'єктивні закономірності розвитку ринкової системи аграрних (гірничих) відносин, можна зробити висновок, що її представники сформуvalи наступні концептуальні засади:

а) рентогенерація залежить від природних умов, які пов'язані з обмеженістю та родючістю землі (кількості та якості корисних копалин у надрах), відмінностями в її місцезнаходженні;

б) можливості отримання диференціальної ренти II обумовлені дією закону спадної продуктивності додаткових вкладень капіталу при даному рівні розвитку техніки і технології в землеробстві (надрокористуванні);

в) існування товарного виробництва є причиною перетворення додаткового прибутку в земельну (гірничу) ренту (надприбуток);

г) суб'єкт – суб'єктний простір визначається наявністю власника та орендаря земельних ділянок або надр;

д) суб'єкт – суб'єктна взаємодія відбувається з приводу привласнення диференціальної ренти II роду на підставі погодження терміну оренди.

Авторську, відмінну від класичної концепції диференційної ренти, типологізацію пропонують деякі сучасні автори, виділяючи два типи диференціальної ренти, а саме:

«- тип I: диференціальна рента, в звичайному сенсі слова, пов'язана з відмінностями в питомих витратах на розвідку, підготовку до видобутку та безпосередньо видобутку однакових за споживчою вартістю ресурсів;

- тип II: диференціальна рента, яка визначається відмінностями в витратах на виробництво товарів-замінників та характеризується певними вигодами: економія на витратах виробництва, отриманий ефект у споживача. Вигоди можливо оцінити при порівнянні економічних показників ефективності виробництва товарів-замінників при застосуванні двох підходів: 1) виробництво з використанням природно-лімітованих ресурсів, 2) виробництво за іншою (альтернативною) технологією виробництва» [196].

Прикладом другого типу диференційної ренти може бути електроенергія, яка виробляється на гідроелектростанціях або за допомогою інших технологій (використання сонячної енергії, енергії вітру, застосування теплових насосних станцій для отримання теплової енергії тощо).

За думкою деяких фахівців [197, с. 9], «форму диференціальної ренти, аналогічну ренті типу II, вони пропонують називати «диференціальною рентою III роду» та визначати її як надприбуток при порівнянні економічного ефекту від застосування нових взаємозамінних (альтернативних) технологій».

Отже, доцільно розглядати кожен з типів диференційної ренти за послідовними виробничими етапами на яких вона виникає (див. рис. 2.1).

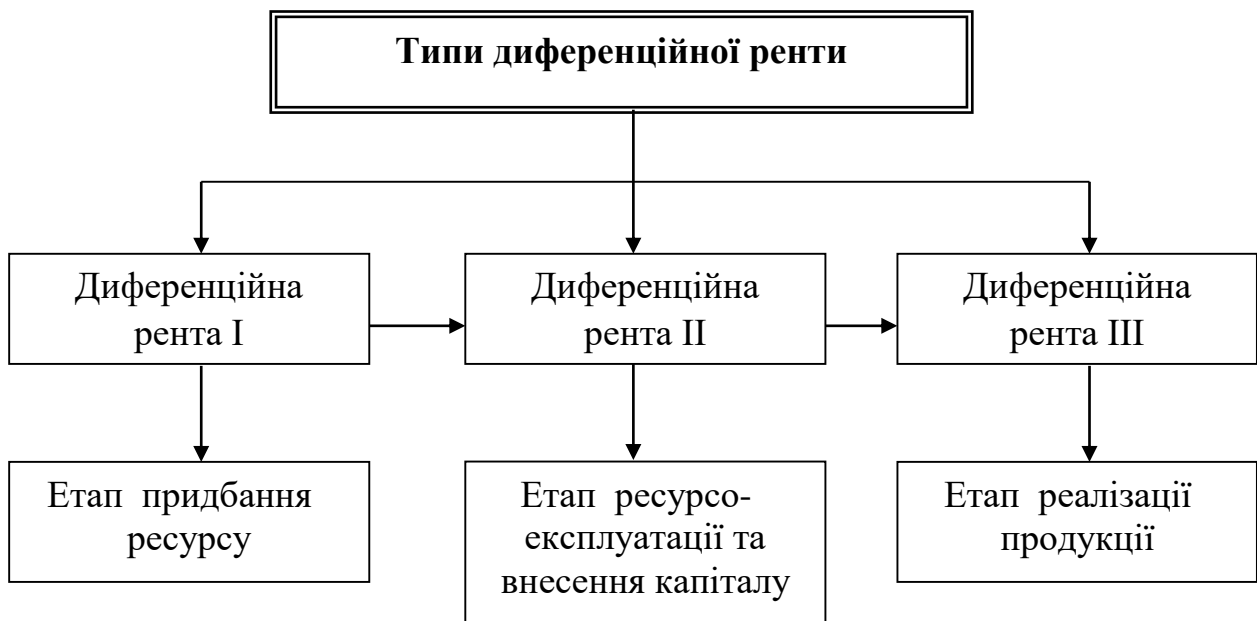

Рис. 2.1. Типологізація диференційної ренти за виробничими етапами

Джерело: авторське бачення

Диференційна рента I виникає на етапі придбання ресурсу та обумовлена унікальністю його природничих характеристик та його місцезнаходженням відносно до ринків збуту продукції, включає в себе природничі, екологічні та соціально-економічні характеристики.

Диференційна рента II виникає на етапі виробничої (видобуткової та збагачувальної) ресурсоексплуатації за умов внесення капіталу, враховує

унікальність характеристик самого ресурсу, нарядків та ефективності зроблених капіталовкладень в процесі експлуатації.

Диференційна рента III виникає на етапі реалізації готової продукції, враховує унікальність диференціації продукції з точки зору притаманних характеристик продукту та додаткових послуг щодо його обслуговування та супроводження.

Різновидом природної ренти є гірнича рента, яка утворюється в гірничодобувній промисловості та обумовлена гірничо-геологічними і соціально-економічними факторами розміщення, а також технологією видобутку корисних копалин. Гірнича рента формується лише в гірничодобувній промисловості.

Особливість методичних аспектів визначення рентних доходів в гірничодобувній промисловості полягає в виділенні абсолютної та диференціальної (I і II роду) гірничих рент.

Під абсолютною рентою розуміють «доход, який отримує надрокористувач за надане йому право користування родовищем корисних копалин незалежно від його якості. Вона виникає в процесі експлуатації родовищ з метою видобутку корисних копалин і зумовлює рівень нормативних витрат та нормального прибутку найгіршого родовища конкретного корисного компонента. Формування нормативних витрат відбувається з урахуванням експлуатаційних та капітальних витрат на видобуток, витрат на транспортування видобутих корисних копалин, а також враховує всі податки, окрім податку на видобуток корисних копалин» [198, с. 17].

Гірнича рента, що виступає як додатковий дохід внаслідок експлуатації кращих родовищ корисних копалин, називається диференціальною рентою I роду. Джерелом формування диференціальної ренти II роду є високотехнологічні засоби виробництва, які підвищують продуктивність праці та призводять до поліпшення відпрацювання пластів, дозволяючи більш повно відпрацьовувати та витягувати корисні компоненти з надр в наслідок інновацій, зроблених орендарем та є власністю орендаря.

Диференціальна гірничя рента генерується тільки на кращих ділянках родовища (чи на кращих родовищах) в наслідок їх промислової експлуатації.

В умовах ринкової системи реалізації продукції виникають пропозиції щодо «відмови від категорії «абсолютної ренти», яка виникає внаслідок наявності приватної власності на землю та заміни її категорією, а відповідно, і показником «інтегральна рента» копалин» [199, с. 26-29]. Її пропонується аналізувати на підставі ранжування показників для знаходження та оцінки економічного ефекту, а саме:

- «1) доходу від використання природних ресурсів;
- 2) часового аспекту (дисконтування);
- 3) взаємній кореляції між доходами від використання різних компонентів єдиного природно-ресурсного комплексу території» [199, с. 29-30].

Виходячи з вищезазначеного, можна розробити та представити концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації (рис. 1.3.), яка відповідає наведеній вище типологізації диференційної ренти за виробничими етапами та включає в себе етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів.

В сучасному світі «рентні відносини охоплюють практично всі сфери життя, пронизують сфери виробництва, розподілу, обміну та споживання, створюють передумови та джерела отримання рентних доходів від рентиорієнтованої поведінки в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах» [142]. Саме на підґрунті теоретичного надбання класичного напрямку економічної думки, розробленої поетапної системи типологізації диференційної ренти за виробничими етапами на підставі сучасних досліджень та концептуальної схеми системи рентних відносин агрегованої конфігурації можливим стає розробка та моделювання стратегічної рентиорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин в галузі надрокористування за відповідними етапами.

Рис. 2.2. Концептуальна схема системи рентних відносин агрегованої конфігурації

Джерело: авторське бачення

Отже, «рентоорієнтована стратегія поведінки», полягає в навмисній (цілеспрямованій) діяльності учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом на кожному з етапів рентного циклу та, на відміну від існуючих, надає змогу аналізувати «світлу» та «темну» стратегії, ранжування яких відбувається на підставі відповідності чинному законодавству в галузі надрокористування

Неокласичний підхід виходить з можливості трактування ренти, як доходу від будь-якого економічного чинника чи фактора виробництва. Теорія факторів виробництва дозволила отримувати ряд різноманітних трактувань поняття «доход від фактора виробництва».

Отже, теорія «трьох факторів виробництва» розглядає працю, землю та капітал, як фактори, що забезпечують процес виробництва в ринкових умовах та купуються на відкритому ринку за ринковою ціною. Кожен з цих факторів приносить власнику дохід у вигляді «факторного доходу», а саме:

- праця приносить дохід у вигляді заробітної плати;
- земля – у вигляді ренти;
- капітал – у вигляді відсотку.

Ж.-Б. Сей, автор трьох-факторної моделі розподілу доходів, ставив перед собою завдання довести економічну доцільність наявності та функціонування нетрудових доходів. Він розробив теорію в якій пропонував розглядати всі три фактори виробництва в якості постачальників «послуг» для виробництва, що беруть участь в створенні нової цінності. Відповідно до розробленої теорії кожен з трьох класів, які є власниками факторів виробництва, - має рівне право на отримання доходу від цих факторів та на оплату своїх «послуг». Наприклад, доходи підприємця, за визначенням Ж.-Б. Сея, являють собою «винагороду за його промислові здібності, за його таланти, діяльність, дух порядку та керування» [200].

Дж. Б. Кларка вважають засновником теорії «граничної продуктивності». Його принципова позиція полягала в запереченні існування відмінностей між факторами виробництва та ґрунтувалася на законі «природного розподілу», а в якості аргументу наводився наступний постулат: «Кожному агенту - певна частка в продукті та кожному - відповідну винагороду...» [201, с. 24], власник кожного фактору виробництва повинен отримувати лише те, що він «заслуговує». Розрахунок заслуженої винагороди передбачалося робити на підставі використання граничних показників, а саме «граничної продуктивності фактору виробництва». Свою доказову базу Дж. Б. Кларк будував на розгляді праці, як чинника виробництва, виходячи з аргументу, що «заробітна плата повинна дорівнювати продукту граничного робітника, а отже, виникає 2 можливих стратегії поведінки роботодавця:

- 1) якщо продукт, який вироблено, буде перевищувати заробітну плату, то роботодавцю вигідно буде найняти додаткового працівника, а конкуренція роботодавців за цього «додаткового працівника» призведе до зростання заробітної плати;
- 2) якщо створений працівником продукт буде менше суми заробітної плати, яка сплачується робітникові, то роботодавцю вигідно його звільнити.

Однак, слід зауважити, що конкуренція між найманими працівниками призведе до певного вирівнювання їх заробітної плати до ринкового рівня, оскільки кожен з них буде отримувати однакову заробітну плату за однакову працю. За умови абсолютно конкурентного ринку праці «заробітна плата прагне бути рівною продукту граничної праці» [202, с. 119]. Аналогічним чином доводиться рівність відсотка граничному продукту капіталу. Доцільно звернути увагу на думку М. Туган-Барановського, який вважає, що «абсолютно незрозуміло, чому заробітна плата не може впасти нижче продукту граничного робітника, чому вона повинна досягати всього цього продукту» [202, с. 496], обґрунтовуючи свої висновки тим, що капіталіст менш чутливий до витрат на заробітну плату, ніж до витрати на засоби виробництва.

Дж. Б. Кларк в своїх роботах навмисно уникає розгляду продуктивності фактора виробництва, який жорстко обмеженим, а саме - землі, але подальші дослідження в неокласичному руслі економічної думки були доповнені Ф. Уікстідом, що опублікував в 1894 році «Нарис про приведення у відповідність законів розподілу», який вперше заявив про «проблеми вичерпаності» (adding-up) продукту та ввів поняття виробничої функції» [203, с. 297], звертаючи увагу на те, що вироблений продукт підлягає розглядати з точки зору такого, який розпадається на факторні доходи без залишку.

Розмір виробленого продукту залежить від кількості використаних ресурсів і застосованих технологій, факторні доходи залежать від співвідношення попиту та пропозиції на відповідних ринках.

Доказ Ф. Уікстіда полягає у наступному:

«за умов, якщо виробнича функція має вигляд однорідної функції першого ступеня:

$$P = f(a, b \dots), \quad (2.1)$$

де P - вироблений продукт; a, b, \dots - фактори виробництва, то виконання умови:

$$P = a \frac{\partial P}{\partial a} + b \frac{\partial P}{\partial b} + \dots \quad (2.2)$$

можливо лише при дотриманні наступної рівності:

$$mP = f(ma, mb \dots) \quad (2.3)$$

Економічний сенс даних рівнянь полягає в тому, що загальний граничний продукт буде дорівнювати сумі факторів, помножених на їх граничний продукт (2.2), тільки якщо виконується умова постійної віддачі від масштабу (2.3)» [205, с. 61].

Ф. Уікстід безпідставно вважав, що «передумова про постійний ефект масштабу є емпірично підтвердженою, вважаючи свої припущення беззаперечними та обґрунтованими» [205].

В рамках теорії граничної корисності методика розрахунку природної ренти розглядається з позиції ціни, що сплачується за використання землі та інших природних ресурсів, кількість яких (запаси) строго обмежені та не можуть бути відтворені. Саме унікальні умови пропозиції землі (та інших природних ресурсів) та їх фіксована кількість відрізняє рентні платежі від заробітної плати, відсотка та прибутку. Головним аргументом представників теорії граничної корисності щодо аспектів рентогенерації є розгляд землі, як фактора виробництва з нееластичною пропозицією.

Особливістю утворення природної ренти є дія позаекономічних факторів (незмінності, невідтворювальності, жорсткого обмеження запасів).

В подальшому розвиток методології та методики визначення платежів від економічних факторів з жорстко обмеженою пропозицією представниками неокласичного напрямку економічної думки будувався, виходячі з двох основних підходів, а саме:

- «теорії та методики «пошуку прибутку» (profit seeking), який створюється завдяки застосуванню підприємницьких здібностей, поряд з іншими факторами виробництва» [206; 207; 208];
- теорії та методики «пошуку ренти» (rent seeking), коли фірма використовує ресурси, щоб отримати необґрунтовану грошову вигоду від зовнішніх елементів (безпосередньо чи опосередковано), не даючи нічого взамін їм чи суспільству, яка розділилась на декілька піднапрямків:
 - 1) «створення обмежень конкуренції з метою досягнення монопольного чи олігопольного положення на ринку» [209 - 214];
 - 2) «теорії галузевих ринків» [215 - 224].

Доцільно звернути увагу, що не зважаючи на те, що земна поверхня обмежена, територія країни також обмежена, а не всі землі використовуються суто для виробництва сільськогосподарської продукції чи для видобутку корисних копалин, то розгляд жорсткої «обмеженості» можна піддати сумніву. В кожен певний момент часу на ринку перебуває обмежена кількість природних ресурсів, але в разі збільшення потреби в них обсяг їх використання у виробництві може бути збільшено, а в разі зменшення - зменшено. Отже, дане визначення суто з позиції ціни, що сплачується за використання землі та інших природних ресурсів, кількість яких (запаси) строго обмежені та не можуть бути відтворені є штучним. Однак, навіть сучасні економісти в працях, присвячених природокористуванню [225; 226] відстоюють наявність жорсткої обмеженості ресурсів, земель та не розглядають динамічні зміни попиту, як одну з характеристик ринкової рівноваги.

Таким чином, сучасні трактування неокласичної школи дозволяють в методичному плані різницю будь-якого доходу в його певній частині

(перевищення фактичної ціни ресурсу над мінімальною ціною, по якій власник ресурсу готовий його продати) назвати «економічною рентою», що призводить до розмивання понять «прибутку», «відсотка», «заробітної плати». Крім того, теорія граничної корисності не дозволяє розглянути об'єктивне підґрунтя ренти та зрозуміти сутність рентних відносин.

Вивчивши полеміку між прихильниками трудової теорії вартості та теорії граничної корисності в науковому плані більш аргументованою є трудова теорія вартості, яка і буде покладена в основу подальшого дослідження.

Інституційний підхід, відносно методології дослідження ренти і рентних відносин, виходить з позиції нерівного становища та нерівних умов діяльності суб'єктів економічних відносин. Ці умови дозволяють їм впливати на поведінку контрагентів, а основним чинником, що визначає величину доходу в процесі факторного розподілу, виступає економічна влада.

Під економічною владою розуміється влада в широкому сенсі, а саме - особливий тип економічних відносин між людьми, що має на меті здатність суб'єкта (або групи суб'єктів) нав'язувати свої цілі іншим. Інституціоналісти роблять висновок про те, що основним чинником, що визначає величину доходу в процесі факторного розподілу, є влада.

За твердженням Д. Грінвея, М. Блейні, І. Стюарта [227, с. 113] під економічною діяльністю розуміється «рівень доходів, обсягів виробництва, зайнятості й цін, які є основними функціями влади». Отже, влада може впливати на обсяги виробництва, погіршуючи, чи, навпаки поліпшуючи умови економічної взаємодії суб'єктів, а, відповідно, мова вже не йде про жорстку лімітованість придатних земель для землекористування чи ділянок надр для надрокористування.

Формування «владної» концепції функціонування системи рентних відносин в аспектах розподілу доходів вимагає розуміння взаємопроникнення відносин влади між усіма суб'єктами економіки, оскільки кожен суб'єкт намагається досягти саме своїх цілей, намагаючись максимізувати власну функцію корисності.

В якості інститутів розподілу природної ренти з урахуванням цілей соціально-економічного розвитку країни виступає державна власність на надра. Теорію пошуку ренти (рентоорієнтованої поведінки), з точки зору розгляду питань реалізації права власності на надра, інституціоналісти розвивають намагаючись теоретично проаналізувати і емпірично оцінити втрати в суспільному добробуті.

Методологічний підхід інституціоналістів базується на доходній концепції та в якості джерела ренти вони обґрунтовують наявність вже встановленого, або можливість досягнення монопольного (виключного) права на використання рідкісного чи лімітованого ресурсу шляхом обмеження доступу до нього інших агентів завдяки специфікації та захисту прав власності, створення штучних бар'єрів та обмежень до певного виду бізнесу, конкретної ділянки родовища корисного компонента чи ділянок землі для ведення сільськогосподарської діяльності.

Методика визначення та аналізу рентоорієнтованої поведінки в інституціональному контексті базується на виділенні двох видів факторів, що впливають на суб'єктів рентних відносин та вносять корективи у рентні відносини, а саме:

- 1) «природна складова факторів дозволяє охарактеризувати «природну ренту», як надлишковий (додатковий) доход, що виникає при використанні різноякісних обмежених природних ресурсів. Її різновидів стільки, скільки видів обмежених природних ресурсів використовується у процесі відтворення – земельна, гірнична, водна, лісова, промислова, транспортна, будівельна (міська), рекреаційно-туристична, аеротранспортна, екологічна рента тощо» [228];
- 2) «неприродна (економічна) рента – це додатковий доход, отриманий без підприємницьких зусиль та витрат праці, що виникає у результаті використання тих ресурсів, які не належать до природних багатств (природних ресурсів) – фінансових, інтелектуальних та адміністративних (владних) ресурсів. Використання фінансових ресурсів дає можливість

отримати наступні види ренти: фінансову, монополістичну, торгівельну, спекулятивну, виробничу, майнову, даровану (дарчу), експортно-імпорту, історико-культурну, „гонорарну” тощо» [229].

Таким чином, обґрунтування методології «пошуку ренти» (ренторієнтованої поведінки) для позначення поведінки економічних агентів за умов, коли індивідуальні зусилля щодо максимізації рентоотримання призводять до втрат всього суспільства, а не приносять вигоди для нього. Положення відносно «втрат суспільства від витрат ресурсів на пошук і привласнення рентних доходів є доволі розповсюдженим та фактично набуває ознак загальноприйнятості серед прихильників інституціонального напрямку» [230-235].

Методика обчислення втрат суспільства та виграшу економічних суб'єктів не розроблена, але всі позитивні явища, що призводить до ефективного розподілу ресурсів, на думку Е. Крюгер, «призводять до ефективного розподілу ресурсів» [217, с. 294]. Однак, на нашу думку, «розуміння сутності «виграш/програш» та показники ефективності повинні набувати вигляду конкретних економічних даних, які можна виразити кількісно та проаналізувати їх зміни за допомогою економіко-математичних методів, а інституційна теорія з притаманною їй методологією, дозволяють дослідити лише поверхневі прояви рентної економіки» [215, с. 294], у якій цільова функція більшості суб'єктів полягає у спрямуванні зусиль на пошук та можливу максимізацію ренти у короткостроковому періоді без можливого виходу на аналіз довгострокової (стратегічної) рентоорієнтованої поведінки.

Дослідження феномену рентогенерації, рентоотримання, розподілу та перерозподілу ренти в методологічному та методичному плані цікаві представникам різних напрямків економічної думки, що можна об'єктивно пояснити наступними причинами: 1) дослідження ренти є невід'ємною складовою частиною економічних відносин з приводу природокористування та надрокористування; 2) формування рентного фактору доходів від експлуатації землі або надр відбувається на мікрорівні; 3) зацікавленість в максимізації

отримання ренти кожним суб'єктом рентних відносин призводить до необхідності врахування виникаючих протиріч на мікро- та макрорівнях економічної системи; 4) доцільність розробки несуперечливої та більш точної оцінки кількісних показників ренти з урахуванням специфіки діяльності суб'єктів рентних відносин та з метою нівелювання негативних втрат від рентоорієнтованої поведінки суб'єктів для суспільства; 5) формування принципів рентоорієнтованої стратегічної поведінки природокористувачів та надрокористувачів.

2.3. Методичні підходи до оцінки показників ренти при формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки надрокористувачів

Функціонуючі в міжнародній практиці моделі ренти та механізми вилучення рентних платежів від надрокористування, системи узгодженого розподілу та перерозподілу носять декларативний характер та фактично є лише спробою узгодити інтереси суб'єктів рентних відносин з приводу рентоотримання.

У світі механізми вилучення ренти досить різноманітні, але слід зауважити, що єдиного методичного підходу до визначення ренти не існує, оскільки відрізняється навіть об'єкт з якого йде стягнення рентних платежів, - рента стягується або з ресурсодобувних і ресурсопереробних підприємств разом (США, Великобританія, Норвегія), або лише з видобувних (нафтові держави Близького Сходу). «При динамічному розвитку економіки та податкової системи в Україні, плату за користування надрами для видобування корисних копалин так і не було встановлено у належному вигляді, а “рентна плата” не відповідає суті гірничої ренти, тобто нараховується не від надприбутку (більшого, ніж, наприклад, середній (середньонормальний) прибуток по галузі або підгалузі у добувній промисловості). Крім того, не враховуються гірничо-геологічні та інші умови видобування корисних копалин, що, у свою чергу, призводить до диспропорцій у вилученні цієї “рентної плати”, оскільки різні гірничодобувні

підприємства здійснюють видобування у різних умовах, на різних родовищах, а платити повинні однаково, що є економічно безграмотним підходом» [236, с. 90].

Оскільки в Україні держава зберегла за собою право власності на надра, постає питання щодо захисту економічних інтересів держави, господарюючого суб'єкта - надрокористувача та суспільства шляхом створення та обґрунтування прозорої, несуперечливої методики визначення розміру створеної внаслідок господарської діяльності ренти. Питанням впровадження платежів за використання надр для видобування корисних копалин в Україні займалися на урядовому рівні, в наукових колах: І. Андрієвський, Я. Вітвицький, Б. Данилишин, Н. Данилюк, В. Матюха, А. Підтилок, О. Сухіна, А. Шевченко та інші, але й досі питання впровадження в практику господарювання прозорої системи обчислення рентної плати науково не обґрунтоване, а перманентна (щорічна) зміна законодавства в галузі надрокористування лише погіршує інвестиційний клімат країни та галузі.

«З 2000 років уряд України фактично втратив контроль над системою платежів. Вони формувалися спонтанно, без будь-якого економічного обґрунтування, під впливом певних домінуючих політичних та бізнесових груп» [237, с. 54]. Такий підхід «фактично став одним з основних чинників, що привели до нераціонального надрокористування (Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони від 3 лютого 2010 року № 90/2010 “Про заходи щодо підвищення ефективності державного управління у галузі геологічного вивчення і використання надр”»)» [238; 239].

Система платежів за користування надрами для видобування корисних копалин в Україні, що була встановлена Законом України від 24.05.2012 р. № 4834, враховувала специфіку видобутку певних видів корисних копалин та являла собою сукупність адвалорних ставок плати (відсоткова ставка плати від вартості видобутих корисних копалин). З 1 липня 2012 р. адвалорні ставки замінили базові нормативні платежі, що встановлювалися за одиницю видобутих або погашених запасів корисних копалин (динаміка змін нормативів плати за користування надрами для окремих видів корисних копалин наведена в табл.).

Зміни нормативів плати за користування надрами для видобування окремих видів корисних копалин по деяких видах корисних копалин майже в 6 разів (по марганцевій руді) призводять до нестабільності бізнес-процесів та неможливості проведення розрахунків стосовно терміну окупності капітальних вкладень в процес виробництва, оскільки не враховують змін кон'юнктури ринку, не спрямовані на поліпшення бізнес-клімату та бізнес-середовища в галузі надрокористування. У 2009 р. нормативи платежів було проіндексовано за коефіцієнтом 1,439 (без будь-якого економічного обґрунтування). У 2010 р. відповідно до статті 9 Закону України «Про державний бюджет України на 2010 р.» [235] встановлено, що до нормативів, затверджених у додатках № 1 до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» [240; 241], що належать до абсолютних, із застосуванням коефіцієнту, який діяв у 2009 році, застосовується коефіцієнт 1,143 (також без економічного обґрунтування). Пунктом 9 розділу I Закону України від 22 грудня 2011 р. № 4235-VI «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо перегляду ставок деяких податків і зборів» пункт 263.9 статті 263 Кодексу викладено в новій редакції, де збільшено ставки плати за користування надрами для видобування корисних копалин на індекс промислових цін (111,3%), крім ставки по нафті та конденсату, яка залишилася на рівні 2011 р. (табл. 2.1).

В Законі України «Про рентні платежі за нафту, природний газ і газовий конденсат» [242] вперше було обґрунтовано та визначено поняття, розміри та порядок сплати рентних платежів за видобуті нафту, природний газ і газовий конденсат в Україні, контроль за правильністю їх обчислення і сплати та відповідальність платників таких платежів.

Сума рентних платежів за нафту, природний газ і газовий конденсат, що підлягає сплаті платником рентних платежів за нафту, природний газ і газовий конденсат, «розраховувалась за формулою:

$$P = \frac{O * C * Цф}{100} + O * \left(1 - \frac{C}{100}\right) * (Цф - Цб * \frac{Ii}{100}) * \left(1 - \frac{П}{100}\right) * K \quad (2.4)$$

де O – обсяг видобутих нафти, природного газу або газового конденсату платником рентних платежів за нафту, природний газ і газовий конденсат у звітному податковому періоді, за винятком обсягів фактичних втрат і виробничотехнологічних витрат, обсягів нафти, природного газу або газового конденсату, реалізованих за регульованими цінами, та обсягів понад базові обсяги нафти, природного газу і газового конденсату, видобутих із родовищ, що мають важковидобувні та виснажені запаси, тонн, або 1000 м³ ;

C - середньозважена ставка рентних платежів за нафту, природний газ і газовий конденсат, % що визначається за окремою формулою, наведеною нижче;

C_{ϕ} - середньозважена ціна нафти, природного газу або газового конденсату, за якою платник рентних платежів реалізує продукцію у звітному податковому періоді, за винятком продукції, що реалізується за регульованими цінами (без ПДВ), гривень за тонну, або гривень за 1000 м³ ;

$C_{\text{б}}$ - базове значення ціни за нафту, природний газ або газовий конденсат (без ПДВ), гривень за тонну, або гривень за 1000 м³ . Для нафти $C_{\text{б}} = 600$ гривень за тонну (без ПДВ); для природного газу $C_{\text{б}} = 275$ гривень за 1000 м³ (без ПДВ); для газового конденсату $C_{\text{б}} = 760$ гривень за тонну (без ПДВ);

I_i - річний індекс інфляції, відсотків;

P - ставка податку на прибуток підприємств, %;

K - коефіцієнт розподілу надприбутку між державою та нафтогазовидобувним підприємством, $K = 0,5$, тобто розподіл йде 50% на 50% між державою та господарюючим суб'єктом» [242].

Саме в цьому законодавчому акті було здійснено спробу впровадити в практику господарювання диференційовані ставки рентного платежу для природного газу та газового конденсату (C_{i1}), в залежності від природничих факторів, а саме в залежності від глибини залягання газу та газового конденсату. Диференціація проводилася за двома показниками, а саме: середньої глибини свердловини на родовищі та середньому по родовищу дебіту нафти однієї експлуатаційної свердловини. Однак, дію цього закону було зупинено на протязі 2004 – 2010 рр., а потім він втратив чинність.

Останні зміни нормативно-правового регулювання розрахунку рентних платежів відбулися у 2017 р. та у 2018 р.

Міністерством фінансів України наказом від 31.05.2017 р. № 545 [239] було внесено зміни до форми декларації з рентної плати з метою приведення її у відповідність із чинним законодавством.

Таблиця 2.1

Зміни нормативів плати за користування надрами для видобування окремих видів корисних копалин (гривень за тону погашених запасів або у відсотках від вартості видобутих корисних копалин)

Вид корисних копалин	2004 р.	2005 р.	2006–2007 рр.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р. ¹⁶
Залізна руда для збагачення	0,70	0,90	0,90	1,50	2,16	2,47	3,27
Залізна руда багата	2,5	4,5	4,5	5,15	7,41	8,47	10,29
Марганцева руда	2,0	2,0	7,5	7,5	10,8	12,34	13,0
Вугілля кам'яне і антрацит	0,27	0,27	0,75	2,0	2,9	3,29	4,79

Джерело: складено автором на підставі діючих у 2004-2011 рр. нормативно-правових актів України.

¹⁶ З 1 липня 2012 року нормативи змінилися та склали:

1. Залізна руда для збагачення 2,7% але не менше ніж 3,64 грн/тону видобутої корисної копалини.
2. Залізна руда багата 3,5% але не менше ніж 11,45 грн/тону видобутої корисної копалини.
3. Марганцева руда 5,0%, але не менше ніж 21,70 грн / тону видобутої корисної копалини.
4. Вугілля кам'яне (і антрацит) - 0,4% (0,5%) але не менше ніж 3,51 (5,33) грн/тону видобутої корисної копалини (відповідно).

Згідно із Законом № 1791 з 1 січня 2017 р. внесено зміни до Податкового Кодексу України в частині рентної плати, а саме: «на підставі лоббіювання інтересів зацікавлених суб'єктів введено понижуючі та підвищуючі коефіцієнти до ставок рентної плати за користування радіочастотним ресурсом для стільникового радіозв'язку, а також введено у діапазоні радіочастот 2300-2400 МГц та 2500-2690 МГц ставку рентної плати для стільникового радіозв'язку у розмірі 3000 грн. за 1 МГц. Крім того, передбачено:

1) з 1 січня 2017 року доповнити перелік платників рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин суб'єктами господарювання, які здійснюють видобування корисних копалин на підставі дозвільного документу відмінного від спеціального дозволу на користування надрами;

2) з 1 січня 2017 року доповнити витратами, пов'язаними з передпродажною підготовкою, пакуванням, у тому числі фасуванням (бутелюванням), склад витрат, які не враховуються при обчисленні вартості видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) за фактичною та розрахунковою вартістю для обчислення податкових зобов'язань з рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин;

3) з 1 січня 2018 року визначити платниками рентної плати за спеціальне використання води тільки первинних водокористувачів, виключивши з платників вторинних водокористувачів» [244].

З огляду на це, Міністерством фінансів України наказом від 31.05.2017 р. № 545 було внесено зміни до форми декларації з рентної плати, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 17.08.2015 р. № 719. Зокрема:

«1) викладено у новій редакції додаток 1 до декларації "Розрахунок з рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин";

2) внесено зміни до додатків 2 "Розрахунок з рентної плати за користування надрами для видобування вуглеводневої сировини" та 2-1 "Розрахунок з рентної плати за користування надрами для видобування вуглеводневої сировини";

3) викладено у новій редакції примітки 13 та 14 додатку 5 "Розрахунок з рентної плати за спеціальне використання води»» [243].

Цей наказ набирав чинності з дня його офіційного опублікування, крім пункту 4 Змін, затверджених пунктом 1 цього наказу, який набирав чинності з 1 січня 2018 року, але й в 2018 року відбулися істотні зміни у справлянні рентної плати за використання корисних копалин.

Фіскальна служба України надала рекомендації щодо особливостей справляння у 2018 році рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин та в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин.

Державна фіскальна служба України обґрунтувала зміни, які відбулися у 2018 році «в частині справляння рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин та в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин:

1) розширено перелік об'єктів, які не належать до об'єкта оподаткування рентною платою за рахунок обсягу газу (метану) дегазації вугільних родовищ, який не відповідає вимогам до якості природного газу, призначеного для транспортування, промислового або комунально-побутового споживання;

2) впроваджено пільгові ставки у розмірі 12% та 6% вартості об'єктів оподаткування рентною платою за природний газ, що видобуватиметься із покладів глибиною до та понад 5000 метрів відповідно¹⁷ (далі – пільгова ставка) гірничими виробками, які у Податковому кодексі України визначені як «нові свердловини». Новою свердловиною вважається свердловина, буріння якої розпочато від денної поверхні суходолу (рівня нуль метрів згідно з проектом свердловини) після 1 січня 2018 року, що підтверджується актом про введення в експлуатацію бурової установки. Зважаючи на те, що об'єкт оподаткування рентною платою є обсяг товарного природного газу, що видобутий у звітному періоді, то запропонована редакція об'єкту, пов'язаного з оподаткуванням, який

¹⁷ Тобто робиться спроба врахування факторів природно-компонентної родючості та підтримки виробників, які знаходяться в гірших умовах.

ідентифікує лише момент можливого спорудження гірничої виробки, не забезпечує ідентифікацію: початку видобутку; звітного періоду; періоду та порядку обчислення об'єкта оподаткування за пільговою ставкою. При визначенні об'єкта оподаткування за пільговою ставкою в межах ділянок надр із свердловини, що введено в експлуатацію до 2018 року, необхідно враховувати різницю між величиною об'єкта оподаткування рентною платою, задекларованому у звітному періоді, що передує зазначеній у паспорті свердловини календарному місяцю введення в експлуатацію, та обсягом у відповідному звітному періоді після введення в експлуатацію «нової свердловини»;

3) затверджено ставки рентної плати для вуглеводнів, що видобуватимуться в умовах угод про розподіл продукції у розмірі 2% та 1,25% для нафти та природного газу відповідно;

4) з метою формування джерел фінансування територіальних громад, подібно до існуючого розподілу коштів рентної плати, що надходить від інших ніж вуглеводнева сировина видів корисних копалин, з 2018 року запроваджується розподіл рентної плати, що надходить від вуглеводневої сировини у співвідношенні 5 до 95% загального фонду місцевого та державного бюджетів відповідно;

5) збільшено ставки рентної плати за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, а саме:

- для зберігання природного газу та газоподібних продуктів, нафти та інших рідких нафтопродуктів ставки збільшено на 16,7%;
- для витримування виноматеріалів, виробництва і зберігання винопродукції, а також для провадження іншої господарської діяльності – на 16,8%;
- для вирощування грибів, овочів, квітів та інших рослин – на 16,2%;
- для зберігання харчових продуктів, промислових та інших товарів, речовин і матеріалів – на 17,6%» [245].

Отже, не зважаючи на спроби законодавчо врегулювати диференційованість

розмірів сплати рентних платежів, в законодавчому полі існують певні прогалини щодо методичного забезпечення розрахунку показників диференційної ренти, а перманентні суттєві зміни ставок рентної прлати призводять до нестабільності бізнес-процесів та неможливості проведення розрахунків терміну окупності капітальних вкладень в процес видобутку та збагачення корисних копалин, не враховують зміни кон'юнктури ринку, не спрямовані на поліпшення бізнес-клімату та бізнес-середовища в галузі надрокористування.

Проведений аналіз методик визначення рентних платежів дозволив виділити 3 основні підходи до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр, а саме:

- 1) інвестиційний;
- 2) якісний;
- 3) екстернальний.

Першим підходом є підхід, заснований на оцінці ефективності інвестицій з метою обґрунтованого отримання диференційної ренти II власником капіталу, тобто підприємцем-орендарем ділянок надр.

$$K_{Ropt} = \frac{Z_{max}}{D_{max}}, \quad (2.5)$$

де K_{Ropt} - коефіцієнт загальної рентабельності інвестування в видобуток та збагачення корисних копалин;

Z_{max} – максимальні витрати на інвестування в технологію видобутку та збагачення видобутої сировини;

D_{max} – максимальний отриманий дохід.

Середній коефіцієнт оцінки ефективності інвестицій в надрокористування:

$$\bar{K}_{EIH} = \frac{\sum_{i=1}^n \bar{z}_i^j}{\sum_{i=1}^n \bar{d}_i^j}, \quad (2.6)$$

де K_{EIH} - коефіцієнт оцінки ефективності інвестицій в надрокористування;

\bar{z}_i^j - середні витрати і-того виробника j-тої групи;

n – кількість підприємців-орендарів надр;

\bar{d}_i^j - середній дохід i -того виробника j -тої групи, i – номер підприємства в виборці з підприємств; j – номер групи.

Якщо застосувати першу формулу для загальної рентабельності до визначення ефективності інвестицій в галузь надрокористування, зробивши при цьому вибірку з підприємств за різною природно-компонентною родючістю (припустимо, що таких груп буде п'ять), то отримаємо такий вираз:

$$K_{REIH} = \frac{\sum_{j=1}^5 \sum_{i=1}^n \bar{z}_i^j}{\sum_{j=1}^5 \sum_{i=1}^n \bar{d}_i^j} \quad (2.7)$$

Можна відзначити, що термін, за який окупаються вкладені кошти, залежить від конкретного виду родовища корисної копалини. Для різних родовищ корисних копалин термін окупності вкладених коштів буде різним, отже, можна говорити про відмінності в часі, за який окупляться інвестовані кошти.

Термін окупності, в кожному окремому випадку, повинен визначатися виходячи з рівності дисконтованих капітальних витрат величини економічних результатів, що досягаються до t -ого року:

$$\sum_{t1}^{t2} (R_t - Z_t) \cdot \alpha_t = K_d^{T=t2-t1}, \quad (2.8)$$

де R_t — економічні результати, що досягаються на t -му році; Z_t – витрати в рік t , без урахування капіталовкладень; α_t — коефіцієнт дисконтування; K_d – сума дисконтованих капіталовкладень за термін окупності при умові: $T = t2 - t1 \rightarrow \min$.

Оцінка ефективності інвестицій в процесі видобутку та збагачення корисних копалин, згідно із запропонованими коефіцієнтами, є необхідним, але недостатнім. Необхідний аналіз терміну окупності капітальних вкладень як основного показника оцінки ефективності інвестицій з врахуванням природно-компонентної родючості даної конкретної ділянки надр. Причина цього в тому, що інвестиції в процес виробництва, з урахуванням специфіки галузі, носять довгостроковий характер, а ці коефіцієнти ефективності не дуже адекватно

відображають часовий аспект, так як на довгострокових етапах при проведенні розробки стратегії рентоорієнтованої поведінки підприємства і витрати, і доходи повинні дисконтуватися. Чим довше інтервал часу, тим неточність зазначеної методики вище.

Другим підходом є підхід, заснований на кількісній оцінці якісних змін в системі видобутку та збагачення корисних копалин, оцінку якісних характеристик кожного родовища надр та кожної ділянки надр, яка введена в експлуатацію в даний період часу. Для оцінки відповідних змін в параметрах ефективності видобутку та збагачення корисних копалин доцільно проводити оцінку створеної ренти (диференційної ренти I та диференційної ренти II) в загальних доходах, а також частки витрат на розробку ділянок з гіршими умовами видобутку за критерієм природно-компонентної родючості. Важливим показником ефективності виступає зниження трудомісткості на одиницю продукції та всього обсягу випуску і загальне зростання продуктивності праці від експлуатації більш плідних родовищ чи ділянок на яких ведеться видобуток корисних копалин.

Прихильники цього методичного підходу пропонують проводити відбір найбільш істотних техніко-економічних показників та, спираючись на них, проводити розрахунок показників диференційної ренти I та диференційної ренти II [246; 247].

Запропонована система показників та методика розрахунку диференційної ренти наближає до сприйняття сутності ренти та дозволяє виокремлювати показники диференційної ренти I і II та її норми в залежності від плідності окремої ділянки надр, діяльності окремого гірничо-збагачувального комбінату та кожної конкретної збагачувальної фабрики:

«1. Кількість марганцю (заліза) у видобутій руді (UM_{np} , UF_{ep}):

$$UM_{np} = Q_r \cdot \alpha, \text{ т}; \quad (2.9)$$

$$UF_{ep} = Q_r \alpha, \text{ т} \quad (2.10)$$

де Q_r - кількість видобутої руди за рік, т;

α - вміст марганцю (заліза) у видобутій руді, частки одиниці.

2. Кількість марганцю (заліза) одержаного з руди у всі сорти концентратів завдяки збагаченню ($UM_{пк}$, $UF_{ек}$):

$$UM_{пк} = Q_p \alpha \beta, \text{ т}; \quad (2.11)$$

$$UF_{ек} = Q_p \alpha \beta, \text{ т} \quad (2.12)$$

де β - вилучення марганцю (заліза) із початкової руди, частки одиниці.

3. Втрати марганцю (заліза) у натуральному вираженні ($-\Delta UM_n$, $-\Delta UFe$):

$$-\Delta UM_n = UM_{пк} - UM_{пр}, \text{ т}; \quad (2.13)$$

$$-\Delta UFe = UF_{ек} - UF_{ер}, \text{ т} \quad (2.14)$$

4. Собівартість 1,0 т марганцю (заліза), що міститься в видобутій руді ($CM_{пр}$, $CF_{ер}$):

$$CM_{пр} = Zi: UM_{пр}, \text{ у.г.о.}; \quad (2.15)$$

$$CF_{ер} = Zi: UF_{ер}, \text{ у.г.о.}, \quad (2.16)$$

де Zi - поточні витрати виробництва всіх сортів концентрату (повна собівартість), у.г.о.

5. Собівартість 1,0 т марганцю (заліза) що міститься у всіх сортах концентрату ($CM_{пк}$, $CF_{ек}$):

$$CM_{пк} = Zi: UM_{пк}, \text{ у.г.о.}; \quad (2.17)$$

$$CF_{ек} = Zi: UF_{ек}, \text{ у.г.о.} \quad (2.18)$$

6. Вартісна оцінка втрат марганцю (заліза) на стадії збагачення по собівартості ($-\Delta UM_{пс}$, $-\Delta UFe_{с}$):

$$-\Delta UM_{пс} = -\Delta UM_n (CM_{пк} - CM_{пр}), \text{ у.г.о.}; \quad (2.19)$$

$$-\Delta UFe_{с} = -\Delta UFe (CF_{ек} - CF_{ер}), \text{ у.г.о.}; \quad (2.20)$$

7. Фондомісткість 1,0 т марганцю (заліза), що міститься в видобутій руді ($\Phi M_{пр}$, $\Phi F_{ер}$):

$$\Phi M_{пр} = OB\Phi: UM_{пр}, \text{ у.г.о.}; \quad (2.21)$$

$$\Phi F_{ер} = OB\Phi: UF_{ер}, \text{ у.г.о.} \quad (2.22)$$

де $OB\Phi$ - середньорічна вартість основних виробничих фондів, у.г.о.

8. Фондомісткість 1,0 т марганцю (заліза), що міститься у всіх сортах концентратів ($\Phi M_{пк}$, $\Phi F_{ек}$):

$$\Phi_{Mnк} = OB\Phi:UM_{nк}, \text{ у.г.о.}; \quad (2.23)$$

$$\Phi_{Feк} = OB\Phi:U_{Feк}, \text{ у.г.о.} \quad (2.24)$$

9. Вартісна оцінка втрат марганцю (заліза) на стадії збагачення по фондомісткості ($\Delta UM_{nф}$, $\Delta U_{Feф}$):

$$\Delta UM_{nф} = - \Delta UM_n (\Phi_{Mnк} - \Phi_{Mnp}), \text{ у.г.о.}; \quad (2.25)$$

$$\Delta U_{Feф} = - \Delta U_{Fe} (\Phi_{Feк} - \Phi_{лер}) \quad (2.26)$$

10. Ціна реалізації 1,0 т марганцю (заліза), що міститься у всіх сортах концентратів ($PM_{nк}$, $P_{Feк}$):

$$PM_{nк} = P_o:UM_{nк}, \text{ у.г.о.}; \quad (2.27)$$

$$P_{Feк} = P_o:U_{Feк}, \text{ у.г.о.} \quad (2.28)$$

де P_o - сума реалізації марганцевих (залізородних) концентратів.

11. Прибуток від реалізації 1,0 т марганцю (заліза), що міститься у всіх сортах концентратів ($PM_{nк}$, $P_{Feк}$):

$$PM_{nк} = PM_{nк} - CM_{nк}, \text{ у.г.о.}; \quad (2.29)$$

$$P_{Feк} = P_{Feк} - CF_{eк}, \text{ у.г.о.} \quad (2.30)$$

12. Рентабельність виробництва 1,0 т марганця (заліза), що міститься у всіх сортах концентратів (R):

$$R = PM_{nк}:CM_{nк}, \text{ частки одиниці} \quad (2.31)$$

$$R = P_{Feк}:CF_{eк}, \text{ частки одиниці} \quad (2.32)$$

13. Продуктивність труда виробничих робітників (PT):

$$PT = UM_{nк}: Чт, \text{ т/чол.} \quad (2.33)$$

$$PT = U_{Feк}: Чт, \text{ т/чол.} \quad (2.34)$$

де $Чт$ - чисельність промислово-виробничого персоналу.

14. Визначення диференційної ренти (Dr):

$$Dr = - \Delta CM_{nк} UM_{nк}, \text{ у.г.о.} \quad (2.35)$$

$$Dr = - \Delta CF_{eк} U_{Feк}, \text{ у.г.о.} \quad (2.36)$$

де $-\Delta CM_{nк}$ ($-\Delta CF_{eк}$) - зниження собівартості 1,0 т марганцевого (залізородного) концентрату.

15. Норма диференційної ренти (H_p):

$$H_p = Dr:UM_{np}, \text{ у.г.о. /т} \quad (2.37)$$

$$H_p = D_p : U_{Fep}, \text{ у.г.о. /т} \quad (2.38)$$

На підставі результатів розрахунків стає можливим проаналізувати позитивну та нормативну складову динамічних змін показників диференційної ренти, провести ранжування підприємств за розміром сплати ренти та здійснити моніторинг рентних надходжень на основі нормативних сценарних показників» [248].

Прихильниками цього методологічного підходу робиться спроба розробки ефективного економічного механізму вилучення гірничої ренти, «який би враховував, що і підприємець не повинен постраждати, і державі має бути вигідно здавати в оренду родовища корисних копалин для використання при одночасному збереженні навколишнього природного середовища» [236, с. 92].

Саме з метою гармонізації інтересів держави та підприємця-орендаря надр з приводу надкористування та рентоотримання, узгодження інтересів з приводу поділу ренти на частини держави та підприємця-орендаря надр О. Сухіна пропонує прибуток підприємств, як базу для оподаткування гірничодобувного підприємства (у природно-ресурсних галузях – валовий прибуток), і частину цих коштів (у межах 60–70%) повинна одержувати держава як розпорядник власника надр – українського народу.

Наведений підхід не викликає сумнівів у своїй доцільності щодо узгодження економічних інтересів суб'єктів надкористування, але потребує більш ґрунтового підходу, оскільки розподіл диференційної гірничої ренти на ренту I роду та ренту II роду має бути прозорим та обґрунтованим з точки зору застосованої методики визначення розмірів ренти та рентних платежів.

Однак, жодних розрахунків та обґрунтувань такого «рентного тягаря»¹⁸ на

¹⁸ Підприємства групи Ferrexpo (Полтавський, Єристівський і Белановський ГЗК) за підсумками січня-червня 2018 року перерахували понад 1,3 млрд грн податків і зборів до бюджетів різних рівнів. За звітний період Полтавський ГЗК перерахував до бюджету України податків та внесків на суму понад 1,1 млрд грн, Єристівський ГЗК - більше 189,9 млн грн, Белановський ГЗК - більше 5,3 млн грн.

підприємство не приводиться, а розроблена методика визначення розміру рентних платежів за користування надрами для видобування корисних копалин розроблена поетапно та передбачає алгоритм з трьох етапів, які є традиційними для визначення розміру ренти як надприбутку, а саме:

«Етап 1. Визначення розміру прибутку гірничодобувного підприємства. Він залежить від кон'юнктури ринку на мінеральну сировину, гірничогеологічних умов видобування (в тому числі глибини шахт чи кар'єрів), капітальних вкладень тощо.

Математично це можна подати в наступному вигляді:

$$\Pi = Д - В - Пд - К, \quad (2.39)$$

Полтавський ГЗК в місцевий бюджет сплатив понад 110 млн грн, в обласній - більш 141 млн грн, до державного бюджету- більш 736 млн грн. Єдиний соціальний внесок підприємства склав більше 128 млн грн. Єристівський ГЗК в місцевий бюджет перерахував понад 29,8 млн грн, в обласній - більш 36,7 млн. грн, до державного - понад 97,2 млн грн. Єдиний соціальний внесок підприємства склав більше 26,1 млн грн. Белановський ГЗК сплатив до місцевого бюджету понад 2,5 млн грн, в обласній - понад 0,4 млн грн, до державного бюджету- більше 0,8 млн грн. Єдиний соціальний внесок підприємства склав більше 1,5 млн грн. За два квартали 2018 року ПГЗК заплатив податок на прибуток в розмірі понад 661 млн грн, екологічний податок - понад 49 млн грн, податок на землю - понад 29 млн грн., Прибутковий податок - понад 112 млн грн, інші податки і збори - понад 13 , 6 млн грн. Плата за користування надрами становить понад 123 млн грн. Єристівський ГЗК за аналогічний період заплатив екологічний податок - більш 18,7 млн. грн, ПДФО - більш 23,3 млн грн, інші податки і збори - понад 11,2 млн грн. Плата за користування надрами становить понад 110,6 млн грн. Основними бюджетними відрахуваннями Беланівського ГЗК за шість місяців поточного року стали: земельний податок - понад 1,4 млн грн, і ПДФО - понад 1,6 млн грн. (за даними сайту Мінпром - Режим доступу: <https://www.minprom.ua/news/247202.html>)

де Π – розмір прибутку гірничодобувного підприємства за фіксований проміжок часу (грн.);

D – дохід від реалізації товарної мінерально-сировинної продукції за фіксований проміжок часу (грн.);

B – експлуатаційні витрати гірничодобувного підприємства (за виключенням амортизаційних відрахувань за фіксований проміжок часу) (грн.);

Π_d – розмір податків і платежів, які не входять до складу експлуатаційних витрат (грн.);

K – капітальні вкладення у промислове будівництво (включаючи придбання геологічної інформації за фіксований проміжок часу) (грн.).

Етап 2. Визначення розміру питомого прибутку гірничодобувного підприємства (до обсягу видобутої (та реалізованої) продукції). Він визначається шляхом співвіднесення розміру гірничої ренти за фіксований проміжок часу, одержуваного надрокористувачем від розробки родовища або ділянки надр, до обсягу видобутої та реалізованої мінерально-сировинної продукції за цей самий фіксований проміжок часу (наприклад, квартал) за формулою (2.40):

$$\Pi_{\text{п}} = \Pi : Q_{\text{в}} \quad (2.40)$$

де $\Pi_{\text{п}}$ – питомий прибуток гірничодобувного підприємства (до обсягу видобутої (та реалізованої) продукції) за фіксований проміжок часу (наприклад, квартал, рік та ін.) (грн./т);

Π – прибуток гірничодобувного підприємства за фіксований проміжок часу (наприклад, квартал, рік та ін.) (грн.);

$Q_{\text{в}}$ – обсяг видобутої та реалізованої товарної мінерально-сировинної продукції за фіксований проміжок часу (наприклад, квартал, рік та ін.) (т).

Етап 3. Визначення розміру рентного платежу за користування надрами для видобування корисних копалин, який гірничодобувне підприємство повинне перерахувати до бюджету. Розмір рентного платежу – це та частина надприбутку, яку надрокористувач повинен віддати державі як обов'язковий платіж і яка визначається як різниця між питомим прибутком (до обсягу видобутої (та реалізованої) продукції) окремо взятого гірничодобувного

підприємства та питомим середньогалузевим (середньопідгалузевим, наприклад, для нафто, газодобувної чи залізорудної підгалузей, тобто показники нафтогазодобувного підприємства порівнюються із середніми по галузі) прибутком (до обсягу видобутої (та реалізованої) продукції) за фіксований проміжок часу (формула 2.41):

$$ПР = Пп - СгалПп, \quad (2.41)$$

де ПР – розмір рентного платежу за користування надрами за видобування 1 т корисної копалини за фіксований проміжок часу (грн./т); Пп – питомий прибуток гірничодобувного підприємства (до обсягу видобутої (та реалізованої) продукції) за фіксований проміжок часу (наприклад, квартал, рік та ін.) (грн./т); СгалПп – питомий середньогалузевий (середньопідгалузевий) розмір прибутку надрокористувачів (до обсягу видобутої (та реалізованої) продукції) за фіксований проміжок часу (наприклад, квартал, рік та ін.) (грн./т)» [236, с. 94-95].

Але, якщо брати до уваги показники плідності (природно-компонентної родючості) ділянок надр, то недоцільно застосовувати середні показники для визначення розміру рентного платежу. Як ми бачимо із проведеного дослідження, сутнісна умова визначення та розрахунку саме диференційної гірничої ренти полягає у порівнянні кожного видобувного підприємства та проведення ранжування підприємств не за середніми показниками, а за загальними показниками на певний період часу (наприклад, квартал, рік та ін.). Таким чином, застосування середніх показників не дає змоги сформувати адекватну методику розрахунку розміру диференційної ренти та розробити стратегію рентоорієнтованої поведінки підприємства відносно отримання диференційної гірничої ренти II в наслідок застосування додаткового капіталу в процес виробництва, а, відповідно, й знизить темпи окупності інвестицій.

Третім підходом є підхід, заснований на оцінці «додаткових позитивних ефектів, які забезпечує екологічність процесу видобутку та збагачення корисних копалин в рамках економічного механізму надрокористування» [249].

Результати виробничої діяльності людини призвели до усвідомлення

чотирьох важливих факторів, а саме:

«1) будь-який вид живого організму унікальний та неповторний. Знищення окремих видів рослин і тварин є непоправною утратою, збитки від якої в наш час навіть важко уявити, оскільки деякі види, що зникли або зникають, можуть нести поки невідомі, але потенційно корисні для людини властивості;

2) природні ресурси, що не так давно оцінювалися як невичерпні і до того ж як безкоштовний дар природи, насправді виявилися вичерпними і такими, які можуть бути знищені, а якість ресурсів під впливом глобального антропогенезу отримала іншу оцінку;

3) біосфера та складові її частини мають досить складну структуру та непрості закони функціонування. Штучне конструювання екосистем та самої біосфери - задача, що не під силу сучасній людині, тай, можливо, і для майбутнього людства. Більшість біосферних структур, як виявилось, мають не таку вже високу стійкість та пластичність. Зруйнувати їх людина може, але відновити, відтворити - поки що ні;

4) усвідомлення сучасною людиною можливості свого виживання тільки в умовах збереження такого природного середовища, до якого вона адаптована як живий організм і як співучасник сучасних технологічних процесів.

Оцінка екстернальних ефектів може бути проведена за допомогою формули:

$$E_o = \frac{\sum_{i=1}^T E_{+i}}{Z_{i+n}} \quad (2.42)$$

де: E_o - ефективність системи надрокористування;

Z - витрати системи надрокористування за час безпосереднього промислового використання ділянки корисних копалин;

$\sum_{i=1}^T E_{+i}$ - позитивний екстернальний ефект в i -му році за проміжок часу T ,

поки він не буде вичерпаний, оскільки з часом без додаткових капітальних вкладень (або до повного вичерпання природного компонента) даний ефект на інтервалі $i + n$, де n – термінексплуатації ділянки родовища корисної копалини, до часу T може дорівнювати нулю.

Екстернальний ефект має бути оцінений від моменту початку промислового використання родовища корисного компонента до моменту завершення його експлуатації» [249, с. 10].

Але, навіть завершення експлуатації конкретної ділянки родовища корисного компонента може відбуватися не в наслідок його повного вичерпання, а з врахуванням кон'юнктури ринку та оцінок доцільності чи не доцільності подальшої експлуатації в даний конкретний момент за даних умов техніко-технологічної складової процесу виробництва та техніко-економічних параметрів експлуатації ділянки.

Аналогічним чином можна розрахувати та проаналізувати ефект при підвищенні таких економічних індикаторів рентогенеруючої системи, як її аварійність, інституційні порушення, опортуністична поведінка підприємців-надрокористувачів, незаконний видобуток корисних копалин тощо.

Основні вимоги до проведення гірничих робіт, спрямовані на подолання негативних екстернальних ефектів, визначено в статті 18 Гірничого закону України, а саме: «застосування прогресивних, безпечних і нешкідливих способів підготовки та розробки родовищ корисних копалин; постійне підтримання діючих гірничих виробок, видобутку та транспортування корисних копалин у стані, визначеному правилами технічної експлуатації та правилами безпеки; створення системи заходів щодо безпечної діяльності під час проведення гірничих робіт; раціональне видобування, використання корисних копалин і охорона надр; дотримання гранично допустимих нормативів викидів і скидів забруднюючих речовин у довкілля; забезпечення радіаційної та екологічної безпеки під час проведення гірничих робіт; забезпечення максимально можливої виїмки корисних копалин при сучасних технологіях; приведення земельних ділянок, що вивільняються гірничими підприємствами після їх ліквідації або консервації, у стан, придатний для використання за призначенням відповідно до Земельного кодексу України» [250].

Отже, оскільки функціонуючі в міжнародній практиці моделі ренти та механізми вилучення рентних платежів від надрокористування, системи

узгодженого розподілу та перерозподілу ренти носять декларативний характер, а проаналізовані існуючі підходи до визначення рентних платежів (інвестиційний; якісний; екстернальний) не дозволяють адекватно визначити розмір рентних платежів (диференційної ренти I та диференційної ренти II) необхідною умовою для розгляду сутності рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств стає розробка концептуальної моделі визначення ренти.

Зазначені недоліки можна нівелювати при певній адаптації методики розрахунку рентних платежів щодо врахування економічних інтересів надрокористувача та власника надр стосовно отримання ренти.

Необхідною умовою для цього стає визначення оптимального розміру вилучення ренти для створення умов господарювання на відведених ділянках корисних копалин підприємцем орендарем надр, поліпшенням існуючого механізму визначення ставок рентних платежів при надрокористуванні.

З цією метою визначено основні недоліки системи оподаткування надрокористувачів відповідно до існуючої рентної політики держави, яка відображена у Податковому кодексі України. Об'єктом оподаткування рентної плати згідно із ст. 252 Податкового кодексу України визначається обсяг товарної продукції з надр та відходів. Перелік видів корисних копалин визначено у п. 5 ст. 252 Податкового кодексу України, а саме тому необхідним при апробації розробленої методики буде обґрунтований вибір об'єкта для моделювання.

Базою оподаткування згідно із п. 6 ст. 252 Податкового кодексу України є вартість обсягів товарної продукції (базові умови поставки – склад готової продукції гірничого підприємства).

Згідно з п. 7 ст. 252 Податкового кодексу України вартість обчислюється за більшою з величин:

1. Фактична ціна реалізації (252.7.1 Податкового кодексу України), тобто нарахований дохід без ПДВ на складі готової продукції (252.8 Податкового кодексу України);
2. Розрахункова вартість (252.7.2 Податкового кодексу України).

Методика розрахунку якої наведена у 252.16 Податкового кодексу України,

а саме:

Розрахункова вартість одиниці відповідного виду товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) (Цр) обчислюється за такою формулою:

$$\text{Цр} = \frac{\text{Вмп} + (\text{Вмп} \times \text{Крмпе})}{\text{Вмп}}, \quad (2.43)$$

де Вмп - витрати, обчислені згідно з пунктами 252.11 - 252.15 Податкового кодексу України (у гривнях);

Крмпе - коефіцієнт рентабельності гірничого підприємства, обчислений у матеріалах геолого-економічної оцінки запасів корисних копалин ділянки надр, затверджених центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр (десятковий дріб). Гірничі підприємства, що порушили строк регулярної повторної геолого-економічної оцінки запасів корисних копалин ділянки надр, обчислюють податкові зобов'язання із застосуванням коефіцієнта рентабельності, що дорівнює трикратному розміру облікової ставки Національного банку України;

Вмп - обсяг (кількість) товарної продукції гірничого підприємства - видобутих корисних копалин (мінеральної сировини), що видобута за податковий (звітний) період.

Діюча методика розрахунку рентних платежів передбачає сплату рентних платежів гірничими підприємствами навіть за умов збитковості їх діяльності, таким чином, нарахування рентної плати за розрахунковою вартістю призводить до збільшення збитків гірничо-збагачувальних підприємств та спонукає підприємця-орендаря надр або до закриття розробки корисних копалин на конкретній ділянці, або до закриття підприємства та виходу з бізнесу щодо видобутку та збагачення конкретного виду корисних копалин.

Діючим законодавством (п. 252.18 Податкового кодексу України) передбачено застосування коригуючого коефіцієнту (певної пільги для гірничо-збагачувальних підприємств) який використовується при визначенні

податкового зобов'язання, а саме:

$$Пзн = Vф \times Вкк \times Свнз \times Кпп, \quad (2.44)$$

де $Vф$ - обсяг (кількість) відповідного виду товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини) у податковому (звітному) періоді (в одиницях маси або об'єму);

$Вкк$ - вартість одиниці відповідного виду товарної продукції гірничого підприємства - видобутої корисної копалини (мінеральної сировини), обчислена згідно з пунктами 252.7 - 252.17 Податкового кодексу України;

$Свнз$ - величина ставки рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин (у відсотках), встановлена у пункті 252.20 Податкового кодексу України;

$Кпп$ - коригуючий коефіцієнт, встановлений у пункті 252.22 Податкового кодексу України.

Неправомірне застосування вищенаведених коефіцієнтів є одним із елементів можливого застосування «темної» рентної стратегії поведінки гірничо-збагачувальними підприємствами, спрямованої на уникнення сплати рентних платежів або на мінімізацію податкових зобов'язань пред бюджетом, оскільки кожний з коефіцієнтів знижує зобов'язання по сплаті рентних платежів та має від'ємний характер.

Для уникнення негативних явищ викладених вище, на нашу думку, необхідна зміна рентних ставок, з метою узгодження економічних інтересів держави та гірничо-збагачувальних підприємств, щодо рентоотримання у стратегічній перспективі. Для цього нами розроблено та запропоновано методику розрахунку рентних платежів від надрокористування, що спрямована на: по-перше, рахування можливих альтернатив оподаткування; по-друге, врахування зміни цільового значення рентної ставки та цієї зміни на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств.

1. Прибуток (фінансовий результат) діяльності гірничо-збагачувального підприємства (ФР):

$$ФР = GM_{cp} + GM_k - AB - B3 - IOB, \quad (2.45)$$

де GM_{cp} – валовий прибуток від реалізації сирової руди;

GM_k - валовий прибуток від реалізації концентрату;

AB - адміністративні витрати;

B_3 - витрати на збут;

IOB - інші операційні витрати.

2. Валовий прибуток від реалізації сирової руди (GM_{cp}):

$$GM_{cp} = V_{cp} * \Phi P_{cp} + ЗРР, \quad (2.46)$$

де V_{cp} - видобуток сирової руди;

ΦP_{cp} - прибуток від реалізації сирової руди;

$ЗРР$ - залишок ренти в розпорядженні підприємця-орендаря.

3. Валовий прибуток від реалізації концентрату (GM_k):

$$GM_k = V * \Phi P_k, \quad (2.47)$$

де V - плановий обсяг реалізації концентрату;

ΦP_k – прибуток від реалізації концентрату.

4. Видобуток сирової руди (V_{cp}):

$$V_{cp} = V * КП, \quad (2.48)$$

де V - плановий обсяг реалізації сирової руди;

$КП$ – коефіцієнт переробки сирової руди в концентрат.

5. Прибуток від реалізації сирової руди (ΦP_{cp}):

$$\Phi P_{cp} = P_{cp} - C_{cp}, \quad (2.49)$$

де P_{cp} - ціна сирової руди;

C_{cp} - собівартість сирової руди.

6. Прибуток від реалізації концентрату (ΦP_k):

$$\Phi P_k = P_k - C_k, \quad (2.50)$$

де P_k - ціна концентрату;

C_k - собівартість концентрату;

7. Залишок ренти в розпорядженні підприємця-орендаря ($ЗРР$):

$$ЗРР = V_{cp} * зрр, \quad (2.51)$$

де V_{cp} - видобуток сирової руди;

$зрр$ - залишок ренти в розпорядженні в розрахунку на тону готової

продукції.

8. Залишок ренти в розпорядженні в розрахунку на тону готової продукції (зрр):

$$\text{зрр} = \text{ФРВ} - \text{ПРВі}, \quad (2.52)$$

де ФРВ - фактичні рентні відрахування при діючій рентній ставці;

ПРВі - планові рентні відрахування при альтернативній рентній ставці.

9. Планові рентні відрахування при альтернативній рентній ставці (ПРВі):

$$\text{ПРВі} = (\text{ФРВ}/\text{ФЗРС}) * \text{ЦЗРС}, \quad (2.53)$$

де ФРВ - Фактичні рентні відрахування при діючій рентній ставці;

ФЗРС – фактичне значення рентної ставки;

ЦЗРС – цільове значення рентної ставки.

10. Агреговане значення фінансового результату діяльності гірничо-збагачувального підприємства при альтернативній рентній ставці (ФР):

$$\begin{aligned} \text{ФР} = & ((V * \text{КП}) * (\text{P}_{\text{ср}} - \text{C}_{\text{ср}}) + (V_{\text{ср}} * (\text{ФРВ} - ((\text{ФРВ}/\text{ФЗРС}) * \text{ЦЗРС}))) + \\ & +(V * (\text{P}_{\text{к}} - \text{C}_{\text{к}})) - \text{АВ} - \text{ВЗ} - \text{ІОВ}, \quad (2.54) \end{aligned}$$

Отже, розроблена методика розрахунку рентних платежів від надрокористування спрямована на врахування: по-перше, можливих альтернатив оподаткування; по-друге, зміни цільового значення рентної ставки та цієї зміни на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств. Постає питання щодо визначення об'єкту для апробації розробленої методики розрахунку рентних платежів та проведення економіко-математичного моделювання з метою визначення оптимального рентного навантаження на гірничо-збагачувальне підприємство. Об'єкт моделювання, має відповідати меті, цілям й задачам дослідження для визначення альтернативних ставок рентного оподаткування, їх обґрунтування та обчислення, проведення аналізу отриманих показників та розробки рекомендацій відносно впровадження в практику господарювання.

Висновки до розділу 2

1. Ретроспективний аналіз розвитку етапів еволюції форм реалізації

рентних відносин на території України дозволив виділити та виявити характерні риси трьох основних історичних етапів, а саме: перший етап розвитку форм реалізації рентних відносин на території України в галузі надрокористування характеризується: обмеженим переліком нормативно-правових документів щодо оцінки запасів корисних компонентів в надрах, недостатністю статистичних матеріалів відносно обсягів видобутку, жорстко встановленими нормативами плати за надрокористування, непрозорими механізмами взаємодії власника надр та орендаря, невизначеністю суб'єктного складу надрокористувачів та врахування специфіки оренди кожної ділянки, а формами надання надр в експлуатацію виступає механізм створення системи казенних копалин або безпосередня передача надр в приватні руки; другий етап еволюції механізму реалізації рентних відносин в надрокористуванні пов'язаний з націоналізацією землі й природних ресурсів (вод, лісів та надр) та створення «соціалістичного» порядку надрокористування для якого є характерним націоналізація природних ресурсів та їх експлуатація державними підприємствами без залучення іноземних інвестицій та приватного капіталу; третім етапом є етап розвитку галузевого законодавства сучасної незалежної України на підставі дії нормативно-правового регулювання сфери надрокористування з залученням іноземних інвестицій, розподілом прав та обов'язків суб'єктів надрокористування. Проведений аналіз дозволив систематизувати та впорядкувати законодавчо-нормативне підґрунтя щодо наявних відносин в галузі надрокористування для можливості проведення розробок з приводу рентиорієнтованої стратегії діяльності суб'єктів рентних відносин.

2. Типологізовано диференційну ренту за виробничими етапами, а саме доведено, що: а) диференційна рента I виникає на етапі придбання ресурсу та зумовлена унікальністю його природничих характеристик та його місцезнаходженням відносно ринків збуту продукції, включає в себе природничі, екологічні й соціально-економічні характеристики; б) диференційна рента II виникає на етапі виробничої (видобуткової та збагачувальної) ресурсоексплуатації за умов внесення капіталу, враховує унікальність

характеристик самого ресурсу, напрямів та ефективності зроблених капіталовкладень у процесі експлуатації; в) диференційна рента III виникає на етапі реалізації готової продукції, враховує унікальність диференціації продукції з погляду притаманних характеристик продукту та додаткових послуг щодо його обслуговування й супроводження. Доведено, що саме такий підхід надає змогу формувати, коригувати та реалізовувати рентоорієнтовану стратегію поведінки гірничо-збагачувальних підприємств на різних етапах рентного циклу.

3. Сформовано та обґрунтовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації, яка відповідає пропонованій типологізації диференційної ренти за виробничими етапами та включає в себе: 1) формування рентних доходів; 2) розподіл рентних доходів; 3) використання рентних доходів.

4. Проаналізовано чинні законодавчі та нормативні акти й зміни нормативів плати за користування надрами для видобування окремих видів корисних копалин в Україні, доведено, що перманентні суттєві зміни ставок рентної плати призводять до нестабільності бізнес-процесів та неможливості проведення розрахунків терміну окупності капітальних вкладень у процес видобутку та збагачення корисних копалин, не враховують змін кон'юнктури ринку, не спрямовані на поліпшення бізнес-клімату та бізнес-середовища в галузі надрокористування.

5. Виділено, проаналізовано та класифіковано три основні підходи до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр (інвестиційний; якісний; екстернальний) з приводу можливості та доцільності їх застосування при формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств у галузі надрокористування.

Доведено, що: 1) інвестиційний підхід до розрахунку рентних платежів на підставі оцінювання ефективності інвестицій у процесі видобутку та збагачення корисних копалин, згідно із запропонованими коефіцієнтами, є необхідним, але недостатнім, оскільки інвестиції в процес виробництва, з урахуванням специфіки галузі, мають довгостроковий характер, а ці коефіцієнти ефективності не відображають адекватно часовий аспект, оскільки на довгострокових етапах при

проведенні розробки рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємства і витрати, і доходи повинні дисконтуватися, а чим довший інтервал часу, тим неточність зазначеної методики вища; 2) якісний підхід, заснований на кількісному оцінюванні якісних змін у системі видобутку та збагачення корисних копалин, надає змогу провести оцінювання відповідних змін у параметрах ефективності видобутку й збагачення корисних копалин і визначити розмір створеної ренти (диференційної ренти I та II) у загальних доходах, а також частки витрат на розробку ділянок з гіршими умовами видобутку за критерієм природно-компонентної родючості, але в цьому підході є неприпустимим застосування «середніх показників», які не надають змоги сформувати адекватну методику розрахунку розміру диференційної ренти та розробити стратегію рентоорієнтованої поведінки гірничо-збагачувального підприємства щодо отримання диференційної гірничої ренти II від додаткових вкладень капіталу в процес виробництва; 3) підхід, заснований на оцінюванні додаткових позитивних ефектів, що забезпечує екологічність процесу видобутку та збагачення корисних копалин у рамках економічного механізму надрокористування, допомагає уникнути небезпек, пов'язаних із процесом видобутку та збагачення корисних копалин, розрахувати й оцінити екстернальні ефекти, але не надає змоги розробляти стратегію поведінки підприємства, лише базуючись на «екологічній складовій».

5. Розроблено методику розрахунку рентних платежів від надрокористування, яка спрямована на врахування: по-перше, можливих альтернатив оподаткування; по-друге, зміни цільового значення рентної ставки та цієї зміни на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств. Запропонована методика на підставі розрахунку та аналізу комплексної системи показників надає змоги наблизитися до сприйняття сутності ренти та виокремити показники диференційної ренти I і II, розрахувати її норму залежно від плідності окремої ділянки надр, техніко-економічних показників діяльності окремого гірничо-збагачувального комбінату та кожної конкретної збагачувальної фабрики, а також проводити економіко-математичне

моделювання змін показників цін, цільового значення ренти й отриманого прибутку від виробничо-господарської діяльності гірничо-збагачувального підприємства при формуванні та реалізації рентоорієнтованої стратегії поведінки.

Конкретні наукові результати, основні положення розділу 2, що розкривають особистий внесок автора у розробку досліджуваної проблеми і характеризують наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [142, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259].

РОЗДІЛ 3

ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ, РЕГУЛЮВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕНТООРІЄНТОВАНОЇ СТРАТЕГІЇ ПОВЕДІНКИ ГІРНИЧО-ЗБАГАЧУВАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ У ГАЛУЗІ НАДРОКОРИСТУВАННЯ

3.1. Основи опортуністичної та рентоорієнтованої поведінки суб'єктів в галузі надрокористування

Існуючі структурні зміни і кризові явища в економіці України актуалізують проблему пошуку стратегічних основ, що впливають на формування економічного механізму раціонального надрокористування на території України та, враховуючи специфіку видобувної галузі, дозволяють прийняти рішення щодо розробки та впровадження в дію стратегії рентоорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин. Увага до цього найактуальнішого питання сьогодення з боку представників різних напрямів економічної думки, як ми бачимо, зосереджена на розробці й обґрунтуванні концептуальних основ надрокористування та рентоорієнтованої поведінки господарюючих суб'єктів, призводить до необхідності розгляду концептуальних основ формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів рентних відносин у сфері надрокористування. Розглянутий існуючий механізм вилучення рентних доходів від надрокористування, плати за землю, екологічних зборів та платежів, система розподілу отриманих доходів на частки держави, територіальних громад та гірничо-видобувного чи гірничо-збагачувального підприємства підприємства не призводить до створення рівноважного положення суб'єктів, не задовільняє їх інтереси щодо розмірів отриманої ренти та не дозволяє обґрунтувати одержуваний ними рентний доход.

Трансформаційні зміни економічної системи України в сфері надрокористування з моменту набуття Україною незалежності у 1991 року не

призвели до створення чіткого, економічно обґрунтованого, прозорого, зрозумілого, чесного, справедливого механізму розподілу рентних платежів. Конфлікт інтересів держави (як власника надр) і господарюючого суб'єкта (як інвестора, власника капіталу, підприємницької активності та підприємницьких здібностей) виникає на підґрунті рентиорієнтованої або опортуністичної поведінки кожного з суб'єктів. Цільовою функцією цих економічних суперечностей виступає боротьба за отримання якомога більшого рентного доходу в даний конкретний період часу в умовах чинного законодавчого поля, існуючої ринкової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Окресленому проблемному полю приділено увагу економістів різних напрямків економічної думки, що було докладно розглянуто в I розділі дисертаційної роботи. Нажаль, а ні представникам класичного напрямку економічної думки, ні представникам неокласичного напрямку, ні сучасним науковцям не вдалося вирішити питання щодо стратегічної рентиорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин та узгодження їх економічних інтересів щодо розміру отриманої ренти внаслідок перерозподілу. Але це не є вадю досліджень, оскільки це, напевно, не стояло за мету дослідження в жодному напрямку та в жодній науковій школі, але, безумовно, створило підґрунтя для проведення досліджень стратегії рентиорієнтованої поведінки суб'єктів галузі надрокористування¹⁹.

¹⁹ - представники класичної школи економічної думки (А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс) приділяли увагу дії економічних факторів в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання доходу між економічними суб'єктами у сфері виробництва, зокрема - природокористування та надрокористування

- представники неокласичного напрямку (А. Маршалл, В. Веріан та ін.) розглядали переважно дію ринкових факторів, пов'язаних прямо чи опосередковано з процесами формування рентних доходів у сфері обміну;

- сучасні українські автори зосереджують свою увагу на вирішенні питань щодо вилучення рентних платежів у сфері надрокористування, оптимізації

Однак, незважаючи на досить тривалий процес адаптації теоретичних розробок, практичне їх застосування ускладнено, оскільки поза сферою наукових інтересів теоретиків і практиків залишається саме довгострокова складова процесу формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств (надрокористувачів) і власника надр (держави).

В результаті трансформаційних перетворень економічної системи Україна опинилася серед країн з досить істотним за рівнем несправедливості за критерієм розподілу добробуту серед населення. У багатих природними ресурсами країнах джерелом доходу олігархічних структур визнана природна рента та рентоорієнтована поведінка суб'єктів цих відносин. Однак, регулювання діяльності надрокористувачів в Україні досі не направлено на диференціацію відрахувань до доходної частини державного бюджету в залежності від показників природно-компонентного багатства надр, а, в основному, орієнтоване на політичну складову процесу доходоформування суб'єктів рентних відносин.

Рентоорієнтована та опортуністична поведінка характерна для всіх без винятку економічних сфер, але має певну специфіку в сфері надрокористування. Для детального розгляду специфіки прояву рентоорієнтованої та опортуністичної поведінки суб'єктів в сфері надрокористування необхідно визначитися з дефініціями поняття «опортуністична поведінка» та «рентоорієнтована поведінка», позитивними і негативними сторонами даних стратегій поведінки суб'єктів з урахуванням специфіки сфери надрокористування, специфіки прояву кризових явищ в економіці України.

Погоджуючись с Н. Богдановою, доцільно охарактеризувати опортуністичну поведінку як «навмисну діяльність учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб стосовно реалізації власних інтересів на шкоду інтересам інших учасників» [260, с. 199-200].

системи оподаткування гірничо-збагачувальних підприємств, розподілу доходів на частки держави та підприємця-орендаря (Т. Решетілова, І. Дяк, М. Мельник, В. Інякін, А. Касич та ін.).

Опортуністична поведінка в сфері надрокористування (наприклад, видобутку та збагачення залізних або марганцевих руд) проявляється не в системі відносин «власник - найманий працівник», а є характерною для підприємств, що знаходяться в різних геологічних умовах по показникам плідності ділянок (природно-компонентного багатства ділянок) розробки запасів корисних копалин руд чорних і кольорових металів - з одного боку, і власника надр (держави) - з іншого боку.

Характерними рисами опортуністичної поведінки надрокористувачів, на нашу думку, є наступні:

- розбіжність інтересів контрагентів щодо розмірів отримання частини диференціальної ренти II, які формуються за рахунок удосконалення техніки і технології збагачення корисних копалин при збільшенні вилучення конкретного корисного компонента з рудної сировини;

- асиметричність інформації, яка присутня при укладанні ліцензійних угод на розробку покладів корисних копалин, оскільки «багатство» або «бідність» рудоносних шарів можна реально оцінити лише в процесі експлуатації ділянки надрокористувачем в динаміці, а не при укладанні ліцензійної угоди на підставі попередньої оцінки експертів;

- прихований характер і непрогнозованість законодавчих змін у сфері оподаткування діяльності надрокористувачів, бажання отримання «компенсації» непрогнозованих втрат шляхом нанесення прямого чи непрямого збитку державі (власнику) надр.

У галузі надрокористування опортуністична поведінка завжди пов'язана із зовнішніми контрактами і зачіпає інтереси держави (власника) надр, як одержувача диференціальної гірничої ренти I, і орендаря-надрокористувача (господарюючого суб'єкта), як одержувача частини диференціальної гірничої ренти II.

Опортуністична поведінка в легальних умовах надрокористування в розвинених країнах проявляється доволі рідко, оскільки зміни в сфері податкової політики держави зрозумілі, прогнозовані та мають часовий лаг для адаптації (від

прийняття закону чи нормативного акту до його введення в дію може проходити від 2 до 5 років).

Під рентоорієнтованою стратегією поведінки ми розуміємо навмисну (цілеспрямовану) діяльність учасників угоди в умовах обмежених ресурсів і необмежених потреб відповідно до власних інтересів щодо максимізації отримання рентного доходу легальним або нелегальним шляхом.

В сучасному світі рентні відносини охоплюють практично всі сфери життя, пронизують наскрізь сфери виробництва, розподілу, обміну та споживання, створюють передумови та джерела отримання рентних доходів від рентоорієнтованої поведінки в короткостроковому, середньостроковому та довгостроковому періодах.

Реалізація економічного механізму рентних відносин через призму рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств має певну специфіку, яка пов'язана з жорсткою лімітованістю запасів корисних копалин, використанням диференційованих за природним багатством та компонентним составом ділянок технологічного видобутку, неоднорідністю та нееластичністю пропозиції, інституціоналізацією контролю доступу до них на основі специфікації прав власності та їх обґрунтованому розподілі.

Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств, як зазначалося раніше, може бути сформована за двома принциповими формами:

- 1) без залучення тіньових, корупційних схем, так звана «світла стратегія»;
- 2) з отриманням додаткової ренти при опортуністичній поведінці, застосуванні певних корупційних схем, впровадження до діяльності підприємства проявів тіньової економіки (в аспектах заниження або завищення певних показників виробничо-господарської діяльності), так звана «темна стратегія».

При розробці рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств слід дотримуватися загальновідомих базових принципів розробки будь-якої стратегії, а саме: цілевстановлення; багатоваріантності та адаптивності; системності та збалансованості; послідовності та ієрархічності; безперервності; наукової та методичної

обґрунтованості; реалістичності та досяжності; гнучкості та динамічності; ефективності та соціальної орієнтованості; кількісної та якісної визначеності; довгостроковості заходів.

Побудова рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємців-орендарів надр може відбуватися наступними шляхами:

1 шлях - легальна рентоорієнтована стратегія, яка враховує і дотримується існуючого правового та законодавчого обмеження діяльності в сфері надрокористування;

2 шлях - нелегальна рентоорієнтована стратегія, яка спрямована на отримання рентного доходу при цілковитому ігноруванні існуючого законодавства в сфері надрокористування з ухиленням від всіх податків, платежів, ліцензій, угод тощо. (Наприклад, нелегальний видобуток бурштину, вугілля та ін.).

В існуючій світовій практиці надрокористування рідко зустрічаються «чисті» види даних стратегій. Як при легальній, так і при нелегальній рентоорієнтованій стратегії, інтерес суб'єктів відносин спрямований на досягнення цільової функції - максимізації рентних доходів від надрокористування.

До характерних рис рентоорієнтованої поведінки надрокористувачів доцільно віднести:

- розбіжність інтересів контрагентів щодо розмірів отримання диференціальної ренти I і диференціальної ренти II;
- ігнорування (часткове або повне) існуючого та чинного законодавства, яке регулює відносини у сфері надрокористування;
- пошук невідповідностей, протиріч у законодавчих і нормативних актах з метою мінімізації (або повної несплати) рентних відрахувань до Державного бюджету.

Регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємця-орендаря в сфері надрокористування в розвинених країнах базується на чіткості законодавчих і нормативних актів щодо ставок перерахування рентних платежів,

механізму їх сплати, контролем за своєчасністю та повнотою їх надходження.

Вивчення рентоорієнтованої поведінки суб'єктів рентних відносин у сфері надрокористування набуває все більшої й більшої актуальності у зв'язку з необхідністю розробки і впровадження в практику господарювання механізмів антикорупційної та антиолігархічної моделі побудови економічної системи України. Визначення критеріїв економіко-математичного моделювання в існуючих умовах багатокритеріальності, невизначеності та ризику потребують розробки концептуальних засад щодо аналізу переліку існуючих альтернатив.

Існування взаємодії в галузі рентних відносин серед підприємств-надрокористувачів та держави щодо розподілу рентних платежів та визначення оптимальної ставки рентних платежів вимагають дослідження та формування множини альтернатив ставок рентної плати за надрокористування та вибору системи критеріїв оцінювання з врахуванням повноти, незалежності, суперечливості та обмежень.

Ставки рентної плати за користування надрами для видобування нафти, конденсату, газу природного, залізної руди визначені пунктом 252.20 статті 252 Податкового кодексу України. Наприклад, для залізної руди ставку встановлено у розмірі 8,0% від вартості залізородного концентрату та приміткою „1)” передбачено застосування до неї коефіцієнта, який дорівнює частці заліза в товарній продукції (п. 252.20 ст. 252 Кодексу).

Пошук оптимуму у балансуванні рентних відносин та загального оподаткування бізнесу веде до пошуку сценаріїв моделювання, в залежності від характеру впливу зовнішнього середовища по шкалі «негативний-нейтральний-позитивний» вплив.

Мова йде про те, що в разі підвищення діючої ставки рентних платежів в 5 разів (тобто на 500%) існування гірничо-збагачувальної галузі може закінчитися повним крахом. Перелік альтернатив, на нашу думку, доцільно розглядати у діапазоні 500% з кроком 20% в обидві сторони та обмеженням у відсутності ренти від діючої рентної ставки.

Отримаємо наступний перелік альтернатив для аналізу (табл. 3.1)

Таблиця 3.1

Альтернативи аналізу рентної ставки для гірничо-збагачувальних підприємств

а	кМа	Вираз				Альтернатива
1	5	5	*	x	=	5x
2	4,8	4,8	*	x	=	4,8x
3	4,6	4,6	*	x	=	4,6x
4	4,4	4,4	*	x	=	4,4x
5	4,2	4,2	*	x	=	4,2x
6	4	4	*	x	=	4x
7	3,8	3,8	*	x	=	3,8x
8	3,6	3,6	*	x	=	3,6x
9	3,4	3,4	*	x	=	3,4x
10	3,2	3,2	*	x	=	3,2x
11	3	3	*	x	=	3x
12	2,8	2,8	*	x	=	2,8x
13	2,6	2,6	*	x	=	2,6x
14	2,4	2,4	*	x	=	2,4x
15	2,2	2,2	*	x	=	2,2x
16	2	2	*	x	=	2x
17	1,8	1,8	*	x	=	1,8x
18	1,6	1,6	*	x	=	1,6x
19	1,4	1,4	*	x	=	1,4x
20	1,2	1,2	*	x	=	1,2x
21	1	1	*	x	=	1x
22	0,8	0,8	*	x	=	0,8x
23	0,6	0,6	*	x	=	0,6x
24	0,4	0,4	*	x	=	0,4x
25	0,2	0,2	*	x	=	0,2x
26	0	0	*	x	=	0x

де: x – діюча рентна ставка; а – порядковий номер альтернативи; кМа – коефіцієнт обчислення альтернативи.

Двадцять шість альтернатив, наведених в таблиці 3.1, аналізуються за наступними критеріями:

1. Начисленні рентні зобов'язання.
2. Сплачені рентні зобов'язання.
3. Податок на додану вартість сплачених.
4. Податок на прибуток сплачених.
5. Податок на доходи фізичних осіб утриманий.
6. Відрахування єдиного соціального внеску.
7. Доходи від основної діяльності.
8. Доходи отримані в іноземній валюті.
9. Середньооблікова кількість працівників.
10. Доля України у світовому ринку.
11. Екологічні наслідки.
12. Соціальні наслідки.
13. Насичення місцевого бюджету.
14. Рівень життя.
15. Залишок грошових коштів домогосподарств на задоволення потреб відмінних від терміново необхідних.
16. Податок на додану вартість сплачених з п.15.

Проведений аналіз альтернатив надає змогу сформувати вирішальну матрицю 26 (альтернатив) x 16 (критеріїв).

Методом «корисність-дисперсія» виконується оцінка альтернатив з врахування невизначеності та ризику. Альтернатива з найбільшою оцінкою є оптимальною рентною платою в Україні з врахуванням насичення загальнодержавного та місцевих бюджетів, екологічних та соціальних наслідків, курсу іноземних валют та бізнес-середовища.

Наприклад, в сфері надрокористування в контексті становлення ефективної енергонезалежної держави актуальності набуває питання використання альтернативних джерел енергії та «саме альтернативна енергетика покликана сприяти вирішенню, передусім, двох важливих проблем – енергоефективності та

екологічної безпеки» [261]. Саме альтернативна енергетика не потребує залучення лімітованих запасів надр задля отримання енергії, а може використовувати безмежні відновлювальні джерела енергії. На сучасному вітчизняному ринку енергоресурсів альтернативні джерела енергії тільки починають поступово розвиватися. «У 2012 році найвищі темпи зростання встановлених потужностей продемонстрували вітроелектростанції – у 2,2 разу (зростання на 141,5 мегават), обсяг виробництва – до 262,8 мегават; сонячні електростанції – в 1,7 разу (зростання на 130,3 мегават), обсяг виробництва – до 317,8 мегават. З урахуванням зміни і корегування встановлених потужностей, які входять в об'єднану енергосистему України, у 2012 році її загальна потужність збільшилася на 0,9 % – до 53777,6 МВт» [261, 262].

Світова практика XXI ст. свідчить про швидке зростання темпів освоєння обсягів альтернативних джерел енергії. Відповідно до звіту міжнародної компанії «Ernst & Young» у 2011 році, Україна посідала 30 місце в рейтингу країн, найбільш привабливих для інвестування у відновлювані джерела енергії, а у 2012 році перемістилася в цьому рейтингу з 30-го на 29-е місце (усього рейтингом охоплено 36 країн світу).

Нажаль, у звіт щодо інвестиційної привабливості відновлювальних джерел енергії за 2017 рік Україна не потрапила, але «визначені основні інвестиційні тенденції у 2017 році на міжнародному рівні, а саме: глобальні інвестиції в відновлювальні джерела енергії становили 50,84 млрд. доларів США; у першому кварталі (Q1) 2017 року, що на 20,9% менше, ніж у першому кварталі в 2016 році (64,25 млрд. дол. США). Цей спад відображає падіння інвестицій на двох найбільших ринках, Сполучених Штатах та Китаї; інвестиції у першому кварталі 2017 р. скоротились на 42% щодо першого кварталу в 2016 р. до 6,9 млрд. доларів США, а інвестиції Китаю скоротились на 11% до 17,2 млрд. доларів США. Інвестиції у відновлювальну енергетику в Європі також значно впали (на 61,7%): у Великобританії, де не було оновлено фінансову стратегію залучення інвестицій в відновлювальну енергію вітру, інвестиції впали на 92% до 1,1 млрд. доларів США (Q1). Протиставляючи це падіння, інвестиціям в Німеччину та Францію

склали 94% і 138%, відповідно. За перший квартал 2017 року відбулось зменшення індексів в Індії на 2% до 2,8 млрд. доларів США та у Бразилії на 3% до 1,8 млрд. доларів США), тоді як у Мексиці інвестиції зросли в 47 разів, до 2.3 млрд. доларів США [263, с. 117]. Україні присвоєно статус країни з початковим розвитком політики щодо відновлюваної енергетики за 2016 рік» [263, с. 121].

Якщо брати до уваги існуючий механізм оподаткування природокористування, то доцільно розглянути та проаналізувати систему податків, орієнтованих на вилучення ренти у користувача природних ресурсів (підприємця-орендаря надр) за наступними видами податкових зобов'язань

1. Плата за право надрокористування.
2. Відрахування на охорону та відновлення надр.
3. Акциз.
4. Податок на додану вартість (ПДВ), податок на продаж.
5. Податок на прибуток.
6. Експортне мито.
7. Плата за викиди (екологічні збори та платежі).
8. Податок на землю.

Існуючі в природоексплуатуючих секторах податки різного призначення представлено в таблиці 3.2.

Але, слід зауважити, що система оподаткування будь-якої країни побудована на основних принципах, які прописані і в українському законодавстві, а саме у статті 4 Податкового кодексу України відзначено специфіку української податкової системи, «яка базується на наступних принципах:

- 1) загальність оподаткування - кожна особа зобов'язана сплачувати встановлені цим Кодексом, законами з питань митної справи податки та збори, платником яких вона є згідно з положеннями цього Кодексу;

Існуючі в природоексплуатуючих секторах податки різного призначення

Податки	Обґрунтування	Приклади	Коментарі
Плата за право надрокористування	Вилучення рентного доходу в державний бюджет	У Канаді, Австралії стягується суб'єктами федерації	Розрахунок ренти складний. Розділ надходжень між федеральним бюджетом і бюджетом суб'єкта федерації не обґрунтований
Відрахування на охорону та відновлення надр	Стійка база оподаткування	Податки штатів Аляска, Нью-Мексика, Монтана (США)	Тотожно платі за право користування надрами.
Акциз	Зручність справляння, природоохоронна спрямованість.	В Європі і Японії набагато вище, ніж в США	Основне джерело надходжень до бюджету.
Податок на додану вартість (ПДВ), податок на продаж	Податок на кінцевого споживача, рівні умови оподаткування на всіх рівнях.	Податок на продаж в США; ПДВ в Європі	Ставка податку для палива може відрізнятися від інших Податок спрямований на розподіл доходів. У країнах ЄС є основним джерелом надходжень до бюджету
Податок на прибуток	Зручність справляння. Служить для вилучення надприбутків.	Податок стягується суб'єктами федерації (РФ)	Податок на надприбуток дублює функції податків, які направлено на вилучення ренти
Експортне мито	Вилучення доходів, що виникають за рахунок різниці світових і внутрішніх цін	Скасовано низкою угод Світової організації торгівлі	Існує при наявності різниці світових і внутрішніх цін
Плата за викиди (екологічні збори та платежі)	Відшкодування шкоди для навколишнього середовища	Деякі штати (Вайомінг, США) використовують спеціальні податки для фінансування цільових програм	Відповідальність за нанесення шкоди навколишньому середовищу
Податок на землю	Вилучається до місцевого бюджету та використовується для місцевих потреб	Існує майже у всіх країнах.	Ставка податку залежить від типу землекористування Важливе джерело надходжень до місцевих бюджетів

Джерело: розроблено автором [264]

2) рівність усіх платників перед законом, недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації - забезпечення однакового підходу до всіх платників податків незалежно від соціальної, расової, національної, релігійної приналежності, форми власності юридичної особи, громадянства фізичної особи, місця походження капіталу;

3) невідворотність настання визначеної законом відповідальності у разі порушення податкового законодавства;

4) презумпція правомірності рішень платника податку в разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів припускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків платників податків або контролюючих органів, внаслідок чого є можливість прийняти рішення на користь як платника податків, так і контролюючого органу;

5) фіскальна достатність - встановлення податків та зборів з урахуванням необхідності досягнення збалансованості витрат бюджету з його надходженнями;

6) соціальна справедливість - установлення податків та зборів відповідно до платоспроможності платників податків;

7) економічність оподаткування - установлення податків та зборів, обсяг надходжень від сплати яких до бюджету значно перевищує витрати на їх адміністрування;

8) нейтральність оподаткування - установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоздатності платника податків;

9) стабільність - зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки. Податки та збори, їх ставки, а також податкові пільги не можуть змінюватися протягом бюджетного року;

10) рівномірність та зручність сплати - установлення строків сплати податків та зборів, виходячи із необхідності забезпечення своєчасного надходження коштів до бюджетів для здійснення витрат бюджету та зручності їх

сплати платниками;

11) єдиний підхід до встановлення податків та зборів - визначення на законодавчому рівні усіх обов'язкових елементів податку» [190].

Але, контексті вирішення проблем отримання рентних доходів від надрокористування, як державою, так і підприємцем-орендарем надр, та зменшення негативних проявів кризових явищ в економіці країни й можливості використання рентоорієнтованої поведінки в діяльності суб'єктів, можливою стає поведінка спрямована на пошук «політичної ренти», яка сприяє незаконному збагаченню, лобізму, витоку капіталу через офшорні зони, корупції на різних рівнях і іншим деструктивним явищам в суспільстві. Отже, доцільно провести розгляд впливу політичної ренти, як економічної категорії та як фактору впливу на формування рентоорієнтованої стратегії суб'єктів галузі надрокористування.

3.2. Визначення та оптимізація розміру рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств

Сучасні концептуальні та теоретичні положення розглядають рентні платежі в якості джерела доходів суб'єктів рентних відносин, але не приділяють достатньої уваги моделюванню та оптимізації при визначенні розміру рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств.

З метою усунення цієї вади в теоретичному плані та в практичному застосуванні розробленої методики визначення рентних платежів доцільно провести економіко-математичне моделювання на прикладі одного з гірничо-збагачувальних підприємств України. В якості об'єкта дослідження нами було обрано «Покровське родовище марганцевої руди (західна рудоносна площа якого складає 230 км²) та розташоване на захід від м. Нікополь» [265].

«Північний гірничо-збагачувальний комбінат (ПГЗК) – найбільше гірничодобувне підприємство Європи (два потужні залізрудні кар'єри, три дробильні та три огрудкувальні фабрики, чотири залізничних і автотранспортний цехи) з закінченим циклом підготовки доменної сировини на базі родовища

залізистих кварцитів. Продукція — залізорудний концентрат, офлюсовані котуни. Перспективний проект – нарощування сировинної бази за рахунок переробки відходів збагачення із хвостосховища» [266].

«В межах родовища виділяють 10 рудоносних ділянок, які характеризуються оксидною, карбонатною та змішаними оксидно-карбонатними марганцевими рудами. На зазначених рудоносних ділянках розташовані кар'єри з її видобутку марганцевої руди, а саме: Півничний, Шевченківський, Богданівський, Чкалівський № 1, Чкалівський № 2, Олексіївський, Олександрівський, Покровський, а також два діючих шламонакопичувача: «Криві Луки» і «ЧЗФ» (Чкалівської збагачувальної фабрики)» [267].

Оскільки рентні доходи завжди розглядалися з позиції оподаткування та розширення бюджетного обмеження саме власником надр без заняття підприємницькою діяльністю доцільно дослідити зміну зовнішніх та внутрішніх факторів на отримання доходів державою та підприємцем-орендарем надр на підставі розробленої методики.

Погоджуючись з висновками дослідників, які розглядають потенціальні можливості рентних платежів за використання корисних копалин та наголошують на необхідності врахування особливостей невідновлювальних природних ресурсів (корисних копалин), на відміну від відновлюваних, з позицій їх вичерпування та зменшення темпів їх видобутку у довгостроковій перспективі вичерпуються, а темпи їх видобутку скорочуються. «Власник цих ресурсів повинен передбачати, що використані сьогодні запаси не зможуть принести користі завтра. У міру виснаження запасів невідновлюваних ресурсів вартість їх одиниці для майбутніх користувачів зростатиме. Лише абстрагуючись від того, що ресурси вичерпуються, перевищення доходу добувних підприємств над витратами можна розглядати як ціну від продажу накопичених природою благ, однак таких, що стали об'єктами приватної власності. Тому гранична ціна пропозиції корисних копалин, крім граничних витрат на розробку родовища, включає плату за право його розробки. Ця плата є не рентою, хоча її так і називають, а частиною зменшення вартості родовища, що вважається джерелом

багатства в майбутньому, яка зумовлена вилученням сировини з надр. Тож якщо родовище не є невичерпним, дохід, який забезпечує його експлуатація, являє собою частково плату за право розробки надр, а частково – ренту. На відміну від ренти, ця мінімальна плата безпосередньо входить до складу витрат на одиницю продукту незалежно від того, гранична вона чи ні» [268, с. 14].

Але, слід враховувати особливості сучасної рентної політики держави, як одного з основних елементів та інструментів макроекономічного регулювання, яке сприяє вирішенню низки ключових питань, а саме: 1) структурного вдосконалення підприємств в галузі надрокористування, надровилучення та збагачення рудної сировини в контексті поліпшення існуючого стану національної економіки держави; 2) спробі нівелювання галузевих та територіальних диспропорцій внаслідок неодномірності розміщення покладів корисних копалин на території країни; 3) стимулювання суб'єктів виробничо-господарської діяльності до екологічного видобутку корисних копалин та нівелювання негативних екстернальних ефектів від виробничо-господарської діяльності внаслідок забруднення навколишнього природного середовища шламовідвалами та шлакосховищами після збагачення видобутої сировини з надр; 4) розвитку науково-технічного прогресу та впровадження нових технологій видобутку корисного компонента в наявних шламовідвалах та шлакосховищах; 5) формування системи зайнятості наявного людського капіталу, забезпечення гідних умов праці та рівня життя населення тощо.

Як слушно відзначає Д.М. Носіков: «фіскальна політика держави як поняття є багатовимірною, складною правовою категорією, що поєднує об'єктивно сформовану, цілісну та відносно відокремлену групу функціонально взаємообумовлених і структурно пов'язаних заходів нормотворчого, правозастосовчого і правовиховного характеру, покликаних вдосконалити фіскальну систему суспільства. Фіскальна політика як явище соціальне є одним із засобів організації управління, що відповідає сучасним потребам, галузевою складовою правової політики у системі управління економікою з використанням варіантів вирішення проблем координації в різних сферах діяльності, зокрема

стимулювання бізнесу та зростання інвестицій, поліпшення платіжного потенціалу господарюючих суб'єктів і населення» [269, с. 182-183].

За своєю суттю рентна політика держави в галузі надрокористування характеризується на макроекономічному рівні показником вилучення рентних платежів від надрокористування в доход держави, а на мікрорівні – показником залишених рентних доходів, які спрямовуються на розвиток підприємства в сфері вдосконалення техніко-технологічної складової процесів видобутку та збагачення рудної сировини, то вона, безумовно є складовою частиною фіскальної політики держави.

Аналіз чинників, які впливають на результати діяльності гірничо-збагачувальних підприємств переконує у необхідності врахування специфіки існуючих кризових явищ в економіці України та використовувати, в залежності від необхідності, чинники, які використовуються у світовій практиці, а саме: чинники сукупного попиту, чинники сукупної пропозиції, чинники кон'юнктури ринку збуту конкретної продукції, чинники розподілу та перерозподілу.

Визначення та аналіз чинників, які впливають на сферу надрокористування в Україні, отримання, розподіл та перерозподіл рентних платежів, визначення розміру ефективної ставки оподаткування надрокористувачів дозволяє нам погодитися з висновками теоретичних розробок В. Шевченко щодо сутності, принципів та інструментів фіскальної політики держави на різних фазах економічного циклу, а саме: «Стимулююча фіскальна політика застосовується при спаді і має на меті скорочення рецесійного розриву випуску й зниження рівня безробіття та спрямована на збільшення сукупного попиту (сукупних витрат). В умовах кризи державні заходи мають зосередитися на здешевленні кредитів, скороченні податків, прискореній амортизації і податкових знижках на нові інвестиції. Інструментами стимулюючої фіскальної політики виступають: 1) збільшення державних закупівель; 2) зниження податків; 3) збільшення трансфертів. Формування стимулюючої фіскальної політики буде відбуватися за принципами: – ефективності оподаткування (означає наявність інструментів у податковому механізмі, що стимулюють економічне зростання, господарську

діяльність підприємств і підприємців); – єдиного податку (обумовлює об'єднання в один податок платежів з одного об'єкта оподаткування та створення єдиного оптимального податку); – достатності (обумовлює забезпечення достатніх доходів усіх бюджетів (державного та місцевого) для фінансування їх видатків); – податкоспроможності (тягар оподаткування має бути поставлений у залежність безпосередньо від конкретного доходу та рівня добробуту суб'єкта); – рівнонапруженості (зобов'язання перед бюджетом щодо сплати податків встановлюються для всіх платників відповідно до їх можливостей і результатів діяльності шляхом єдиних або диференційованих ставок); – стабільності в оподаткуванні (тобто податкова система має залишатися сталою протягом кількох років, що забезпечить інтереси не тільки платників податків, але й держави; а зміна механізму має відбуватись еволюційним шляхом); – системності та внутрішньої цілісності оподаткування (відображається у взаємопов'язаності, узгодженості змін основних податкових показників при зміні ключових параметрів (ВВП та його структури), спрацьовує на єдність економічного простору країни). Стримуюча фіскальна політика використовується при бумі (при перегріві економіки) і має на меті скорочення інфляційного розриву випуску і зниження інфляції, відповідно має бути спрямована на скорочення сукупного попиту (сукупних витрат). Так, з метою ослаблення «перегріву» економіки держава у фазі підйому сприятиме подальшому дорожчанням кредитів, вводу нових податків, підвищенню існуючих, скасуванню прискореної амортизації й податкових пільг на нові інвестиції. Інструментами стримуючої фіскальної політики, навпаки, виступають: 1) скорочення державних закупівель; 2) збільшення податків; 3) скорочення трансфертів. Формування стримуючої фіскальної політики буде відбуватися за принципами: – множини податків (зумовлює сукупність диференційованих податків та об'єктів їх обкладання, реалізує ефект взаємодоповнюваності всіх наявних податків); – гнучкості (еластичності) оподаткування (означає, що податковий механізм може оперативнo змінюватись згідно з об'єктивними потребами і можливостями держави); – невідворотність

настання визначеної законом відповідальності (у разі порушення податкового законодавства); – нейтральність оподаткування (установлення податків та зборів у спосіб, який не впливає на збільшення або зменшення конкурентоспроможності платника податків) » [270, с. 401-402]

До основних принципів формування фіскальної політики держави О. Огірко та І. Курилін відносять наступні: «До стимулюючої фіскальної політики відносять такі принципи: 1) ефективності оподаткування; 2) системності та внутрішньої цілісності оподаткування; 3) єдиного податку; 4) достатності; 5) податкоспроможності; 6) рівнонапруженості; 7) стабільності в оподаткуванні. Основними принципами формування стримуючої фіскальної політики є такі принципи: 1) множини податків; 2) гнучкості (еластичності) оподаткування; 3) невідворотності настання визначеної законом відповідальності; 4) нейтральність оподаткування» [271, с. 1012].

Рис. 3.1. Рентна плата (збори) за використання природних ресурсів в Україні

Джерело: [272]

Розгляд можливих надходжень до державного бюджету України та проведенню перегляду ставок рентної плати за користування надрами на користь держави здійснюється в працях відомого українського економіста В. Голяна, який наголошує на проблемі «спорадичних та безсистемних інституціональних

перетворень використання мінерально-сировинного багатства» та розподілу ренти «в інтересах великих промислово-фінансових груп, для яких мінеральна сировина становить ресурсну базу всього продуктового ланцюга. А символічна величина плати за користування надрами забезпечує перетікання мінерально-сировинної ренти в сегмент великого бізнесу» [272].

Фактично ми бачимо некорелююче збільшення рентної плати з рентною платою у цінах 1998 року внаслідок змін законодавчо-нормативного регулювання сплати рентних платежів до державного бюджету України та маючих місце кризових явищ в економіці країни.

Рис. 3.2. Рентна плата (збір) за користування надрами

Джерело: [272]

З'ясування питань стосовно діяльності надрокористувачів в Україні переконують нас у необхідності проведення дослідження щодо визначення та оптимізації розміру рентних платежів на підставі методики, розробленої в розділі 2 дисертаційної роботи.

Використовуючи методику, розроблену у розділі 2 на підставі фактичних даних діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату ми можемо

розрахувати основні показники за варіантами зміни внутрішніх та зовнішніх факторів.

Доцільно розглядати зміну цільового значення рентної ставки з кроком 1% та зміну фінансового результату діяльності гірничо-збагачувального комбінату за умов зміни ціни концентрату на 1% з метою визначення положення зони стабільного прибутку підприємства та можливості й доцільності сплати рентних платежів. При проведенні моделювання ми не розділяємо диференційну ренту на диференційну ренту I та II роду з метою спрощення розрахунків.

Таблиця 3.3

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 1)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант № 1
Цільове значення рентної ставки		%	25,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФP _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,002077259
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,001661807
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-3 963
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	27 180
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФP _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	AB	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	BЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	IOB	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФP	тис. дол. США	-17 976

Джерело: розраховано автором

Варіанти розрахунку зміни цільових показників діяльності Покровського

гірничо-збагачувального комбінату наведені у таблицях В-1 – В-25 (Додаток В).
 Результати моделювання показника фінансового результату діяльності
 Покровського гірничо-збагачувального комбінату наведено в таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

**Моделювання показника фінансового результату діяльності
 Покровського гірничо-збагачувального комбіната при зміні показника
 цільового значення рентної ставки**

Показники	Цільове значення рентної ставки	Прибуток
Умовні позначення		ФР
Од. виміру	%	тис. дол. США
1	25%	-17 976
2	24%	-17 778
3	23%	-17 580
4	22%	-17 382
5	21%	-17 183
6	20%	-16 985
7	19%	-16 787
8	18%	-16 589
9	17%	-16 391
10	16%	-16 193
11	15%	-15 995
12	14%	-15 796
13	13%	-15 598
14	12%	-15 400
15	11%	-15 202
16	10%	-15 004
17	9%	-14 806
18	8%	-14 608
19	7%	-14 409
20	6%	-14 211
21	5%	-14 013
22	4%	-13 815
23	3%	-13 617
24	2%	-13 419
25	1%	-13 221
26	0%	-13 022

Джерело: розраховано автором

Навіть при ставці рентної плати 0% (за варіантом розрахунку № 26 – Таблиця В-25 (Додаток В) гірничо-збагачувальний комбінат отримає суттєвий збиток за прочих рівних умов функціонування. Тобто, необхідно розглядати зміну рентної ставки при зміні зовнішніх параметрів.

Розроблена модель надає змогу провести моделювання впливу зміни зовнішнього фактору – ціни реалізації концентрату. Застосовуючи розроблену методику обчислення основних параметрів діяльності гірничо-збагачувального комбінату, з метою визначення оптимальної ставки ренти, зробимо перерахунки показників при зміні ціни до 30% з кроком 1% за всіма 26 варіантами.

З даних отриманих після проведення моделювання, обираємо лише найсуттєвіші варіанти зміни ціни та рентної ставки, при яких можливий вибір показників, що нас цікавлять (табл.3.5).

Виходячи з проведених розрахунків, можна зробити висновок відносно необхідності зменшення цільового значення рентної ставки з 5 % (законодавчо закріплений показник) до 2%. З метою створення умов для прибуткової діяльності комбінату, створення джерел фінансування екологічного фонду, забезпечення стабільності діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату в умовах існуючої економічної кризи.

В даний час науковцями пропонується робити «прив'язування ставки рентної плати за користування надрами, для вітчизняних підприємств, які входять у вертикально інтегровані підприємницькі об'єднання, до нормативів плати за природні ресурси, які встановлені у високорозвинених країнах» [272].

Це, за думкою фахівців, дозволить змусити основних природокористувачів сплачувати власнику переважної більшості природних ресурсів (українській державі) адекватну реальній вартості вилученого природного ресурсу ціну і спрямовувати природні блага на служіння територіальним громадам.

Дослідження систем рентного оподаткування, справляння рентної плати за користування надрами, формування механізмів вилучення рентних платежів, їх розподілу та перерозподілу створюють «багатогранний шар проблем, які потребують врахування критеріїв оцінювання та результати порівняння

фіскальних інструментів, які розроблено науковцями відносно впливу на 2 основні показники:

- 1) економічну ефективність;
- 2) мобілізацію ренти та ризику для держави» [268, с. 33-39].

Таблиця 3.5

**Моделювання зміни ціни та цільового значення ставки ренти
для Покровського гірничо-збагачувального комбінату**

ЦЗСР, %	Зміна ціни марганцевого концентрату, +								
	22%	23%	23%	25%	26%	27%	28%	29%	30%
	Прибуток, тис. дол. США								
25	-4 386	-3 768	-3 151	-2 533	-1 915	-1 297	-680	-62	556
24	-4 188	-3 570	-2 953	-2 335	-1 717	-1 099	-482	136	754
23	-3 990	-3 372	-2 754	-2 137	-1 519	-901	-283	334	952
22	-3 792	-3 174	-2 556	-1 939	-1 321	-703	-85	532	1 150
21	-3 594	-2 976	-2 358	-1 740	-1 123	-505	113	731	1 348
20	-3 395	-2 778	-2 160	-1 542	-924	-307	311	929	1 546
19	-3 197	-2 580	-1 962	-1 344	-726	-109	509	1 127	1 745
18	-2 999	-2 381	-1 764	-1 146	-528	90	707	1 325	1 943
17	-2 801	-2 183	-1 566	-948	-330	288	905	1 523	2 141
16	-2 603	-1 985	-1 367	-750	-132	486	1 104	1 721	2 339
15	-2 405	-1 787	-1 169	-552	66	684	1 302	1 919	2 537
14	-2 207	-1 589	-971	-353	264	882	1 500	2 118	2 735
13	-2 008	-1 391	-773	-155	463	1 080	1 698	2 316	2 933
12	-1 810	-1 193	-575	43	661	1 278	1 896	2 514	3 132
11	-1 612	-994	-377	241	859	1 477	2 094	2 712	3 330
10	-1 414	-796	-179	439	1 057	1 675	2 292	2 910	3 528
9	-1 216	-598	20	637	1 255	1 873	2 491	3 108	3 726
8	-1 018	-400	218	835	1 453	2 071	2 689	3 306	3 924
7	-820	-202	416	1 034	1 651	2 269	2 887	3 505	4 122
6	-621	-4	614	1 232	1 849	2 467	3 085	3 703	4 320
5	-423	194	812	1 430	2 048	2 665	3 283	3 901	4 519
4	-225	393	1 010	1 628	2 246	2 864	3 481	4 099	4 717
3	-27	591	1 208	1 826	2 444	3 062	3 679	4 297	4 915
2	171	789	1 407	2 024	2 642	3 260	3 878	4 495	5 113
1	369	987	1 605	2 222	2 840	3 458	4 076	4 693	5 311
0	567	1 185	1 803	2 421	3 038	3 656	4 274	4 892	5 509

Джерело: розраховано автором

Вплив на економічну ефективність, за думкою авторів, слід досліджувати

з позицій нейтральності впливу фіскального інструменту; врахування ризиків інвестора та ризику для проектів.

На нашу думку, вести обґрунтування нейтральності фіскального інструменту (тобто нульового впливу застосування інструменту оподаткування на показники фінансового результату діяльності будь-якого підприємства) недоцільно, якщо ставка оподаткування відмінна від нуля. Зміна система оподаткування з точки зору політики сримування чи стимулювання діяльності підприємств галузі або погіршує, або, навпаки, поліпшує фінансові показники. Але, якщо мова йде про нульову ставку оподаткування чи нульовий показник відрахування рентних платежів, то «нейтральність» фіскального інструменту можливо дослідити, застосовуючи принцип аналізу показників виробничо-господарської діяльності: «за прочих рівних умов».

Слід зауважити, що теза відносно залежності обсягу бюджетних надходжень від обраного інструменту та рівня прибутковості проекту викликає сумніви, адже безпосередньо стосується кількості та якості вкладеного капіталу, рівня ризиків інвестора та ризику проекту.

При проведенні дослідження інвестиційного підходу до розрахунку рентних платежів на підставі оцінки ефективності інвестицій в процесі видобутку та збагачення корисних копалин, згідно із запропонованими коефіцієнтами доведено, що інвестиції в процес видобутку та збагачення корисного компонента повинні враховувати специфіку галузі та носять довгостроковий характер, а будь-які коефіцієнти ефективності не дуже адекватно відображають часовий аспект, так як на довгострокових етапах при проведенні розробки стратегії рентоорієнтованої поведінки підприємства і витрати, і доходи повинні дисконтуватися, а чим довше інтервал часу окупності капітальних вкладень та інвестованих коштів, тим неточність зазначеної методики вище. Саме на цій підставі доволі складно провести ґрунтовне та всебічне оцінювання ризиків інвестора, оскільки будь-яке фіскальне навантаження призводить до погіршення показників прибутковості проекту та зменшує фінансовий результат, як в короткостроковому, так і в довгостроковому

періоді.

Основною компонентою для оцінки показника «ризик проекту» слід вважати недосконалість системи довгострокового фіксування ставок рентної плати задля проведення оцінки потенційних ризиків при проведенні доцільності або недоцільності «входження у галузь» для інвесторів. Нівелювати зазначені негативні риси можливо лише завдяки трансформації системи оподаткування та використання фіскальних інструментів, які будуть орієнтуватися не на показники прибутковості бізнесу, а враховувати й низку технічних показників – таких як кількісні показники видобутку руди, якість збагачення корисного компоненту, кількість недоотриманого в наслідок збагачення корисного компонента, кількість компонента у шламах тощо.

Розгляд отримання або неотримання (чи відтерменування отримання) рентних платежів з позицій держави розглядається в теоретичних розробках науковців з позицій концепції «Мобілізації ренти та ризиків для держави» науковцями [268, с. 33-34], а саме виділяються якісні показники:

«Гнучкість. Критерій гнучкості передбачає реакцію фіскальних інструментів на зміни в майбутніх ринкових умовах, тобто спроможність до вилучення обґрунтованого розміру ресурсної ренти на всіх етапах життєвого циклу родовища. За цим критерієм рентні та прибуткові податки, а також участь держави в капіталі є прийнятнішими, оскільки враховують рівень прибутковості проекту.

Ризики для держави. Ризики для держави асоціюються з двома проблемами: фіскальними втратами та відтермінуванням надходжень.

Фіскальні втрати. Фіскальні втрати пов'язані з ситуаціями, коли держава отримує менше бюджетних надходжень порівняно з очікуваннями (зокрема внаслідок погіршення макроекономічної кон'юнктури). Участь держави в капіталі також підвищує її ризики через розподіл збитків між партнерами за проектом. У цьому контексті найпривабливішими є інструменти, орієнтовані на обсяг видобутої сировини, а не на її ціну чи прибутковість проекту. Таким чином, роялті на випуск дає змогу отримувати стабільні доходи навіть в умовах

загальної збитковості компанії.

Запізнення (відтермінування) доходів. Запізнення доходів виникає, коли уряд починає збирати податки пізніше від дати початку комерційної експлуатації родовища. Зокрема, рентний податок мобілізується лише тоді, коли норма прибутку за капіталом перевищує встановлену межу» [268, с. 33-34].

Проведене моделювання, яке здійснене на фактичних даних діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату свідчить про необхідність застосування системи зниження цільового значення рентної ставки з 5% до 2% з метою створення умов для прибуткового ведення діяльності з приводу видобутку та збагачення руди й формування умов прибуткової привабливості бізнесу з метою залучення інвестицій в галузь на довгострокову перспективу.

3.3. Формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та надрокористувача при повторному збагаченні сировини

Як ми бачимо з проведеного дослідження, до останнього часу економічною наукою концептуально досі не визначено об'єкти походження рентних платежів, але створено ґрунтовні передумови дослідження: «природної ренти», «природно-ресурсної ренти», «земельної ренти», «економічної ренти», «квазиренти», «політичної ренти», «анті ренти», «рентоорієнтованої поведінки» тощо. Така різноманітність точок зору пов'язана з відсутністю єдиного методологічного підходу до аналізу рентних відносин. Деякі дослідники аналізують рентні доходи предметно, намагаючись виокремити їх із системи опосередковуваних ними економічних відносин, не досліджуючи та залишаючи поза увагою специфіку нового явища та притаманні їм глибинні зв'язки і відносини; інші намагаються визначити рентні відносини системно, але без теоретичного обґрунтування конструкції системи, в рамках якої рентні відносини можуть бути визначені категоріально: виявлено їх субстанціональні характеристики, з'ясовано певні закономірності функціонування та розвитку. Найчастіше залишається поза увагою дослідників вплив політичної ренти на рентоорієнтовану стратегію

поведінки суб'єктів рентних відносин.

Сучасні українські науковці, досліджуючи проблеми формування рентоорієнтованої стратегії взаємодії надрокористувача та держави спираються на розроблений аксіоматичний підхід та виділяють основні з них, а саме: «1) рента – це надприбуток, додатковий доход особливого роду, пов'язаний з використанням виняткового, обмеженого або тимчасово рідкісного блага; 2) рента виникає у всіх сферах, де є обмежені різноякісні ресурси і можливості їх привласнення; 3) рента проявляється у формах: абсолютній, диференціальній та монопольній; 4) привласнення ренти є головною формою реалізації власності на ресурси» [273, с. 51].

Фактично рентоорієнтована поведінка суб'єктів рентних відносин, спрямована на отримання додаткового доходу може будуватися на інструментах:

- «маніпуляції економічними чи законодавчими домовленостями або узурпації прав на перерозподіл ресурсів» [274, с. 109];

- «відкат» - «завуальований хабар особі, яка приймає рішення про витрачання коштів на підприємстві, який досить важко простежити юридично» [275, с. 16].

Окрім політичних та суто економічних факторів, М. Івановою слушно наголошується на необхідності формування дієвої стратегії надрокористування на підставі виявлення та запобігання негативним факторам серед яких виділено: «високий рівень фізичного і морального зношення необоротних активів; обмеженість нерозподіленого чистого прибутку як джерела власних фінансових ресурсів; низьку інвестиційно-інноваційну активність; обмеженість залучення кредитних ресурсів; високий рівень конкуренції, як на внутрішньому, так і на світовому ринках; відсутність унікальних конкурентних переваг; невідповідність наявної державної рентної політики сьогочасним умовам функціонування суб'єктів господарської діяльності; існуючі економічні та політичні кризи, що супроводжуються високим рівнем тіньової економіки та корупції» [273, с. 54].

Слід привернути увагу, що рентоорієнтовані стратегії поведінки зарактерні не лише для гірничо-збагачувальної галузі, а притаманні, за думкою С. Архієреєва, «природним монополіям та стратегічним галузям економіки (електроенергетика,

авіаперевезення, фармацевтика, телекомунікації тощо), а також цьому сприяють протекціоністська політика щодо машинобудування, сільського господарства; відшкодування ПДВ за ЗЕД операціями; спекуляції на різниці між внутрішніми та світовими цінами; по-друге, ліцензування ЗЕД; надання квот, субсидій на імпорт, встановлення тарифів; по-третє, проведення маніпуляцій з бюджетними коштами, здійснення номенклатурної приватизації, отримання доходів від муніципального майна, державних контрактів та пільгових кредитів» [276, с. 7].

С. Архієреєв виокремлює та розширює склад суб'єктів рентоорієнтованої поведінки, додаючи до кола зацікавлених осіб: «1) держслужбовців, які надають послуги щодо розподілу суспільних благ населенню від імені держави, але через вищезгадану рентоорієнтовану поведінку у сфері здійснення професійних обов'язків державними службовцями; 2) вузьке коло осіб, які обмежують можливості споживання суспільних благ членами суспільства, «купуючи» доступ до них; 3) домогосподарства, що мають набір певних психологічних характеристик, що зумовлюють очікування економічним суб'єктом «ренти» за рахунок патерналістської поведінки держави, яка базується на обіцянках держави надати безоплатно певні матеріальні блага; 4) підприємство, для якого знищується мотивація до інновацій та інших засобів зниження витрат виробництва через наявність надприбутків та прагнення до отримання специфічної ренти» [276, с. 8].

Поняття «політична рента» вперше застосував в 1974 році А. Кьюгер, в подальшому, даними проблемами займалися Дж. Б'юкенен, М. Олсон, Р. Толісон, Г. Туллок. Виділення даної категорії «дозволило вченим при аналізі рентоорієнтованої стратегії поведінки використовувати нові економіко-політичні чинники, перш за все - оцінювати вплив політичних рішень на економічну поведінку господарюючих суб'єктів» [277, с. 196-197] у всіх сферах діяльності, а не лише в надрокористування.

Рентоорієнтована стратегія поведінки господарюючих суб'єктів має прояв через 4 основні способи присвоєння політичної ренти, які виділив Дж. Стіглер: «1) прямі грошові субсидії; 2) обмеження доступу в галузь (антиконкурентна боротьба); 3) привілеї, що дозволяють впливати на виробництво

в суміжних галузях; 4) пряма фіксація цін» [278].

Існуюча в Україні економічна модель надрокористування, розподілу, привласнення рентних доходів спирається на адміністративно-законодавчу площину, а не на об'єктивні економічні закони. Відповідно, рентоорієнтована поведінка господарюючих суб'єктів у сфері надрокористування, спрямована не тільки на присвоєння диференціальної ренти I і II, а й на отримання політичної ренти через механізм лобіювання своїх економічних інтересів. Якщо розглядати подібну стратегію поведінки з точки зору теорії суспільного вибору, то цю діяльність можна вважати цілком природньою, як і виробничо-господарську, торгіву, посередницьку та інші види діяльності.

«При такому виді діяльності інтереси і кошти, які інвестуються, розподіляються на два напрямки:

1) отримання доходу від інвестицій у виробничу діяльність (поліпшення технологічної складової процесу видобутку руд та їх збагачення);

2) інвестування в діяльність, спрямовану на отримання політичної ренти при розробці, створенні, голосуванні, імплементації пролобійованих законодавчих і нормативних актів.

При цьому, згідно із критеріями оптимальності розподілу ресурсів, гранична ефективність їх використання в обох сферах повинна бути однаковою» [101, с. 39].

Функціонуючий економічний механізм рентних відносин у сфері надрокористування не може вважатися оптимальним, ефективним і доцільним в умовах, що склалися, оскільки істотна частина рентних доходів не контролюється державою і не надходить до Державного бюджету України. «Формування цілісної рентної політики в Україні необхідно проводити з урахуванням трьох різнопланових, але взаємопов'язаних аспектів, а саме: державно-інституційного; системно-податкового; природно-відтворювального» [279, с. 10].

Рентна політика є важливою складовою економічної політики держави, як зазначає А. Двігун. «В ринковій економіці власники природних ресурсів реалізують своє право власності через інструменти і методи механізму рентних

відносин. При цьому, прерогативою державного регулювання є координація використання певних видів природних ресурсів, розроблення комплексних регіональних кадастрів природних ресурсів, рентного оподаткування, інформаційних систем обліку рентних надходжень та регламентація напрямків їх використання» [280, с. 73].

Вдосконалення існуючого економічного механізму надрокористування має, на нашу думку, спиратися на «тріаду»: оптимальність, ефективність, доцільність, якій відповідає запропонований в параграфі 3.1 дисертаційного дослідження пошук оптимуму у балансуванні критеріїв рентних платежів та загального оподаткування бізнесу за різноманітними сценаріями моделювання.

Таким чином, якщо розглядати «тріаду» критеріїв функціонуючого економічного механізму надрокористування, можна прийти до висновку про необхідність його удосконалення, вирішення питань економічної оцінки «адекватності-неадекватності» існуючих механізмів державного втручання в процеси виробництва, розподілу, привласнення ренти підприємцем-орендарем надр і державою. Виявлені проблеми «адекватності-неадекватності» існуючого економічного механізму надрокористування в Україні щодо нормативів сплати рентних платежів перебувають за межами наукових інтересів економістів (теоретиків і практиків), а так само не входять в коло розв'язуваних проблем юристів. Не дивлячись на ринкові перетворення в Україні, прагнення побудувати прозорі механізми розподілу і привласнення рентних доходів від надрокористування, боротьбу з правопорушеннями в економічній сфері (зокрема, в сфері видобутку і збагачення корисних копалин), ряд істотних і принципових питань тільки починають розглядатися.

Наприклад, «проблема незаконного видобування корисних копалин супроводжується великим обсягом тіньових коштів, існуванням злочинних організацій, які контролюють дану сферу діянь, що в свою чергу призводить до подальшого розвитку злочинності. Відсутність певного механізму боротьби призводить до неможливості дієвого запобігання даному явищу. Криміналізація даного діяння надає можливість усунути суперечки та чітко виокремити

кримінальну відповідальність за незаконне видобування корисних копалин» [281, с. 326].

Науковці розглядають проблеми, які пов'язані із порушенням правил охорони або використання надр, що спричиняють негативні наслідки, а саме:

– «економічні проблеми, які полягають у відсутності економічно обґрунтованої стратегії розвитку мінерально-сировинного комплексу України, особливо його паливно-енергетичного сегмента, поширення негативних тенденцій задоволення потреб України в мінеральній сировині та енергоносіях, передусім за рахунок імпорту, та підвищення цін на ці види продукції зумовили кримінальну активність ринку мінеральних та паливно-енергетичних ресурсів [282, с. 40–51]. За деякими оцінками, лише в Донецькій та Луганській областях функціонує від 2–2,5 до 6 тис. об'єктів незаконного видобування вугілля, а його тіньовий обіг складає понад 130 млн грн» [283]. Загрозливих форм набуває поширення незаконних бурштинових промислів на Рівненщині;

– «кліматичні і природні проблеми, які характеризуються збільшенням територій, що зайняті кар'єрами, шахтами тощо. При цьому все менше місця залишається для дикої природи. Усе важче знайти не перетворені людиною ландшафти. Площа знищених лісів величезна: лише в Олевському районі Житомирщини, у найбільшому «клондайку» – урочищі Корабель (за супутниковими даними), знищено 187 га лісу станом на 2015 рік, а на відновлення багатих вікових дубово-соснових лісів піде не одне десятиліття. Наприклад, у Червоній книзі є рослини зі складним циклом розвитку (деякі види орхідей), які розвиваються з насінини у квітку лише за 8–9 років. І коли під час тієї ж наливки бурштину порушуються ґрунтовий покрив та гідрологія, ці рідкісні види вже не зможуть відновитися» [284]. «Видобуток цього виду корисних копалин супроводжується виносом мінерального ґрунту на поверхню родовища, не забезпечує повне вилучення бурштину з родовищ, призводить до зміни структури ґрунтів, утворення пустот і відповідно здійснює негативний техногенно-екологічний вплив на навколишнє середовище» [285, с. 273–284];

– «стратегічні проблеми. Ставиться під загрозу стратегічне партнерство між

ЄС та Україною, що ґрунтується на спільних цінностях та інтересах, є життєвим фактором зміцнення миру, стабільності та процвітання у Європі. Свобода, незалежність і стабільність України належать до найбільших досягнень нової Європи, котра позбулася старих ліній розділу» [286]. «Міністерство екології та природних ресурсів України представило Національну стратегію наближення (апроксимації) законодавства України до права ЄС у сфері охорони довкілля, що означає наближення України до ЄС і послідовного просування своєї нової екологічної політики. Поступове наближення законодавства України до права та політик ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища здійснюватиметься на підставі імплементації окремих положень директив і регламентів, а також враховує відповідні часові межі у 8 секторах, а саме: 1) управління довкіллям та інтеграція екологічної політики у інші галузеві політики; 2) якість атмосферного повітря; 3) управління відходами та ресурсами; 4) якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; 5) охорона природи; 6) промислове забруднення та техногенні загрози; 7) зміна клімату та захист озонового шару; 8) генетично модифіковані організми» [287].

Формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави у сфері надрокористування та розробка державної рентної політики має «базуватися на 4 основних принципах» [288], які запропоновані А. Касич для сфери природокористування та адаптовані нами під проблеми формування економічного рентоорієнтованого механізму надрокористування та розробки державної рентної політики, на нашу думку вони будуть виглядати наступним чином:

- принцип системності - визначає необхідність з'ясування цілей розвитку сфери надрокористування в комплексі з іншими стратегічними галузями (металургія, машинобудування, авіабудування тощо), забезпечує сталий розвиток, формує конкурентоспроможну модель національної економіки;

- принцип соціальної відповідальності - визначає розміри вилучення рентних платежів в дохід держави, систему розподілу та контролю. Користувач природних ресурсів несе відповідальність перед суспільством не тільки за раціональне використання, а й за екологічні та територіальні наслідки своєї

господарської діяльності;

- принцип прозорості - визначає необхідність забезпечення конкурентних умов при наданні прав користування надрами, постійний моніторинг за техніко-економічними показниками видобувається і збагачується сировини з метою прозорого формування показників диференціальної ренти I і диференціальної ренти II;

- принцип справедливості - визначає необхідність економічно обґрунтованого розподілу доходів від видобутку корисних копалин між надрокористувачами і суспільством.

Неоднозначність підходів щодо оподаткування та вилучення рентних платежів в контексті територіального планування та децентралізації державного регулювання, відмова від проведення оцінки конкретної ділянки, яка залучена до виробничого надровикористання, породжують неоднозначність формування принципів рентної політики держави в галузі надрокористування. Вважаємо, що найбільш цілісну характеристику принципів територіального планування децентралізації державного регулювання, як а в тому числі притаманна й надрокористуванню, наводить О. Головня, виокремлюючи та надаючи вичерпну характеристику дванадцятьом наступним: «1) ціленаправленості – передбачає обґрунтованість в концепції стратегічних цілей і пріоритетів економічного розвитку. реалізується самою розробкою концепції, основа якої складає комплекс стратегічних цілей розвитку і стратегічний вибір, який включає перелік пріоритетних функцій; 2) комплексності – означає розгляд пріоритетних функцій, що реалізуються владою, в контексті всієї сукупності прогностичних характеристик і факторів розвитку об'єкта планування; 3) системності – згідно з яким, визначення стратегічних цілей розвитку і механізмів їх реалізації має здійснюватися з врахуванням взаємозв'язків між суб'єктами управління на різних ієрархічних рівнях: місцевому, регіональному, міжрегіональному, державному; 4) адаптивності – згідно з яким, формування концепції розвитку необхідно здійснювати з врахуванням можливих змін зовнішнього середовища, які можуть обумовлювати корегування цілей, пріоритетів і механізмів їх реалізації; 5)

ефективності – означає необхідність доказів, що саме запропонований набір цілей економічного розвитку, функцій, визначених в якості пріоритетних, окреслені шляхи їх реалізації забезпечать досягнення потрібної якості життя населення з найменшими фінансовими і соціальними витратами; 6) балансу інтересів – передбачає знаходження консенсусу між владними структурами різного рівня та між професійними і суспільними групами населення відносно стратегічних цілей і пріоритетів розвитку, механізмів їх практичної реалізації; 7) легітимності – передбачає обов’язковість розгляду і прийняття запропонованого варіанту концепції розвитку на рівні відповідного управлінського органу; 8) демократичності – передбачає гласність і відкритість ходу і результатів робіт з формування концепції, залучення до розгляду і експертизи проектів документів наукової спільноти та населення; 9) професіоналізму – забезпечується спеціальною підготовкою учасників робіт, створенням необхідної методичної та інформаційної бази, залучення до розробки спеціалістів з системи управління, що спеціалізуються на вирішенні окремих проблем; 10) послідовності – програми і проекти на кожному етапі реалізації мають бути взаємопов’язаними і підсилювати один одного; 11) нарощування зусиль – необхідно забезпечити відтворення ресурсів в ході реалізації стратегії, можливість використовувати ресурси, які утворились на попередніх етапах; 12) інфраструктурного забезпечення – ефективність програм визначається змінами в організаційній та інституційній сферах» [289, с. 455]

Теорія ренти і рентних відносин побудована на тому, що видобуток корисного компонента з надр відбувається з фактичної оцінкою «природного фактора» на підставі якого можливим стає аналіз створеної диференціальної ренти I роду, а після збагачення та отримання корисного компонента з урахуванням техніко-економічного рівня виробничого процесу та внесеного додаткового капіталу (основного і оборотного) - можливе проведення аналізу отриманої диференціальної ренти II роду. Оскільки природні багатства надр є вичерпними і невідтворними (в короткостроковій та довгостроковій перспективах) виникає необхідність розгляду можливості видобутку корисних компонента з вже

сформованих відвалів раніше обробленої породи, які містять корисний компонент в достатній для ефективного проведення вилучення корисного компонента розмірах.

В ході формування та європейсько-орієнтованого вектора розвитку економіки України необхідним стає вирішення питань щодо погодження економічних інтересів суб'єктів надрокористування в частині розподілу ренти на частини підприємця-орендаря надр і держави, як власника надр. В основі національної рентної парадигми мають знаходитися конституційно-правові засади, реалізація яких, у процесі циклів господарської діяльності в надрокористуванні тісно пов'язана між собою та характеризує, в загальному вигляді, кругообіг не лише капіталу підприємства, а й застосування інших факторів виробництва й закінчуються лише у випадку припинення виробничо-господарської діяльності підприємства (або певного структурного підрозділу) та в кожному конкретному випадку відповідають етапу рентного циклу й залежать від цілеспрямовання, стратегії та економічних інтересів суб'єктів рентних відносин щодо рентиотримання, а також нерозривно пов'язані із власністю на надра.

Поза сферою наукових інтересів економістів поки знаходяться проблеми закріплення прав власності на надра в Україні і повна відсутність законодавчо-нормативних актів, теоретичних та практичних робіт економістів щодо повторного вилучення корисного компонента з раніше видобутої та збагаченої сировини, яка знаходиться в шламовідвалах й шлакосховищах. Формування стратегії рентиорієнтованої поведінки при проведенні видобутку залишкового корисного компонента при розробці шламовідвалів і шлакосховищ необхідно оцінювати як якісно, так і кількісно.

Дефініція поняття «економічна стратегія» розроблена Я. Жалило: «Економічна стратегія - це цілісна система дій суб'єкта, спрямована на реалізацію цілей, завдань і пріоритетів його економічного відтворення з урахуванням комплексу впливу ендогенних та екзогенних факторів, розрахована на тривалий період часу ...» [290, с. 14]. Економічна стратегія є результатом узгодження

інтересів держави (влади), бізнесу та громадянського суспільства. Врахування інтересів суб'єктів кожного рівня дозволяє розробити взаємовигідну, прозору, несуперечливу стратегію на певну перспективу.

Прикладом розробленої економічної стратегії держави може служити Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020" в якій зазначено основною метою – «впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі та визначено основні вектори для досягнення мети, а саме:

вектор розвитку - це забезпечення сталого розвитку держави, проведення структурних реформ та, як наслідок, підвищення стандартів життя. Україна має стати державою з сильною економікою та з передовими інноваціями. Для цього, передусім, необхідно відновити макроекономічну стабільність, забезпечити стійке зростання економіки екологічно невиснажливим способом, створити сприятливі умови для ведення господарської діяльності та прозору податкову систему;

вектор безпеки - це забезпечення гарантій безпеки держави, бізнесу та громадян, захищеності інвестицій і приватної власності. Україна має стати державою, що здатна захистити свої кордони та забезпечити мир не тільки на своїй території, а й у європейському регіоні. Визначальною основою безпеки має також стати забезпечення чесного і неупередженого правосуддя, невідкладне проведення очищення влади на всіх рівнях та забезпечення впровадження ефективних механізмів протидії корупції. Особливу увагу потрібно приділити безпеці життя та здоров'я людини, що неможливо без ефективної медицини, захищеності соціально вразливих верств населення, безпечного стану довкілля і доступу до якісної питної води, безпечних харчових продуктів та промислових товарів;

вектор відповідальності - це забезпечення гарантій, що кожен громадянин, незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак, матиме доступ до високоякісної освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг в державному та приватному секторах. Територіальні громади самостійно вирішуватимуть питання місцевого значення, свого добробуту і нести будуть відповідальність за розвиток всієї країни;

вектор гордості - це забезпечення взаємної поваги та толерантності в суспільстві, гордості за власну державу, її історію, культуру, науку, спорт. Україна повинна зайняти гідне місце серед провідних держав світу, створити належні умови життя і праці для виховання власних талантів, а також залучення найкращих світових спеціалістів різних галузей» [291].

Метою податкової реформи у Стратегії сталого розвитку "Україна - 2020" визначено реформи, які дозволять побудувати податкову систему, яка є простою, економічно справедливою, з мінімальними затратами часу на розрахунок і сплату податків, створює необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечує достатнє наповнення Державного бюджету України і місцевих бюджетів. Головними напрямками реформи є перехід від наглядово-каральної функції фіскальних органів до обслуговуючої, що допомагає у нарахуванні та проведенні сплати податків, а не має на меті наповнення бюджету за рахунок фінансових санкцій та переplat; зменшення кількості податків, їх розміру та спрощення порядку розрахунку і сплати; впровадження електронних сервісів для платників податків; зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації; удосконалення законодавства України, спрямованого на посилення боротьби зі схемами ухиляння від сплати податків як юридичними, так і фізичними особами, зокрема удосконалення адміністрування податку на додану вартість, формування системи податкового контролю залежно від ступеня ризику в діяльності платників податків, забезпечення відкритості доступу до інформації про сплату податків, удосконалення законодавства з питань трансфертного ціноутворення, впровадження контролю за видатками фізичних осіб.

Саме завдяки проведенню податкової реформи виникла можливість проведення розподілу рентних платежів за рівнями, а саме згідно із Законом України №1793-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату»: «до доходів загального фонду Держбюджету України зараховуватиметься 95% рентної плати (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної

(морської) економічної зони України, яка зараховується до загального фонду державного бюджету в повному обсязі); до доходів загального фонду бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим та обласного значення, міст Києва та Севастополя, районних бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад, що створюються згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, належать: 2% рентної плати (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України), що зараховується до районних бюджетів за місцезнаходженням (місцем видобутку) відповідних природних ресурсів; 3% рентної плати (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України), що зараховується до бюджетів міст республіканського АР Крим та обласного значення, бюджетів об'єднаних територіальних громад за місцезнаходженням (місцем видобутку) відповідних природних ресурсів» [292].

Але, слід звернути увагу на існування диференційованого підходу на оподаткування надрокористувачів, які здійснюють діяльність на території України. Наприклад, ставки рентних платежів за користування надрами в цілях, не пов'язаних з видобуванням корисних копалин, рентної плати за спеціальне використання води та рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів у 2018 році було збільшено на 16,8%, але з 01.01.2019 р. передбачено зменшення ставок рентної плати за користування надрами за видобування газового конденсату з покладів, які повністю або частково залягають на глибині до 5 000 м, з 45 % до 29 % та з покладів, які повністю залягають на глибині понад 5 000 м, з 21 % до 14 %.

В Україні до доходів бюджету, які за своєю суттю є доходами від природної ренти, що отримують видобувні підприємства, можна віднести:

- 1) податок на прибуток підприємств (у частині перевищення нормативної рентабельності);
- 2) плату за користування надрами;
- 3) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;

4) надходження коштів від продажу спеціальних дозволів на користування надрами та збору за видачу таких дозволів;

5) рентну плату за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні.

Варто відзначити, що в Україні діє система зборів та платежів за видачу спеціальних дозволів на користування надрами, які фактично зараховуються до рентних платежів за видобуток корисних копалин, але вони фактично не залежать від результатів виробничо-господарської діяльності видобувного підприємства та носять вигляд «Спеціальних дозволів на користування надрами» й видаються для: геологічного вивчення родовищ корисних копалин; геологічне вивчення, зокрема дослідно-промислове розроблення, родовищ корисних копалин загальнодержавного значення; видобування корисних копалин; геологічне вивчення нафтогазоносних надр, у тому числі дослідно-промислове розроблення родовищ, із подальшим видобуванням нафти, газу (промислове розроблення родовищ); будівництво та експлуатацію підземних споруд, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин, у тому числі споруд для підземного зберігання нафти, газу та інших речовин і матеріалів, захоронення шкідливих речовин і відходів виробництва, скидання стічних вод; створення геологічних територій та об'єктів, що мають важливе наукове, культурне, санітарно-оздоровче значення (наукові полігони, геологічні заповідники, заказники, пам'ятки природи, лікувальні, оздоровчі заклади тощо); виконання робіт (провадження діяльності), передбачених угодою про розподіл продукції.

Для оцінки ролі та місця плати за користування надрами доцільно дослідити Доходи Державного бюджету України за статтею «Плата за користування надрами» у динаміці за 2004-2018 рр. (табл. 3.6).

Ряд науковців цікавить питання щодо показників ефективності вилучення природної ренти. Розраховані та проаналізовані ними показники доводять неефективність існуючого в Україні механізму вилучення ренти.

Прикладом наведених підтверджень неефективності вилучення ренти може слугувати дослідження потенціалу рентних платежів за видобуток корисних

копалин в Україні та динаміка невилученої природної ренти, вилученої до бюджету природної ренти та частки природної ренти, яка вилучається до бюджету (рис. 3.3, рис. 3.4).

Таблиця 3.6

Фактичні доходи Державного бюджету України за статтею «Плата за користування надрами», 2004-2018²⁰ рр., млн грн.

Рік	Місцеві бюджети	Державний бюджет	Зведений бюджет
2004	38	236	274
2005	57	331	388
2006	72	484	556
2007	70	521	591
2008	190	1 000	1 190
2009	195	1 140	1 335
2010	179	1 302	1 481
2011	1 445	1 239	2 684
2012	1 751	1 520	3 272
2013	1 205	13 020	14 225
2014	1 421	18 199	19 620
2015	1 019	36 990	38 008
2016	1 082	39 699	40 781
2017	1 103	43 876	44 979
2018	2 415	40 974	43 388

Джерело: сформовано автором за даними Міністерства фінансів України Сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/> та сайту <http://cost.ua/budget/revenue/#29>

Але, аналізуючи дослідження науковців в галузі економіки та права ми не знайшли досліджень, які б зосереджували увагу на переробці відвалів та переробки шламів у шлаковідвалах та шламосховищах.

За даними збагачувальних фабрик Орджонікідзевського марганцеворудного басейну на ділянках магнітної сепарації відбувається вилучення марганцю з шламів (табл. 3.7).

²⁰ Виконано станом на 31.08.2018 р. (на 59% від запланованого)

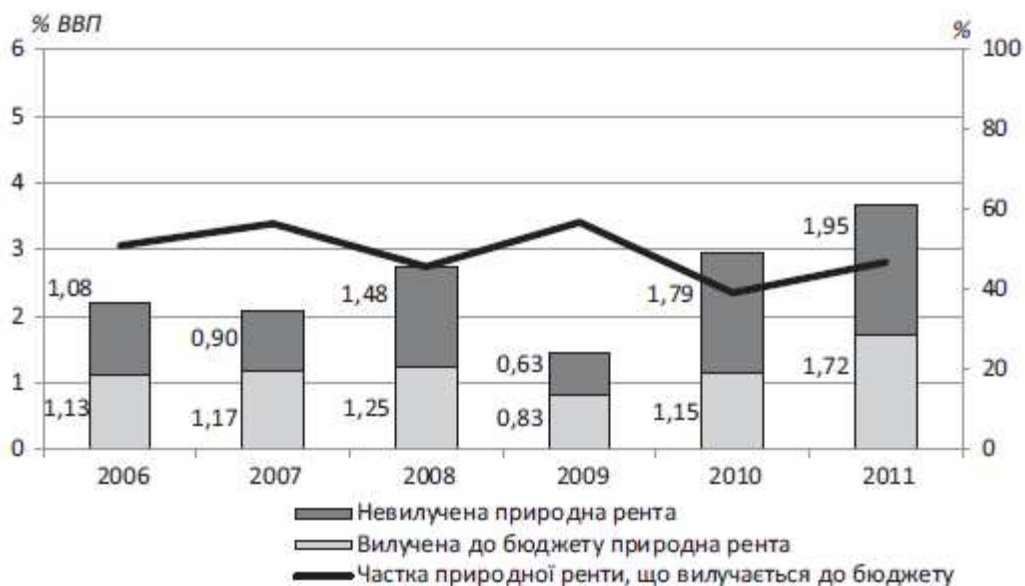

Рис. 3.3. Динаміка рівня природної ренти в Україні та ефективності її вилучення

Джерело: [268, с. 91]

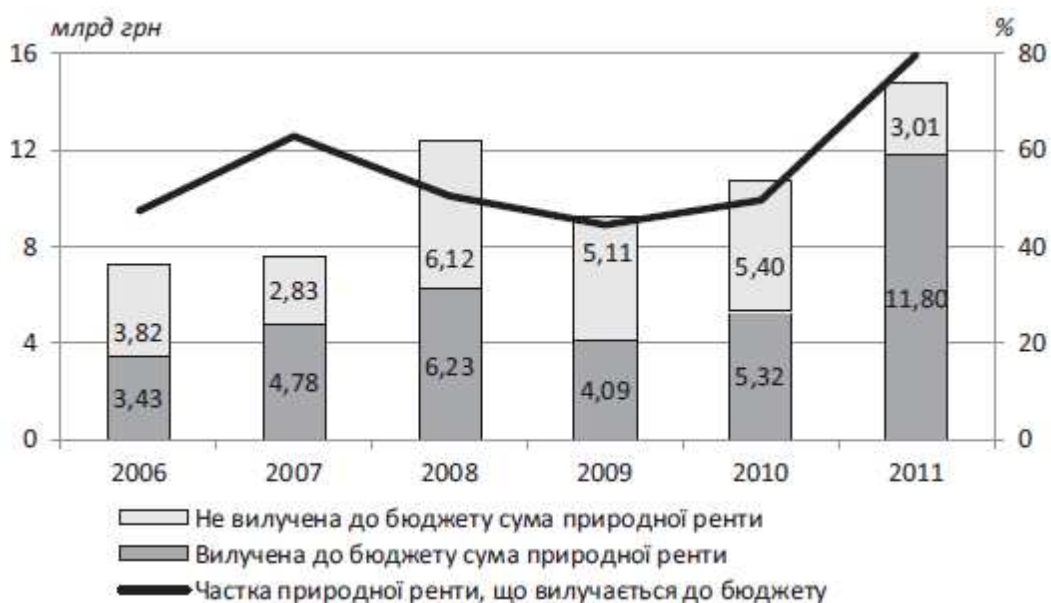

Рис. 3.4. Ефективність вилучення природної ренти з видобутку нафти та газового конденсату в Україні

Джерело: [268, с. 140]

Стратегія додаткового вилучення корисного компонента не з видобутої

сировини (руди), а з вже раніше збагаченої, відповідає завданням в екологічній та соціальній сферах. Сутність екологічної складової проявляється у зменшенні площ, що виділяються під шламоотвали і шлакосховищах та дозволяє по-перше, знизити займані гірничо-збагачувальним підприємством території та отримати економію на земельному податку; по-друге, існує можливість проведення рекультиваційних заходів з метою введення даних площ в сільськогосподарський обіг. Сутність соціальної складової полягає у створенні додаткових робочих місць на підприємстві, виплаті заробітної плати і податків, зниження соціальної напруженості на даній конкретній території, підвищення життєвого рівня працівників, формування впевненості в майбутньому.

Таблиця 3.7

Загальні техніко-економічні показники виробництва гірничо-збагачувальних фабрик Орджонікідзевського марганцеворудного басейну на ділянці магнітної сепарації (УМС-1), 2012-2016 р.)

Показники	Од.вим.	2012	2013	2014	2015	2016
Усього видобуто шламів, тис. т	тис. т	440,3	716,0	968,8	727,2	1085,4
Середня кількість марганцю (Mn) в шламах, %	%	15,45	14,09	14,05	14,39	13,88
Кількість Mn в видобутих шламах	тис.т	58,8	86,4	115,4	88,3	123,5
Усього завалено шламів, тис. т	тис.т	351,6	856,9	965,7	773,7	1069,2
Кількість Mn в завалених шламах	тис. т	46,9	103,4	115,0	93,9	121,7
Кількість Mn в концентраті	тис. т	13,9	33,9	33,2	26,0	40,8

Джерело [267, с.30]

Рентабельність виробництва до собівартості змінювалася за період з 20012 р. до 2016 р. у діапазоні від 4,3% до 60,9% (рис. 3.5).

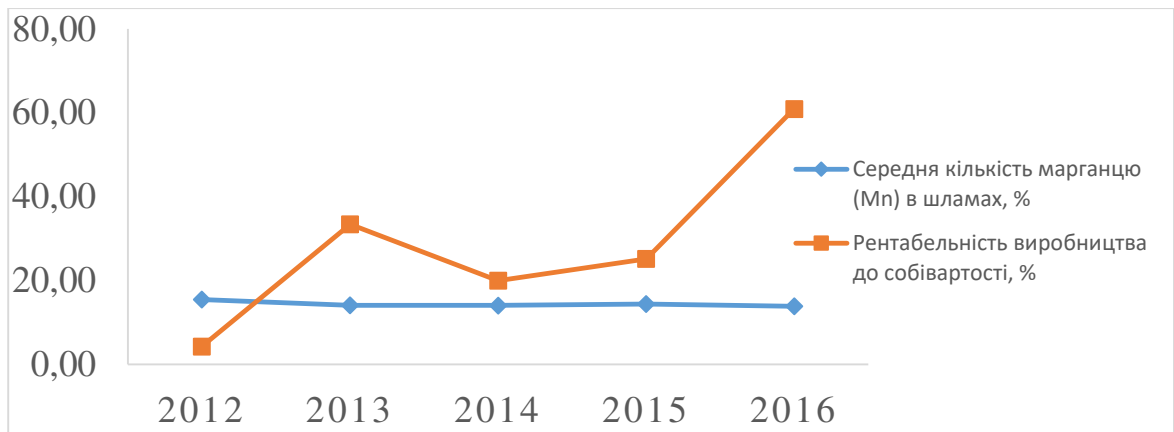

Рис. 3.5. Динаміка змін середньої кількості марганцю в шламах та рентабельності виробництва до собівартості, %

Джерело: Складено автором на підставі розрахунків

Для вирішення питань про доцільність проведення запропонованих технологічних заходів необхідно визначити суб'єктний склад зацікавлених в ньому учасників, яких доцільно класифікувати на: безпосередньо і опосередковано зацікавлених. У категорію безпосередньо зацікавлених суб'єктів потрапляє держава, як власник надр і підприємець-орендар надр, який проводить виробничо-господарську діяльність на підставі виданої ліцензії в чітко відведених межах надрокористування. У категорію опосередковано зацікавлених осіб потрапляють громадяни України, громадські організації, працівники підприємства та члени їх сімей, територіальні громади.

Проектні виробничі потужності збагачувальних фабрик АТ Покровського гірничо-збагачувального комбінату характеризуються кількістю сирової руди, яку можна піддавати збагаченню, а саме: «Чкалівська збагачувальна фабрика розрахована на збагачення 5200 тис. т сирової руди на рік, Олександрівська – 860 тис. т сирової руди на рік, Богданівська – 400 тис. т сирової руди на рік» [267, с. 30].

«В період 2012–2016р.р. в умовах ЦПШ БЗАФ на створеній дільниці УМС-1 по розробленій технології було перероблено 4017,2 тис.т шламу і вироблено 530,9 тис.т валового марганцевого концентрату, у тому числі класів крупності 10–1 мм 138,9 тис.т (34,9% Mn) і класу крупності 1–0 мм 391,4 тис.т (34,03% Mn). Загальна кількість виробленого концентрату 2-го сорту у 2017р. становила 500,3 тис.т, у тому

числі класу крупності 10–1 мм 62,7 тис.т (34,48% Mn) і класу крупності 1–0 мм 437,0 тис.т (34,08% Mn)» [267, с. 22-23].

Спираючись на виділені О. Карінцевою «основні орієнтири складових сталого розвитку» [293, с. 82] стає можливим та доцільним провести їх адаптацію й до проблеми, яка полягає у формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та надрокористувача при повторному збагаченні сировини, а саме виділити основні економічні, соціальні та екологічні напрями.

Таблиця 3.8

Основні напрями складових формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та надрокористувача при повторному збагаченні сировини

Основні напрями	Характеристика
Економічні	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення економічного зростання країни за рахунок повторного збагачення раніше видобутої та збагаченої сировини; - забезпечення розвитку гірничо-видобувної промисловості країни внаслідок залучення інвестиційних ресурсів; - стимулювання розвитку техніки та технології повторного збагачення (шляхом магнітної сепарації та іншими методами); - формування розвитку екологічного виробництва при зменшенні відводів земель під шламосховища
Соціальні	<ul style="list-style-type: none"> - формування системи розвитку людського капіталу; - створення умов для отримання робочих місць фахівцями; - розвиток поміркованого ставлення людини до корисних копалин та оточуючого природного середовища; - проведення рекультиваційних робіт після опрацювання наявного шламу задля запуску земель у сільськогосподарський обіг
Екологічні	<ul style="list-style-type: none"> – забезпечення впровадження в дію заходів екологічної політики, спрямованих на регулювання раціонального природо та надрокористування, вирішення проблем зменшення площ, виділених під шламосховища; – зменшення негативних екстернальних ефектів від забруднення навколишнього природного середовища; – забезпечення розвитку сільськогосподарського виробництва на звільнених площах після рекультиваційних робіт.

Джерело: Розроблено автором

Отже, формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та надрокористувача при повторному збагаченні сировини це комплексна та багатогранна проблема, яка потребує вирішення не лише на рівні підприємства та держави, але й стосується міждержавних пріоритетів.

Висновки до розділу 3

1. Виявлено специфіку регулювання та обґрунтовано характерні риси опортуністичної й рентоорієнтованої поведінки суб'єктів у галузі надрокористування; розроблено та доповнено методичний інструментарій оцінювання кількісних показників рентоотримання концептуальними положеннями щодо пошуку сценаріїв моделювання залежно від характеру впливу зовнішнього середовища за шкалою «негативний-нейтральний-позитивний» вплив; обґрунтовано перелік альтернатив і перелік критеріїв для аналізу.

2. Розроблено та доповнено методичний інструментарій оцінювання кількісних показників рентоотримання концептуальними положеннями пошуку сценаріїв моделювання, в залежності від характеру впливу зовнішнього середовища по шкалі «негативний-нейтральний-позитивний» вплив та обґрунтовано перелік альтернатив та перелік критеріїв для аналізу.

3. Існуючий механізм оподаткування природокористування розглянуто та проаналізовано щодо системи податків, орієнтованих на вилучення ренти у користувача природних ресурсів (підприємця-орендаря надр) за наступними видами податкових зобов'язань: 1. Плата за право надрокористування. 2. Відрахування на охорону та відновлення надр. 3. Акциз. 4. Податок на додану вартість (ПДВ), податок на продаж. 5. Податок на прибуток. 6. Експортне мито. 7. Плата за викиди (екологічні збори та платежі). 8. Податок на землю.

4. Виявлено основні завдання та сутність повторного збагачення корисного компонента в екологічній та соціальній сферах; обґрунтовано стратегію додаткового вилучення корисного компонента не з видобутої

сировини (руди), а з уже раніше збагаченої на підставі виділення основних напрямів складових формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та надрокористувача при повторному збагаченні сировини, а саме на підставі характеристики економічних, соціальних і екологічних наслідків.

5. Виділено принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств при повторному збагаченні сировини (системності; соціальної відповідальності; прозорості; справедливості) й охарактеризовано їх за основними результатами діяльності в аспектах урахування економічних, соціальних та екологічних наслідків.

6. Обґрунтовано стратегію додаткового вилучення корисного компонента не з видобутої сировини (руди), а з уже раніше збагаченої на підставі виділення основних напрямів складових формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави та гірничо-збагачувального підприємства при повторному збагаченні сировини, а саме на підставі характеристики економічних, соціальних і екологічних наслідків.

7. Розроблено основні завдання та доведено доцільність повторного збагачення корисного компонента в екологічній і соціальній сферах.

Основні положення розділу 3, наукові результати, що розкривають особистий внесок автора у розробку проблеми, що досліджується та характеризують наукову новизну роботи представлені в наступних публікаціях: [138, 141, 251, 256, 264, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306].

ВИСНОВКИ

У дисертації набули розвитку теоретичні та науково-методичні положення, розроблено практичні рекомендації щодо регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств.

1. На підставі узагальнення теоретико-методичних засад дослідження ренти, рентних відносин та рентоорієнтованих стратегій поведінки суб'єктів рентних відносин виділено, доведено та проаналізовано шість основних етапів еволюції поглядів на ренту, рентні відносини та рентоорієнтовані стратегії поведінки суб'єктів у галузі надкористування, а саме: I – зародження поглядів на земельні відносини та розподіл доходів від землі; II – започаткування й розвиток теорії ренти та рентних відносин у рамках класичної політекономії; III – формування й розвиток марксистської теорії ренти на підґрунті трудової теорії вартості; IV – апробація та розвиток неокласичного напрямку на теоретичному базисі «економічної ренти» й «квазиренти», які можна отримати від будь-яких факторів виробництва за умов дії ринкових чинників та при аналізі маржинальних показників; V – дослідження та розвиток у традиції «інституційної теорії ренти» щодо розширення переліку суб'єктів рентних відносин, видів ренти та концептуальних положень рентоорієнтованої поведінки, спрямованої на «пошук ренти»; VI – обґрунтування аспектів функціонування системи рентних відносин щодо функціонування та розвитку рентних відносин на макро- і мегарівнях; процесів формування та розподілу природно-ресурсної ренти; аспектів інституціоналізації рентних відносин; неекономічних видів рентних доходів; факторів, форм і наслідків рентоорієнтованої поведінки гірничо-збагачувальних підприємств.

2. Доведено, що рентоорієнтована стратегія поведінки безпосередньо пов'язана з рентним циклом. Незважаючи на потужний внесок представників теоретичного та практичного напрямів дослідження ренти, поза увагою науковців залишається визначення категорії «рентний цикл». Запропоновано розуміти рентний цикл з позицій обґрунтування економічного результату від реалізації рентоорієнтованої

стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств з огляду на рентогенерацію та рентоотримання між власником надр і надрокористувачем при реалізації «світлої» та «темної» стратегій економічної поведінки суб'єктів рентних відносин. Доведено, що рентний цикл гірничо-збагачувальних підприємств у загальному вигляді являє собою кругообіг не лише капіталу підприємства, а й інших факторів виробництва та закінчується лише в разі припинення виробничо-господарської діяльності (або певного структурного підрозділу) та включає в себе п'ять послідовних етапів: розвідка, дозвіл, будівництво, видобуток і переробка, закриття.

3. Типологізовано диференційну ренту за виробничими етапами діяльності гірничо-збагачувальних підприємств з позицій системності та стадійності, обґрунтовано й проаналізовано концептуальну схему системи рентних відносин агрегованої конфігурації. В її складі виявлено та проаналізовано три послідовні етапи: 1) формування рентних доходів; 2) розподілу рентних доходів; 3) використання рентних доходів.

4. Виділено, проаналізовано та класифіковано три основні підходи до розрахунку рентних платежів на підставі врахування різної природно-компонентної родючості надр (інвестиційний; якісний; екстернальний) з погляду визначення можливості та доцільності їх застосування при формуванні рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств. Запропоновано та апробовано методику розрахунку рентних платежів гірничо-збагачувальних підприємств, яка, на відміну від традиційних, базується на врахуванні можливих альтернатив оподаткування та зміни цільового значення ставки ренти на фінансовий результат діяльності гірничо-збагачувальних підприємств, надає змогу визначити оптимальний розмір цільового значення ставки ренти з метою досягнення показника беззбитковості роботи гірничо-збагачувального підприємства. На прикладі техніко-економічних показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату проведено моделювання зміни ціни та цільового значення ставки ренти й знайдено оптимальний рівень рентного навантаження на гірничо-збагачувальне підприємство.

5. Виявлено специфіку міжнародного досвіду регулювання рентних

відносин у галузі надрокористування на підставі виділення та аналізу трьох базових моделей ренти, які сформовані під впливом комбінацій різноманітних факторів (економічних, політичних, законодавчих, соціальних, екологічних тощо), а саме: модель близькосхідних країн (Бахреїну, Кувейту, Ємену, Саудівської Аравії тощо), яка започаткована на підставі ієрархічної структури суспільства; модель США та Канади, для якої характерний демократичний підхід до надрокористувачів та який базується на конкурсній системі отримання дозволів на розробку покладів корисних копалин; модель функціонування державних компаній-монополістів у галузі надрокористування (Великобританії, Венесуели, Мексики, Норвегії) з певною системою обмеження доступу до надр та системою суттєвого державного та законодавчо-нормативного регулювання.

6. Виділено принципи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств при повторному збагаченні сировини, а саме: системності; соціальної відповідальності; прозорості; справедливості, – та охарактеризовано їх за основними результатами діяльності в аспектах урахування економічних, соціальних та екологічних наслідків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Латков А. В. Функционирование системы рентных отношений: противоречия, особенности, динамика : автореф. дис. ... д-ра экон. наук. Саратов, 2008. 35 с.
2. Сборник Законов царя Хаммурапи. *Источники права*. Тольятти : Акцент, 1996. Вып. 1. 56 с.
3. Артхашастра или наука политики. Политико-экономический трактат древней Индии : пер. с санскрита. Москва ; Ленинград : АН СССР, 1959. 793 с.
4. Аристотель. Афинская полития. Государственное устройство афинян / пер. и прим. С. И. Радцига. Москва ; Ленинград : Соцэргиз, 1936. 198 с.
5. Историки античности : сборник : в 2 т. : перевод / сост., вступ. ст. и примеч. М. Томашевской. Москва : Правда, 1989. Т. 2: Древний Рим. 637 с.
6. Историки Рима / пер. с лат. под общ. ред. С. Апта. Москва : Худ. лит., 1970. 196 с.
7. Вебер М. Аграрная история Древнего мира. Москва : Канон-Пресс-Ц : Кучково поле, 2001. 560 с.
8. Ембулаев В. Н. Исторический подход к оценке экономической политики (описание этапов развития экономической истории). *Территория новых возможностей*. 2009. № 3 (3). С. 159–164.
9. Беликова Д. В., Шевнина О. Е. Буржуазные революции XVII–XVIII вв.: сравнительная характеристика. *Вестник ПензГУ*. 2015. № 2 (10). С. 18–22.
10. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва : Соцэргиз, 1960. 551 с.
11. Рафикова А. Ф. Эволюция подходов к определению земельной ренты. *Вестник ЧелГУ*. 2010. № 5. С. 60–66.

12. Петти В. Трактат о налогах и сборах. *Антология экономической классики*. Москва : ЭКОНОВ-КЛЮЧ, 1993. Т. 1. 475 с.
13. Маркс К. Капитал. Москва : Гос. изд-во полит. литературы, 1950. Т. 3. 932 с.
14. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе : пер. с англ. Москва : Дело ЛТД, 1994. 720 с.
15. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. *Антология экономической классики*. Москва : МН «Эконов» : Ключ, 1993. С. 205–235.
16. Тяпкин Н. Некоторые проблемы теории земельной ренты. *Вопросы экономики*. 1960. № 7. С. 98–102.
17. Каратаев Н. К., Степанов И. Г. История экономических учений Западной Европы и России. Москва : Изд-во социально-экономической литературы, 1959. 440 с.
18. Сміт А. Дослідження про природу та причини добробуту націй / пер. з англ. О. Васильєвої, М. Межевікіної, А. Малівського. Київ : Port-Royal, 2001. 594 с.
19. Кларк Дж. Б. Распределение богатства. Москва : Экономика, 1992. 446 с.
20. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. *Антология экономической классики*. Москва : МН «Эконов» : Ключ, 1993. С. 397–471.
21. Thünen J. von. Die isolierte Staat in Beziehung auf Landwirtschaft und Nationalökonomie. Berlin, 1826.
22. Тюнен И.-Г. Изолированное государство / пер. Е. А. Торнеус ; под ред. и с предисл. проф. А. А. Рыбникова. Москва : Экономическая жизнь, 1926. 326 с.

23. Милль Дж. С. Основы политической экономии / ред. А. Г. Милейковский ; пер.: А. А. Калинин, В. Т. Рысин, А. И. Соколов. Москва : Прогресс, 1980. Т. 2. 363 с.
24. Жид Ш., Рист Ш. История экономических учений. Москва : Экономическое наследие, 1995. 544 с.
25. Развитие метода политической экономии. Москва : Экономика, 1986. 271 с.
26. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли : пер. с англ. Москва : Прогресс, 1968. 598 с.
27. Маршалл А. Принципы политической экономии. Москва : Прогресс, 1984. Т. 3. 352 с.
28. Пиндайк Р., Рубинфельд Д. Микроэкономика / пер. с англ. Москва : Экономика : Дело, 1992. 510 с.
29. Макконнелл К. Р., Брю С. Л. Экономикс: Принципы, проблемы и политика : в 2 т. / пер. с англ. Москва : Республика, 1993. Т. 2. 400 с.
30. Реферат учебника П. Самуэльсона и В. Нордхауса «Экономикс». *Экономические науки*. 1990. № 11. С. 87–95.
31. Andreasen A., Kotler P. Strategic Marketing for Non-Profit Organizations. 7th Edition. Northwestern University, 2008. 306 p.
32. Kotler P., Armstrong G. Principles of marketing [Texte imprimé]. 15th edition. Boston : Mass, cop., 2014. Vol. 1. 695 p.
33. Kotler P., Armstrong G., Parment A. Principles of marketing. Harlow : Pearson, 2016. Vol. 1. 469 p.
34. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. Москва : Дело, 1997. 704 с.
35. Доллан Э. Дж., Линдсей Д. Макроэкономика / пер. с англ. В. Лукашевича ; под общ. ред. Б. Лисовика и др. Санкт-Петербург : СПб-оркестр, 1994. 448 с.

36. Пиндайк Р., Рубинфельд Д. Микроэкономика / пер. с англ. Москва : Экономика : Дело, 1992. 510 с.
37. Саблин К. С. Роль институциональной среды в формировании институтов развития. *JOURNAL OF INSTITUTIONAL STUDIES. Журнал институциональных исследований*. 2012. Т. 4. № 2. С. 32–41.
38. Вишневский В., Дементьев В. Инновации, институты и эволюция. *Вопросы экономики*. 2010. № 9. С. 41–62.
39. Уильямсон О. И. Экономические институты капитализма: Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация. Санкт-Петербург : Лениздат : CEV Press, 1996. 702 с.
40. Фуруботн Э., Рихтер Р. Институты и экономическая теория: достижения новой институциональной экономической теории / пер. с англ. под ред. В. С. Катькало, Н. П. Дроздовой. Санкт-Петербург : Издат. дом С.-Петерб. гос. ун-та, 2005. 702 с.
41. Вавилов А. П., Волконский В. А., Эскин В. И. Особенности образования ренты и нормативов приростных затрат в добывающих отраслях. *Экономика и математические методы*. 1988. Т. 24. Вып. 2. С. 288–290.
42. Ломов В. А. Влияние рентоориентированного поведения на развитие национальной экономики. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2011. № 1. С. 151–156.
43. Ding Lu. The Entrepreneur Who Do Both: Production and Rent-seeking. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 1994. № 23. P. 93–98.
44. Savvateev A. Production and Rent-Seeking Behavior. *Working Paper*. # BSP/98/001. Moscow : New Economic School, 1998. 42 p.
45. Tullock G. Rents and Rent Seeking. *Rowley C. et al. (eds.). The Political Economy of Rent Seeking*. Boston, Kluwer Academic Publishers, 1988. P. 51-62.
46. Zaoostrovsev A. Rent-seeking Behavior in the Russian Transitional Economy. *Working Paper / Stockholm Institute of East European Russian Economics*. 1994. № 102 (December). 168 p.

47. Benson B. L. Rent seeking from a property rights perspective. *Southern economic journal*. 1984. № 51. P. 388–400.
48. Заостровцев А. Рентоориентированное поведение: потери для общества. *Вопросы экономики*. 2000. № 5. С. 31–44.
49. Ослунд А. «Рентоориентированное поведение» в российской переходной экономике. *Вопросы экономики*. 1996. № 8. С. 99–108.
50. Buchanan J. M. Rent seeking and profit seeking. *Buchanan J. M. et al. Toward a theory of the rent seeking society*. Texas A & M University Press, 1980. P. 3-15.
51. Buchanan J. M. Rent Seeking under External Diseconomies. *Toward a theory of the rent seeking society*. Texas A & M University Press, 1980. P.183-194.
52. Tollison Robert D. The economic theory of rent seeking. *Public Choice*. 2012. Vol. 152. № 1/2. The intellectual legacy of Gordon Tullock (July 2012). P. 73–82.
53. Ariely D., Collins H. Predictably irrational: The hidden forces that shape our decisions. New York, 2008. 308 p.
54. Яковлева Е. А. Поведенческая экономика как область научного знания в современной экономической науке. *JER*. 2014. Т. 5. № 2. С. 62–68.
55. Канеман Д., Словик П., Тверски А. Принятие решений в неопределенности: Правила и предубеждения. Харьков : Гуманитарный центр, 2005. 632 с.
56. Канеман Д., Тверски А. Рациональный выбор, ценности и фреймы. *Психологический журнал*. 2003. Т. 24. № 4. С. 31–42.
57. Любимов Л. Учение о ренте. Москва, 1927. С. 27–33.
58. Островитянов К. В. К вопросу о земельной ренте в советском хозяйстве. Москва, 1929. С. 77–80.
59. Солнцев С. И. Земельная рента в крестьянском хозяйстве. Москва : АН СССР, 1929. С. 18–19.

60. Лаптев И. Колхозные доходы и дифференциальная рента. *Большевик*. 1944. № 16. С. 8–22.
61. Гуревич А. М. Дифференциальная рента при социализме — надуманная категория. *Земельная рента в социалистическом сельском хозяйстве*. Москва : Госпланиздат, 1959. С. 149–152.
62. Каратаев Н. К., Степанов И. Г. История экономических учений Западной Европы и России. Москва : Изд. социально-экономической литературы, 1959. 440 с.
63. Пашков А. И. О дифференциальной ренте при социализме. *Земельная рента в социалистическом сельском хозяйстве*. Москва : Госпланиздат, 1959. С. 20–44.
64. Худокормов Г. Н. Заготовительные цены и процесс распределения дифференциальной ренты. *Земельная рента в социалистическом сельском хозяйстве*. Москва : Госпланиздат, 1959. С. 142–148.
65. Карлюк И. Я. Влияние природных условий на образование дифференциальной ренты в колхозах. *Вопросы экономики*. 1960. № 12. С. 104–110.
66. Болгов А. В. Дифференциальная рента в условиях социализма. *Вопросы экономики*. 1960. № 5. С. 93–106.
67. Марков И. Дифференциальная рента или дифференциальный доход в колхозах. *Вопросы экономики*. 1960. № 11. С. 125–135.
68. Струмилин С. Г. О дифференциальной земельной ренте в условиях социализма. *Вопросы экономики*. 1960. № 7. С. 81–97.
69. Беляев И. О дифференциальной ренте при социализме. *Вопросы экономики*. 1961. № 2. С. 73–81.
70. Баланчивадзе И. К вопросу о дифференциальной земельной ренте в СССР. *Вопросы экономики*. 1961. № 8. С. 104–111.
71. Башкин П. Дифференциальная земельная рента в колхозном производстве СССР. *Вопросы экономики*. 1961. № 6. С. 110–118.

72. Логвинов Л. Дифференциальная рента и вопросы выравнивания экономических условий повышения доходности колхозов. *Вопросы экономики*. 1962. № 3. С. 118–125.
73. Шкатов В. К. Дифференциальная земельная рента в добывающей промышленности и рациональное использование природных богатств. *Учет природного и географического факторов в ценообразовании*. Москва : Наука, 1964. С. 5–12.
74. Беляев И. Т. Дифференциальная рента в СССР. Москва : Мысль, 1967. 199 с.
75. Струмилин С. Г. О цене «даровых благ» природы. *Вопросы экономики*. 1967. № 8. С. 60–72.
76. Богачев В. Н. О горной ренте и оценке месторождений сырья и топлива. *Вопросы экономики*. 1974. № 9. С. 18–24.
77. Покрытан А. К. Историческое и логическое в экономической теории социализма. Москва : Мысль, 1978. 247 с.
78. Белянова А. Дискуссии 20-х годов. *Экономическая газета*. 1988. № 2. С. 17.
79. Бебчук Б. Ц., Варламова О. С., Гусев А. А. Особенности экономических оценок природопользования в условиях перехода к рынку. *Экономика и математические методы*. 1992. Т. 28. Вып. 5–6. С. 742–753.
80. Канторович Л. В. Экономический расчет наилучшего использования ресурсов. Москва : АН СССР, 1959. 344 с.
81. Норт Д. К. Институты, идеология и эффективность экономики. *От плана к рынку: будущее посткоммунистических республик*. Москва : Catallaxy, 1993. С. 307–319.
82. Тамбовцев В. Л. Теории институциональных изменений : учеб. пособ. Москва : ИНФРА-М, 2008. 153 с.

83. Robert B., Ekelund Jr., Robert D. Tollison. Mercantilism as a rent-seeking society: Economic regulation in historical perspective. Texas A & M University Press, 1981. 169 p.
84. Block W. The rent seeker. *Romanian Economic Business Review*. 2015. № 10. Issue 3. P. 7–14.
85. Подковыров В. Е. Определение природной ренты в задаче оптимального истощения природных ресурсов. *Известия Байкальского государственного университета*. 2007. № 6 (56). С. 14–16.
86. Леонов С. Н., Корсунский Б. Л. Региональная политика: ресурсный аспект. Хабаровск : РИОТИП, 2003. 189 с.
87. Дементьев В. В. Экономика как система власти. Донецк : Каштан, 2003. 404 с.
88. Кудряшова Р. П. Рента в воспроизводственной системе финансовой экономики. Санкт-Петербург : Изд-во СПбУЭФ, 2002. 309 с.
89. Сергеев А. Природная рента: мировой опыт и российские ошибки. *Русский предприниматель*. 2002. № 10–11. С. 47–52.
90. Эйсмонт О. А. Неуловимая рента. Что такое рента, кем она присваивается и как ее надо распределять? *Эксперт*. 2004. № 10. С. 7.
91. Ламанов П. И., Хахук Б. А. Анализ эволюции взглядов на природу земельной ренты. *Актуальные проблемы экономики и права*. 2011. № 2 (18). С. 91–95.
92. Артемова Т. И. Институт экономической власти в контексте взаимосвязи с отношениями собственности и стоимости. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2006. Вып. 103–3. С. 58–61.
93. Дементьев В. В. Структура економічної влади і поведінка власника підприємства. *Економічна теорія*. 2008. № 2. С. 22–36.
94. Задорожный Г. В. Собственность и экономическая власть. Харьков : Основа, 1996. 144 с.

95. Колот А. М. Методологічні аспекти розвитку розподільчих відносин. *Економічна теорія*. 2008. № 4. С. 3–18.
96. Лощинин М. Образ власти: проблема дуальности. *Економіст*. 2004. № 11. С. 79–86.
97. Малий І. Й. Інституціональні зміни системи розподілу економічних факторів у транзитивній економіці. *Економічна теорія*. 2004. № 1. С. 56–68.
98. Малий І. Й. Розподіл багатства: криза теорії ринкового фундаменталізму. *Стратегія економічного розвитку України*. 2001. № 5. С. 48–58.
99. Малий І. Й. Теорія розподілу суспільного продукту : монографія. Київ : КНЕУ, 2000. 248 с.
100. Андрієвський І. Д. Концепція реформування економічного механізму упровадження платежів за користування надрами. *Фінанси України*. 2004. № 7. С. 75–85.
101. Булеев И. П., Коновалюк В. И. Рентные отношения в переходной экономике. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2003. Вып. 68. С. 37–40.
102. Тарасенко Л. М. Распределительные отношения на предприятии (социально-экономические аспекты). Донецк : Норд-Пресс, 2005. 177 с.
103. Волошенюк В. В., Литвиненко Н. И. Рентоориентированное поведение как норма в современной экономике Украины. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2009. Вып. 37-1. С. 98–102.
104. Литвиненко Н. І. Норма «правова поведінка» та соціально-економічний розвиток країни: крос культурний вимір. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2015. № 1. С. 27–33.
105. Lytvynenko N., Voloshenuk V., Pylypenko A., Pylypenko Y. Institutional structures as the factor of socio-economic development. *Common*

Europe: Ukraine and Poland New Socio-economic Challenges / ed. by K. Wilk, A. Hetmanczuk. Poland-Wroclaw, 2012. С. 69–82.

106. Литвиненко Н. І., Геращенко С. О. Соціальна відповідальність, рентаорієнтована поведінка та роль держави у їх формуванні. *Соціальна відповідальність влади, бізнесу, громадян* : монографія : у 2 т. / за заг. ред. Г. Г. Півняка. Д. : НГУ, 2014. Т. 2. С. 46–49.

107. Чемерко О. Государство и функциональное распределение совокупного дохода: теории переходного периода. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2007. Вып. 31–1. С. 73–77.

108. Чемерко О. Г. Институционализм как теоретическая основа распределения совокупного дохода в переходной экономике. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2006. Вып. 103–3. С. 19–23.

109. Длугопольський О. Політична рента і корупція в державному секторі економіки: теоретико-методологічний та прикладний аспекти. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2007. № 2. С. 46–56.

110. Меркулова Т. В. Економічне зростання і нерівність: інституційний аспект і емпіричний аналіз. *Економічна теорія*. 2009. № 1. С. 81–90.

111. Решетілова Т. Б. Гірнична рента в механізмі господарювання корпорацій (на прикладі вугільної промисловості) : автореф. дис. ... д-ра. екон. наук : 08.07.01/ Ін-т екон. пром. Донецьк, 1998. 32 с.

112. Решетілова Т. Б. Горная рента в механизме управления использованием недр. Москва : Изд-во МГГУ, 1997. 178 с.

113. Brown C. Is There an Institutional Theory of Distribution. *Journal of Economic Issues*. 2005. Vol. 39. № 4. P. 915–931.

114. Глуха Г.Я. Сучасні імперативи дослідження ролі заощаджень в економічному зростанні. *Вісник ВІЕМ*. 2014. № 8. С. 94–106.

115. Богданова Н. Ю. Оппортунистическое поведение: к формулировке понятия. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: философия*. 2009. № 2 (10). С. 199–204.
116. Белокрылова О. С., Вольчик В. В., Мурадов А. А. Институциональные особенности распределения доходов в переходной экономике. Ростов-на-Дону : Изд-во Ростовск. гос. ун-та, 2000. 111 с.
117. Литвиненко Н. І. Інтелектуальна рента: сутність та функції. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2009. № 4. С. 14–20.
118. Иноземцев В. Л. Современное постиндустриальное общество: природа, противоречия, перспективы. Москва : Логос, 2000. 304 с.
119. Карпенко О. А., Левченко Л. В. Инновационная рента в системе рентных отношений. 2010. № 4. С. 25–30.
120. Houghton J., Sheehan P. A Primer on the Knowledge Economy. *CSES Working Paper*. Melbourne : Victoria University; Centre for Strategic Economic Studies, 2000. № 18. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/10826008.pdf> (дата звернення: 10.12.2019).
121. Гасик М. И., Ганцеровский О. Г., Овчарук А. Н., Рогачев И. П. Ферросплавы Украины – 2000. Днепропетровск : Системные технологии, 2001. 143 с.
122. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Про розподіл прав власності на надра в Україні. *Нариси теорії національної економіки* : монографія / за ред. В. М. Тарасевича. Дніпропетровськ : Січ, 2015. С. 245–256.
123. Куражковский Ю. Н. Очерки природопользования : учебник. Москва : Мысль, 1969. 268 с.
124. Реймерс Н. Ф. Природопользование : словарь-справочник. Москва : Мысль, 1990. 639 с.

125. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5: П-С. 736 с.

126. Шульга М. В., Лейба Л. В. До питання про природноресурсове право. *Природоресурсне право в системі права України: історія, сьогодення, перспективи* : зб. матеріалів «круглого столу» (м. Харків, 30–31 жовт. 2015 р.) / за заг. ред. М.В. Шульги. Харків : Вид-во ТОВ «Оберіг», 2015. С. 208–211.

127. Кірін Р. С. Право видобування корисних копалин : монографія. Дніпропетровськ : ДВНЗ «Нац. гірн. ун-т», 2011. 219 с.

128. Чучман Ю. І. Технологія машинобудування для електромеханіків. Львів : Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2001. 348 с.

129. Впровадження Ініціативи прозорості видобувних галузей в Україні : практич. посіб. / під заг. ред. В. В. Зубенка ; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження». Київ, 2016. 64 с.

130. Коломієць Г. М., Меленцова О. В., Помінова І. І. Інтеграційна траєкторія національної господарської системи в глобальному суспільстві : монографія. Харків : МОНОГРАФ, 2016. 275 с.

131. Природная рента в экономике России / Б. Н. Кузык, А. И. Агеев, В. А. Волконский и др. Москва : ИНЭС, 2004. 192 с.

132. Михин В. Кувейт. Москва : Мысль, 1984. 120 с.

133. Ємен опинився на межі «найбільшого голоду в світі». URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-41925868> (дата звернення: 12.10.2019).

134. Макаренко А. Ю. К вопросу общей характеристики горного законодательства Австралии, Великобритании, США, Франции, Китая. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2013. № 6–1. Т. 2. С. 135–139.

135. Lowe John S. Oil and Gas Law in a Nutshell. 6th ed. Kindle Edition. West Publishing Co. Law Books, 2014. 592 p.
136. Клюкін Б. Д. Гірничі відносини в країнах Західної Європи й Америки. Москва : Городец-Вид, 2000. С. 30–41.
137. Кудряшова Р. П. Рента в воспроизводственной системе финансовой экономики. Санкт-Петербург : Изд-во СПбУЭФ, 2002. 309 с.
138. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Оппортунистическое и рентоориентированное поведение в сфере недропользования: общее и особенное. *Соціально-економічний та технічний розвиток підприємств: проблеми, рішення, оцінка ефективності* : монографія / за заг. ред. Л. М. Савчук. Дніпропетровськ : Пороги, 2016 р. С. 78–86.
139. Ткаченко І. Д. Рентний цикл як об'єкт державного регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки. *Бізнес-моделі розвитку національної економіки та підприємницьких структур: сучасні реалії та перспективи* : монографія з міжнародною участю / за ред. Л. М. Савчук, Л. М. Бандоріної. Дніпро : Журфонд, 2018. С. 48–54.
140. Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Теоретико-методологічні основи формування рентоорієнтованої стратегії розвитку гірничо-збагачувальних підприємств: функціональний контекст. *Випереджаючий інноваційний розвиток: теорія, методика, практика* : монографія / за ред. канд. екон. наук, доцента Н. С. Ілляшенко. Суми : Територія, 2018. С. 338–358.
141. Ткаченко І. Д. Аспекти формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів в галузі надрокористування. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 2. С. 62–74.
142. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Природная рента: международный опыт и украинские реалии изъятия, распределения и перераспределения. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 139–152.
143. Ковальчук К. Ф., Ткаченко Н. І., Ткаченко І. Д. Аспекти рентоорієнтованої поведінки в гірничозбагачувальній галузі в контексті

перерозподілу прав власності: міжнародний досвід та перспективи. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 1 (18). С. 127–131.

144. Ткаченко І. Д. Базові моделі рентиорієнтованої стратегії поведінки в галузі надрокористування України та світу. *Актуальні проблеми розвитку металургійної науки та освіти*: наукові пр. Всеукр. наук.-техн. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження Георгія Григоровича Єфіменка (Дніпро, НМетАУ, 4–5 квітня 2017 р.). Дніпро: НМетАУ, 2017. С. 289–292.

145. Ткаченко І. Д. Етапи формування рентиорієнтованої стратегії поведінки підприємств-надрокористувачів. *Молода академія – 2017*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 16–17 травня 2017 р.). Дніпро: НМетАУ, 2017. Т. 2. С. 5–6.

146. Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Суб'єкт-суб'єктний простір рентних відносин в галузі надрокористування. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: зб. наук. статей за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро: НМетАУ, 2018. Ч. 1. С. 400–403.

147. Ткаченко І. Д. Етапи формування рентиорієнтованої стратегії поведінки підприємства та особливості розробки економічного механізму розподілу ренти в Україні. *Молода академія – 2018*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студ. і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 15–16 травня 2018 р.). Дніпро, НМетАУ, 2018. Т. 2. С. 5.

148. Завгородня О. О., Ткаченко Н. І., Ткаченко І. Д., Гутарова А. О. Теоретичні засади формування системи обліку рентних платежів в національних економіках ринкового типу. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітнянські аспекти*: зб. наук. пр. за матеріалами III Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28–29 березня 2019 р.). Дніпро: НМетАУ, 2019. Ч. 1. С. 116–119.

149. Лексикон словенороський Памви Беринди / підг. тексту і вступ. ст. В. В. Німчука. Київ, 1961. 271 с.
150. Филатов В. В. В начале был приказ. *Горный журнал*. 2000. № 3. С. 7–10.
151. Макарова С. Л. Центральные органы управления горнорудной промышленностью Российской империи (1700–1900 гг.). *Горный журнал*. 2000. № 3–4. С. 67–69.
152. Удинцев В. Русское горноземельное право. Киев : Тип. И. И. Чоколова, 1909. 373 с.
153. Кашинцев Д. История металлургии Урала. Москва ; Ленинград, 1939. Т. 1. 193 с.
154. Мартынов М. Н. Горнозаводская промышленность на Урале при Петре I. Свердловск, 1948. 148 с.
155. Павленко Н. И. Развитие металлургической промышленности России в первой половине XVIII в.: Промышленная политика и управление. Москва : АН СССР, 1953. 538 с.
156. Соловьев С. М. Именные указы и высочайшие повеления Екатерины II по вопросам горнозаводского дела. Санкт-Петербург, 2000. 364 с.
157. Перчик А. И. Горное право. Москва : Филология Три, 2002. 525 с.
158. Кірін Р. С. Кодифікація законодавства про надра: досвід та проблеми : монографія / М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпропетровськ : НГУ, 2015. 528 с.
159. Кірін Р. С. Про систему геологічного законодавства України. *Сучасні проблеми систематизації екологічного, земельного та аграрного законодавства України* : зб. наук. пр. круглого столу (Київ, 18.03.2011 р.). Київ : Обрії, 2011. С. 43–47.

160. Кірін Р. С. Джерела геологічного права (частина 1). *Вісник Академії митної служби України: Серія: Право*. 2010. № 2 (5). С. 110–118.
161. Кірін Р. С. Джерела геологічного права (частина 2). *Вісник Академії митної служби України: Серія: Право*. 2011. № 1 (6). С. 116–122.
162. Кірін Р. С. Досвід Польщі для кодифікації геологічного та гірничого законодавства України. *Держава і право. Юридичні і політичні науки* : зб. наук. пр. Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. Спецвип. С. 276–280.
163. Кірін Р. С. Юридична природа геологічної діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету: Серія: Право*. 2012. Вип. 19. Т. 3. С. 47–49.
164. Кірін Р. С. Поняття геологічного права України. *Юридична Україна*. 2013. № 1 (121). С. 89–94.
165. Кірін Р. С. Геологічний кодекс України: доктринальний підхід. *Досвід і проблеми вдосконалення екологічного законодавства* : матеріали Міжнар. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 14.12.2012 р.). Дніпропетровськ : НГУ, 2012. С. 75–85.
166. Кірін Р. С. Історія гірничого права : навч. посіб. Дніпропетровськ : НГУ, 2011. 265 с.
167. Біловус Р. В. Правові аспекти визначення права загального користування. *Право і суспільство*. 2015. № 4 (4). С. 130–135.
168. Біловус Р. В. Исторические и правовые предпосылки возникновения и становления права общего пользования недрами в Украине. *Leges si Viata* : междунар. науч.-практ. правовой журн. 2016. № 5/3 (293). С. 2–5.
169. Гуляй А., Мицик Ю. Незнані документи гетьмана Івана Мазепи. *Сіверянський літопис*. 2003. № 1. С. 59–69.

170. Волерт Я. Проведення Генерального слідства про маєтності 1729–1731 рр. у Чернігівському полку. *Сіверянський літопис*. 2005. № 1. С. 37–42.

171. Кірін Р. С. Російська доба в історії гірничого права. *Методологічні проблеми історико-правових досліджень* : матеріали XXIII Міжнар. історико-правової конф. (м. Алушта, 24–26 вересня 2010 р.). Київ ; Сімферополь : Доля, 2011. С. 420–428.

172. Усенко І. Б. Кодифікаційні роботи в УСРР. Перша кодифікація українського радянського законодавства. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наук. думка, 2007. Т. 4: Ка-Ком. 528 с.

173. Наумов Н. И. К вопросу о юридической природе прав на разработку недр. *Горный журнал*. 1925. № 8. С. 688–691.

174. Мухитдинов Н. Б. Основы горного права. Алма-Ата : Казахстан, 1983. 248 с.

175. Советское горное законодательство: сборник действующего в СССР горного законодательства с комментариями / сост. Н. И. Наумов. Харьков : Издание НКЮ УССР, 1926. 432 с.

176. Мухитдинов Н. Б. Правовые проблемы пользования недрами. Алма-Ата : Наука, 1972. 334 с.

177. Юр Ч. Можно ли отказаться от договорного порядка сдачи в разработку месторождений полезных ископаемых, отнесенных к категории «уже известных». *Горный журнал*. 1927. № 1. С. 38–40.

178. Юр Ч. Новый общесоюзный горный закон «Горное Положение СССР». *Горный журнал*. 1928. № 2. С. 118–125.

179. Юр Ч. Новый общесоюзный горный закон «Горное Положение СССР». *Горный журнал*. 1928. № 3. С. 172–180.

180. Юр Ч. Новый общесоюзный горный закон «Горное Положение СССР». *Горный журнал*. 1928. № 5. С. 321–330.

181. Юр Ч. Новый общесоюзный горный закон «Горное Положение СССР». *Горный журнал*. 1928. № 6. С. 401–410.
182. Юр Ч. Новый общесоюзный горный закон «Горное Положение СССР». *Горный журнал*. 1928. № 7. С. 518–527.
183. Юр Ч. Новый общесоюзный горный закон «Горное Положение СССР». *Горный журнал*. 1928. № 12. С. 900–908.
184. Юр Ч. Новый общесоюзный горный закон «Горное Положение СССР». *Горный журнал*. 1929. № 3. С. 339–353.
185. Юр Ч. К вопросу о выработке горных кодексов союзных республик. *Горный журнал*. 1927. № 7. С. 430–432.
186. Ткаченко И. Д. Спецификация и размывание прав собственности на недра при формировании стратегии рентоориентированного поведения. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 2 (54). С. 27–33.
187. Конституція України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 12.10.2019).
188. Господарський кодекс України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 12.10.2019).
189. Кодекс України про надра. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/132/94-вр> (дата звернення: 12.10.2019).
190. Податковий кодекс України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 12.10.2019).
191. Про стан дотримання вимог природоохоронного законодавства при здійсненні діяльності, пов'язаної з надкористуванням в Україні : постанова Верховної Ради України від 20.11.2003 № 1310-IV. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1310-15> (дата звернення: 12.10.2019).
192. Про рекомендації парламентських слухань щодо дотримання вимог природоохоронного законодавства в Україні : постанова Верховної Ради

України від 20.02.2003 № 565-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/565-15> (дата звернення: 12.10.2019).

193. Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки : постанова Верховної Ради України від 05.03.1998 № 188/98-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/188/98вр> (дата звернення: 12.10.2019).

194. Про державне регулювання видобутку, виробництва і використання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння та контроль за операціями з ними: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/637/97вр> (дата звернення: 12.10.2019).

195. Про видобування і переробку уранових руд: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/645/97-вр> (дата звернення: 12.10.2019).

196. Информационная теория стоимости и системные экономические оценки природных ресурсов / К. К. Вальтрух, А. П. Кривенко, Ю. С. Равкин и др. Новосибирск : СО РАН, 1999. 598 с.

197. Яковец Ю. В. Рента, антирента, квазирента в глобальноцивилизационном измерении. Москва : Академкнига, 2003. 240 с.

198. Кимельман С., Андрюшин С. Горная рента: экономическая природа, факторы формирования и механизмы изъятия. *Финансы*. 2004. № 5. С. 16–19.

199. Незамайкин В. Н., Юрзинова И. Л. Критерий оценки эффективности управления природно-ресурсным комплексом территории. *Финансы и кредит*. 2006. № 19 (223). С. 25–31.

200. Сэй Ж. Б. Трактат по политической экономии. Москва : Директ-Медиа, 2007. 67 с. URL: <http://www.biblioclub.ru/index.php?page=book&id=26847> (дата обращения: 12.10.2019).

201. Кларк Дж. Б. Распределение богатства / пер с англ. А. Бесчинского, Д. Страшунского ; ред. В. Ю. Григорьева. Москва : Экономика, 1992. 446 с.

202. Туган-Барановский М. И. Избранные сочинения : в 2 т. / науч. ред. вступ. статьи Л. И. Дмитриченко). Донецк : ДонГУЭТ, 2004. Т. 1. Основы политической экономии. 2004. 686 с.

203. История экономических учений : учеб. пособ / под ред. В. Автономова, О. Ананьина, Н. Макашевой. Москва : ИНФРА-М, 2003. 748 с.

204. Робинсон Дж. Теорема Эйлера и проблема распределения. *Вехи экономической мысли. Рынки факторов производства*. Санкт-Петербург, 2000. Т. 3. С. 59–81.

205. Wicksteed P. H. An Essay on the Co-ordination of the Laws of Distribution, 1894. URL: <http://socserv2.socsci.mcmaster.ca/econ/ugcm/3113/wicksteed/wickess.pdf> (дата звернення: 2.10.2019).

206. Akerlof George A., Yellen Janet L. Can Small Deviations from Rationality Make Significant Differences to Economic Equilibrium? *American Economic Review*. 1985. Vol. 75, September. P. 708–720.

207. Arrow Kenneth. Social Responsibility and Economic Efficiency. *Public Policy*. 1973. Vol. 21, Summer. P. 303–317.

208. Anam M. Distortion-triggered lobbying and welfare: a contribution to the theory of directly-unproductive profit-seeking activities. *Journal of International Economics*. 1982. Vol. 13 (August). P. 15–32.

209. Kahneman D., Tversky A. Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk. *Econometrica*. 1979. Vol. 47, March. P. 263–291.

210. Bhagwati J. Lobbying and welfare. *Journal of Public Economics*. 1980. Vol. 14. P. 355–63.

211. Buchanan J., Tullock G., Tollison R. Towards a General Theory of the Rent-seeking Society. College Station : Texas A&M University Press, 1980.

212. Dinopoulos E. Import competition, international factor mobility and lobbying responses: The Schumpeterian industry cases. *Journal of International Economics*. 1983. Vol. 14. P. 395–410.
213. Bhagwati J. DUP activities and rent seeking. *Kyklos*. 1983. Vol. 36. P. 634–637.
214. Ding Lu. The Entrepreneus Who Do Both: Production and Rent-seeking. *Journal of Economic Behavior and Organization*. 1994. № 23. P. 93–98.
215. Tullock G. The Welfare Cost of Tariffs, Monopolies, and Theft. *Western Economic Journal*. 1967. Vol. 5. P. 224–232.
216. Baily Martin N. Wages and Employment Under Uncertain Demand. *Review of Economic Studies*. 1974. Vol. 41, January. P. 37–50.
217. Krueger A. O. The Political Economy of the Rent-Seeking Society. *American Economic Review*. 1974. Vol. 64. P. 291–303.
218. Azariadis C. Implicit Contracts and Unemployment Equilibria. *Journal of Political Economy*. 1975. Vol. 83, December. P. 1183–1202.
219. Brock W., Magee S. The economics of special interest politics: the case of the tariff. *American Economic Review*. 1978. Vol. 68. P. 246–250.
220. Feenstra R., Bhagwati J. Tariff seeking and the efficient tariff. *Import Competition and Response* / ed. J. Bhagwati. Chicago : Chicago University Press, 1982.
221. Kahneman D., Knetsch J. L., Thaler R. Fairness and the Assumptions of Economics. *Journal of Business, forthcoming*. 1986. Vol. 59. P.285–300.
222. Eaton J., Kortum S. International technology diffusion: theory and measurement. *International Economic Review*. 1999. Vol. 40. P. 537–570.
223. Aghion P., Harris J., Howitt P., Vickers J. Competition, imitation and growth with step-by-step innovation. *Review of Economic Studies*. 2001. Vol. 68. P. 467–492.

224. Gong G., Keller W. Convergence and polarization in global income levels: a review of recent results on the role of international technology diffusion. *Research Policy*. 2003. Vol. 32. P. 1055–1079.
225. Природная рента в экономике России / Б. Н. Кузык, А. И. Агеев, В. А. Волконский и др. Москва : ИНЭС, 2004. 192 с.
226. Угримова С. Н. Государственное управление природопользованием в РФ. *Научная мысль Кавказа*. 2006. С. 11–16.
227. Greenaway D., Bleaney M., Stewart I. Companion to Contemporary Economic Thought. London ; New York : Routledge, 1991. 654 p.
228. Кузык Б. Н., Яковец Ю. В. Россия – 2050: стратегия инновационного прорыва. Москва : Экономика, 2004. 632 с.
229. Разовский Ю. В. Горная рента: экономика и законодательство. Москва : Экономика, 2000. 221 с.
230. Дементьев В. В. Проблема контроля над распределением власти в трансформационной экономике. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая*. 2004. Вып. 70. С. 5–13.
231. Носова О. В. К вопросу о природе эффективности ренты и рентоориентированного поведения как институтов развития: опыт стран Восточной Азии. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна*. 2005. Вип. 89-2. С. 90–96.
232. Зятковський І. В. Вплив економічної влади на розвиток і становлення сучасних бізнес структур. *Актуальні проблеми економіки*. 2005. № 12 (54). С. 41–47.
233. Пустовійт Р. Ф. Вплив державної політики на процес інституційних змін. *Економічна теорія*. 2006. № 1. С. 13–23.
234. Длугопольский О. В. Політекономія публічного сектора: західні орієнтири. *Економічна теорія*. 2006. № 2. С. 3–16.
235. Рентні відносини в системі модернізації на національного господарства / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України

Б. М. Данилишина. Київ : РВПС України НАН України, 2007. 518 с.

236. Сухіна О. М. Методологічний підхід до визначення розміру диференціальної гірничої ренти. *Економіка України*. 2018. № 3 (676). С. 89–103.

237. Матюха В. В. Плата за користування надрами як основний елемент економічного механізму управління вітчизняним фондом надр. *Механізм регулювання економіки*. 2013. № 1. С. 54–60.

238. Матюха В. В. Проблеми просторового розвитку в сфері надрокористування. *Механізм регулювання економіки*. 2010. № 2. С. 113–122.

239. Про Державний бюджет України на 2010 рік : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 22–23, 24–25. Ст. 263. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2154-17> (дата звернення: 12.10.2019).

240. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2008. № 27–28. Ст. 253. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/309-17> (дата звернення: 12.10.2019).

241. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2008. № 27–28. Ст. 253. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/309-17> (дата звернення: 12.10.2019).

242. Про рентні платежі за нафту, природний газ і газовий конденсат : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 19. Ст. 272. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-15> (дата звернення: 12.10.2019).

243. Про затвердження Змін до форми Податкової декларації з рентної плати Наказ Міністерства фінансів України від 31.05.2017 № 545. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0778-17> (дата звернення: 12.10.2019).

244. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017.

№ 4. Ст. 42. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1791-19/print1443088932078408> (дата звернення: 12.10.2019).

245. Про особливості справляння рентної плати у 2018 році : Лист Державної фіскальної служби України від 18.01.2018 № 1464/7/99-99-12-03-04-17. URL: <https://docs.dtkr.ua/doc/1222.3409.0> (дата звернення: 12.10.2019).

246. Казаков И., Ткаченко Н. Количественное определение горной ренты. *Экономика Украины*. 1997. № 11. С. 82–84.

247. Казаков И. Н., Ткаченко Н. И. Рентные отношения в горнорудной промышленности и ценообразование на рудные материалы. *Экономика, управление и информатика* : сб. материалов науч.-метод. конф., посвященной 60-летию инженерно-экономического факультета. Днепропетровск : ГМетАУ, 1995. С. 39–40.

248. Ткаченко Н. І. Система рентоотримання в Україні. *Україна наукова 2003* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2003. Т. 24. Економіка промисловості. С. 53–54.

249. Гожик А. П., Байсарович І. М. Екологічна оцінка проектів видобутку корисних копалин : навч. посіб. для студ. геологічного факультету (магістрів). Київ : Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2010. 45 с. URL: www.geol.univ.kiev.ua/lib/eco_osinka.doc (дата звернення: 15.06.2018).

250. Гірничий закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1999. № 50. Ст. 433. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1127-14> (дата звернення: 12.10.2019).

251. Ткаченко І. Д. Методологічні аспекти визначення рентних доходів в контексті міжнародного досвіду. *Євроінтеграційний вимір національної економіки України* : монографія / В. М. Тарасевич, В. В. Білоцерківець, О. О. Завгородня, І. Д. Ткаченко та ін. ; за ред. В. М. Тарасевича. Дніпро : ПБП «Економіка», 2019. С. 103–118.

252. Ткаченко И. Д., Ткаченко И. Д. Регулирование недропользования: проблемы и перспективы рентных отношений. *Європейський вектор*

економічного розвитку : зб. наук. пр. Дніпропетровськ : Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. Вип. 2. С. 251–257.

253. Tkachenko I. Rent-seeking behavior strategy in the sphere of subsoil and conceptual approaches to the modeling of the optimum size in removal of rents. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 1. С. 108–114. URL: http://politeco.nmetau.edu.ua/journals/1/5_a_en.p (дата звернення: 12.10.2019).

254. Ткаченко І. Д. Формування рентиорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів та проблеми розрахунку рентних платежів у галузі надрокористування. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 33. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/33_2018/27.pdf (дата звернення: 12.10.2019).

255. Ткаченко І. Д. Особенности изучения стратегического рентиориентированного поведения субъектов. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ : НМетАУ, 2016. С. 644–648.

256. Ткаченко І. Д. Основи рентиорієнтованої стратегії поведінки гірничозбагачувальних підприємств. *Молода академія – 2016* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех конф. студ. і молодих учених (19–20 травня 2016 р.). Дніпропетровськ : НМетАУ, 2016. Т. 2. С. 5.

257. Ткаченко І. Д. Напрямки вдосконалення обліково-аналітичного супроводження рентних платежів в галузі надрокористування в Україні на підставі міжнародного досвіду. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітянські аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (30–31 березня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 177–182. URL: <https://nmetau.edu.ua/ru/mscience/i10/p2219> (дата звернення: 12.10.2019).

258. Ковальчук К. Ф., Ткаченко І. Д. Критерії математичного моделювання рентних відносин в умовах багатокритеріальності, невизначеності та ризику. *Мониторинг, моделирование и менеджмент эмерджентные*

экономики (МЗЭ2) : тезисы Шестой Междунар. науч.-практ. конф. (24–26 мая 2017 г., г. Одесса). Одесса, 2017. С. 189–192.

259. Ткаченко І. Д. Методологічні та методичні аспекти визначення рентних доходів: сучасність та перспективи розвитку. *Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, 20 жовт. 2018 р.) / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 104–107.

260. Богданова Н. Ю. Оппортунистическое поведение: к формулировке понятия. *Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 7: философия*. 2009. № 2 (10). С. 199–204.

261. Щодо перспектив використання альтернативних джерел енергії на Сході України : аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1174/> (дата звернення: 14.10.2019).

262. Потужність альтернативної енергетики в Україні за рік зросла вдвічі. URL: <http://news.finance.ua/ua/~1/0/all/2013/02/23/297236> (дата звернення: 14.10.2019).

263. Renewables 2017. Global Status Report / Renewable Energy Policy Network for the 21st Century. Paris: REN21 Secretariat, 2017. URL: http://www.ren21.net/wp-content/uploads/2017/06/17-8399_GSR_2017_Full_Report_0621_Opt.pdf (дата звернення: 14.10.2019).

264. Ткаченко Н. И., Ткаченко И. Д. Особенности формирования и распределения рентных доходов природопользователей во время экономического кризиса. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1 (3). Т. 2. С. 318–325.

265. Никопольский марганцево-рудный бассейн / гл. ред. А. Г. Бетехтин. Москва : Недра, 1964. 535 с.

266. Профіль міста Кривого Рогу : матеріали до Стратегічного плану розвитку міста Кривого Рогу до 2015 р. URL:

http://kr.gov.ua/ua/osxfile/name/81111281312809_s_2o/ (дата звернення: 15.10.2019).

267. Шуваєв С. П. Розробка, освоєння і впровадження технології виробництва марганцевого агломерату та марганцевих феросплавів з використанням концентрату високоінтенсивної магнітної сепарації шламу : дис. ... канд. тех. наук : 05.16.02. Дніпро, 2018. 226 с.

268. Потенціал рентних платежів за видобуток корисних копалин в Україні / А. М. Соколовська, Л. М. Уніговський, В. Й. Башко та ін. Київ : ДННУ «Акад. фін. управ ління», 2013. 228 с.

269. Носіков Д. М. Фіскальна політика держави: теоретико-правовий аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2016. Вип. 31. С. 178–192. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dbms_2016_31_18 (дата звернення: 15.10.2019).

270. Шевченко В. М. Принципи фіскальної політики держави на різних фазах економічного циклу. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1 (5). Т. 2. С. 399–403.

271. Огірко О., Курилін І. Фіскальна політика держави на різних фазах економічного циклу: сутність, види та принципи формування. *Traektoriâ Nauki = Path of Science*. 2018. № 7. С. 1007–1012.

272. Голян В. Рента за надра: чому держбюджет має отримувати більше і з якої причини рентне законодавство поки що «працює» лише на олігархів. URL: <https://mind.ua/openmind/20173492-renta-za-nadra-chomu-derzhbyudzhhet-mae-otrimuvati-bilshe> (дата звернення: 12.10.2019).

273. Іванова М. І., Рябик Г. Є., Усатенко О. В. Владні повноваження та їх вплив на рентоорієнтовану стратегію поведінки надрокористувачів. *Європейський вектор економічного розвитку*. 2018. № 2 (25). С. 48–59.

274. Іващенко М. В. Економічна поведінка як чинник інституціональних перетворень : монографія. Київ : УБС НБУ, 2012. 211 с.

275. Іващенко М. В., Шкодіна І. В., Карпова І. В. Економічні наслідки «відкату» як форми рентоорієнтованої поведінки. *Бізнес Інформ*. 2015. № 1. С. 15–20.
276. Архієреєв С. І., Шипілова М. В. Поляризація моделей економічної поведінки та ціннісних установок в сучасній економіці України. *Соціальна економіка*. 2016. № 1. С. 5–15.
277. Економічна енциклопедія : у 3 т. / відп. ред. С. В. Мочерний. Київ : Академія, 2002. Т. 3. 952 с.
278. Stigler George J. The Economics of Information. *The Journal of Political Economy*. 1961. Vol. 69. Issue 3. P. 213–225.
279. Міщенко В., Данилишин Б. Природоресурсна рента і рентна політика в Україні. *Економіка України*. 2003. № 12. С. 4–14.
280. Двігун А. Рентна політика та її роль у реалізації фінансової стратегії держави. *Світ фінансів*. 2008. № 3 (16). С. 73–77.
281. Стельмах М. В. Проблема кваліфікації незаконного видобування корисних копалин місцевого значення. *Молодий вчений*. 2017. № 12 (52). С. 323–327.
282. Сахарова О. Б. Особливості боротьби з проявами організованої злочинності у нафтогазовій галузі України. *Боротьба з організ. злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2006. № 14. С. 40–51.
283. Черная добыча угля : інтерв'ю зам. пред. ком. ВР України по ТЭК Михаила Волынца. *Дело*. 2006. № 32.
284. Після видобутку бурштину знищені ліси відновляться. Однак ми не знаємо, якими вони будуть. *ЦЕНЗОР.НЕТ*. 2015. 17 квітня. URL: http://ua.censor.net.ua/resonance/383910/pislya_vydobutku_burshtynu_znyscheni_lisy_vidnovlyatsya_odnak_my_ne_znayemo_yakumu_vony_budut_koordinator (дата звернення: 12.10.2019).
285. Татарів А. Ю., Марко С. І. Криміналістична характеристика порушення правил охорони або використання надр на прикладі незаконного

видобутку бурштину. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 3. С. 273–284.

286. Спільна стратегія Європейського Союзу щодо України, схвалена Європейською Радою 11 грудня 1999 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_492 (дата звернення: 10.11.2019).

287. Національна стратегія наближення (апроксимації) законодавства України до права Європейського Союзу у сфері охорони довкілля. URL: https://menr.gov.ua/files/docs/draft_NAS_FEB2015.pdf (дата звернення: 12.11.2019).

288. Касич А. О. Державне регулювання рентних відносин у промисловості. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=3951> (дата звернення: 2.10.2019).

289. Головня О. М. Державна політика соціального розвитку в контексті забезпечення стабілізації національної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Запоріжжя, 2018. 537 с.

290. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія методологія, практика : монографія. Київ : НІСД, 2003. Вип. 8. 368 с.

291. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015. URL: <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html> (дата звернення: 12.11.2019).

292. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо зарахування рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату : Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2017. № 7–8. Ст. 49. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1793-19> (дата звернення: 2.04.2019).

293. Карінцева О. І. Методологічні засади реструктуризації національної економіки України з урахуванням еколого-економічних трансформацій : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.03. Суми : СумДУ, 2018. 456 с.

294. Летуча А. А., Ткаченко І. Д., Летуча О. В., Ткаченко Н. І. Стратегія виходу підприємств металургійного комплексу України з еколого-економічної кризи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 1. С. 77–84. URL: http://politeco.nmetau.edu.ua/journals/1/6_a_ua.pdf (дата звернення: 12.10.2019).

295. Ткаченко І. Д. Приоритеты и механизмы инновационно-инвестиционной активности и рентной политики. *Актуальні проблеми трудового та господарського права*: матеріали круглого столу кафедри господарсько-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (25 листопада 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 37–38.

296. Ткаченко І. Д. Рентоориентированное поведение недропользователей и государства: стратегии и перспективы. *Перспективи ефективних управлінських рішень у бізнесі та проектах*: матер. II Міжнар. наук.-практич. конф. (29–30 вересня 2016 р., м. Одеса) / Міжнар. гум. ун-т. Одеса: Фенікс, 2016. С. 76–78.

297. Ткаченко І. Д. Трансформация рентных отношений в современной экономике Украины: теоретико-методологические особенности. *Сучасні міжнародні економічні відносини: драйвери успіху та виклики розвитку*: матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, ДНУ, 23–24 березня 2017 р.). Дніпро: ДНУ, 2017. С. 141–143.

298. Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки економічних суб'єктів в галузі надрокористування через призму моделі М. Портера. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: зб. наук. статей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, НМетАУ, 13–14 квітня 2017 р.). Дніпро: НМетАУ, 2017. Ч. I. С. 264–266.

299. Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки в галузі надрокористування: територіальний аспект. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій*: матеріали VI Міжнар. наук. конф.

(м.Ополе (Польща), 20–23 квітня 2017 р.). Opole, Poland : The Academy of Management and Administration in Opole. С. 88–89.

300. Ткаченко І. Д. Диференційна рента, як складова інвестиційного розвитку країни та регіонів. *Міжнародні наукові та інноваційно-інвестиційні програми: досвід та результати* : зб. тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 травня 2017 р., м. Дніпро). Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. С. 225–226.

301. Ткаченко І. Д. Феномен рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств України в контексті соціальної відповідальності бізнесу в умовах євроінтеграційних зрушень. *Національна економіка України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19–20 жовтня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 174–175.

302. Ткаченко І. Д. Соціально-економічна та екологічна відповідальність бізнесу при розробці, використанні, збагаченні родовищ корисних копалин. *Збірник тез 44 Міжнар. наук.-тех. конф. молоді*. Запоріжжя: Мокшанов В. В., 2017. С. 103.

303. Ткаченко І. Д. Суб'єктний простір рентовилучення та ефективне використання результатів наукових досліджень. *Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (21–22 березня 2019 р.) / НМетАУ, УКРНЕТ, НДІВ НАПрН України, Дніпро : Юрсервіс ; Київ : Інтерсервіс, 2019. Т. 1. С. 72–74.

304. Tkachenko I., Letucha O., Samoilenko I., Tkachenko N., Letucha A. State regulation of ecological and economic process as a factor of activation of metallurgical production in Ukraine. *Metallurgical and Mining Industry*. 2016. № 2. P. 58–60.

305. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Рентная политика в контексте развития национальной экономики. *Стратегія якості у промисловості і освіті* : матеріали XIV Міжнар. конф. (4–7 червня 2018 р., Варна, Болгарія) : у 2 т. Дніпро ; Варна, 2018. Т. 2. С. 391–394.

306. Tkachenko I. Rent-oriented strategy of behavior of mining enterprises and conceptual approaches of the optimum size in removal of rents. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 215–219.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Про розподіл прав власності на надра в Україні. *Нариси теорії національної економіки* : монографія / за ред. В. М. Тарасевича. Дніпропетровськ : Січ, 2015. С. 245–256. *Особистий внесок: аналіз міжнародного досвіду вилучення рентних платежів від надрокористування. (0,5/0,35 д. а.)*
2. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Опортунистическое и рентиориентированное поведение в сфере недропользования: общее и особенное. *Соціально-економічний та технічний розвиток підприємств: проблеми, рішення, оцінка ефективності* : монографія / за заг. ред. Л. М. Савчук. Дніпропетровськ : Пороги, 2016. С. 78–86. *Особистий внесок: визначення проблемних питань опортуністичної та рентиорієнтованої поведінки держави й суб'єктів господарювання, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення економічного механізму надрокористування через застосування «тріади» оптимальність-ефективність-доречність, розробка та обґрунтування чотирьох базових принципів формування рентиорієнтованої стратегії поведінки держави у сфері надрокористування, визначення специфічних рис рентиорієнтованої та опортуністичної поведінки в надрокористуванні. (0,5/0,3 д. а.)*
3. Ткаченко І. Д. Рентний цикл як об'єкт державного регулювання рентиорієнтованої стратегії поведінки. *Бізнес-моделі розвитку національної економіки та підприємницьких структур: сучасні реалії та перспективи* : монографія з міжнародною участю / за ред. Л. М. Савчук, Л. М. Бандоріної. Дніпро : Журфонд, 2018. С. 48–54. *(0,3 д. а.)*
4. Ковальчук К. Ф., Ткаченко І. Д. Теоретико-методологічні основи

формування рентоорієнтованої стратегії розвитку гірничо-збагачувальних підприємств: функціональний контекст. *Випереджаючий інноваційний розвиток: теорія, методика, практика* : монографія / за ред. к. е. н., доц. Н. С. Ілляшенко. Суми : Територія, 2018. С. 338–358. *Особистий внесок: обґрунтування суб'єкт-суб'єктного простору рентних відносин, розробка концептуальної схеми системи рентних відносин та етапів рентного циклу.* (0,8/0,5 д. а.)

5. Ткаченко І. Д. Методологічні аспекти визначення рентних доходів в контексті міжнародного досвіду. *Євроінтеграційний вимір національної економіки України* : монографія / В. М. Тарасевич, В. В. Білоцерківець, О. О. Завгородня, І. Д. Ткаченко та ін. ; за ред. В. М. Тарасевича. Дніпро : ПБП «Економіка», 2019. С. 103–118. (0,63 д. а.)

***Статті в наукових фахових виданнях України,
включених до міжнародних баз даних***

6. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Особенности формирования и распределения рентных доходов природопользователей во время экономического кризиса. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2010. № 1 (3). Т. 2. С. 318–325. ²¹ *Особистий внесок: розгляд теоретичного та методологічного підґрунтя ренти й рентних відносин; аналізі системи рентних відносин крізь призму власності; розгляд систем оподаткування доходів від природокористування в різних країнах світу; класифікація рентних доходів та визначення специфіки доходоформувальної функції рентних платежів.* (0,6/0,45 д. а.)

7. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Регулирование недропользования: проблемы и перспективы рентных отношений. *Європейський вектор економічного*

²¹ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: DOAJ, Index Copernicus (ICV id=50689), Google Scholar, РІНЦ, бібліометричній базі Ulrich's Periodicals Directory.

розвитку: зб. наук. пр. Дніпропетровськ: Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля, 2012. Вип. 2. С. 251–257.²² *Особистий внесок: розгляд структури суб'єктивної складової рентних відносин, обґрунтування механізмів виникнення тіньової та політичної ренти. (0,5/0,25 д. а.)*

8. Ткаченко И. Д. Спецификация и размывание прав собственности на недра при формировании стратегии рентиориентированного поведения. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 2 (54). С. 27–33.²³ (0,55 д. а.)

9. Tkachenko I. Rent-seeking behavior strategy in the sphere of subsoil and conceptual approaches to the modeling of the optimum size in removal of rents. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2017. № 1. С. 108–114.²⁴ (0,5 д. а.)

10. Ткаченко И. Д., Ткаченко Н. И. Природная рента: международный опыт и украинские реалии изъятия, распределения и перераспределения. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2018. № 1. С. 139–151.²⁵ *Особистий внесок: аналіз техніко-економічних показників діяльності гірничозбагачувальних комбінатів Нікопольського басейну на підставі оцінювання рентоспроможності та можливості рентоотримання з урахуванням рентиорієнтованої стратегії поведінки підприємств. (0,5/0,3 д. а.)*

11. Ткаченко И. Д. Формування рентиорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів та проблеми розрахунку рентних платежів у галузі надрокористування.

²² Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: DOAJ, Index Copernicus (ICV id=30416), Google Scholar, РІНЦ, Ulrich's Periodicals Directory

²³ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=31687), Academic Research Index (ResearchBib), Google Scholar

²⁴ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=49407)

²⁵ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=49407)

Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 33. С. 126–131.²⁶ (0,5 д. а.)

12. Ковальчук К. Ф., Ткаченко Н. І., Ткаченко І. Д. Аспекти рентоорієнтованої поведінки в гірничозбагачувальній галузі в контексті перерозподілу прав власності: міжнародний досвід та перспективи. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2019. Вип. 1 (18). С. 127–131.²⁷ *Особистий внесок: розробка концептуальних засад основної стратегії впровадження рентних відносин на підставі перерозподілу прав власності на надра*. (0,5/0,25 д. а.)

13. Tkachenko I. Rent-oriented strategy of behavior of mining enterprises and conceptual approaches of the optimum size in removal of rents. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 41. С. 215–219.²⁸ (0,53 д. а.)

Статті в інших виданнях

14. Летуча А. А., Ткаченко І. Д., Летуча О. В., Ткаченко Н. І. Стратегія виходу підприємств металургійного комплексу України з еколого-економічної кризи. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 1. С. 77–84. *Особистий внесок: визначення невідповідності законодавства України в галузі надрокористування щодо вилучення рентних платежів та розробці шляхів його вдосконалення*. (0,55/0,15 д. а.)

15. Ткаченко І. Д. Аспекти формування рентоорієнтованої стратегії поведінки суб'єктів в галузі надрокористування. *Проблеми економіки та політичної економії*. 2016. № 2. С. 62–74. (0,6 д. а.)

16. Tkachenko I., Letucha O., Samoilenko I., Tkachenko N., Letucha A. State

²⁶ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=46881), Google Scholar

²⁷ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=46712)

²⁸ Включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=46881)

regulation of ecological and economic process as a factor of activation of metallurgical production in Ukraine. *Metallurgical and Mining Industry*. 2016. № 2. P. 58–60.²⁹
Особистий внесок: визначення та обґрунтування аспектів впливу державного регулювання на сферу надрокористування в контексті реалізації екологічної функції рентних платежів. (0,5/0,15 д. а.)

Матеріали конференцій

17. Ткаченко И. Д. Приоритеты и механизмы инновационно-инвестиционной активности и рентной политики. *Актуальні проблеми трудового та господарського права*: матеріали круглого столу кафедри господарсько-правових дисциплін Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (25 листопада 2015 р.). Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 37–38. (0,1 д. а.)

18. Ткаченко И. Д. Особенности изучения стратегического рентоориентированного поведения субъектов. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2016 р.). Дніпропетровськ: НМетАУ, 2016. С. 645–648. (0,17 д. а.)

19. Ткаченко И. Д. Основы рентоориентированной стратегии поведінки гірничозбагачувальних підприємств. *Молода академія – 2016*: зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (19–20 травня 2016 р.). Дніпропетровськ: НМетАУ, 2016. Т. 2. С. 5. (0,01 д. а.)

20. Ткаченко И. Д. Рентоориентированное поведение недропользователей и государства: стратегии и перспективы. *Перспективи ефективних управлінських*

²⁹ Англomовну версію видання включено до міжнародних каталогів наукових видань, бібліографічних та наукометричних баз даних: Index Copernicus (ICV id=2951), eLibrary, Scientific Indexing Services, Academic Resource Index "ResearchBib", WorldCat, Eurasian Scientific Journal Index

рішень у бізнесі та проектах : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 вересня 2016 р., м. Одеса). Одеса : Фенікс, 2016. С. 76–78. (0,13 д. а.)

21. Ткаченко І. Д. Трансформація рентних відношень в сучасній економіці України: теоретико-методологічні особливості. *Сучасні міжнародні економічні відносини: драйвери успіху та виклики розвитку* : матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпро, ДНУ, 23–24 березня 2017 р.). Дніпро : ДНУ, 2017. С. 141–143. (0,13 д. а.)

22. Ткаченко І. Д. Напрямки вдосконалення обліково-аналітичного супроводження рентних платежів в галузі надрокористування в Україні на підставі міжнародного досвіду. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами Всеукр. наук.-практ. конф. (30–31 березня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 177–181. (0,3 д. а.)

23. Ткаченко І. Д. Базові моделі рентоорієнтованої стратегії поведінки в галузі надрокористування України та світу. *Актуальні проблеми розвитку металургійної науки та освіти* : наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф., присвяченої 100-річчю з дня народження Георгія Григоровича Єфіменка (Дніпро, НМетАУ, 4–5 квітня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 289–292. (0,3 д. а.)

24. Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки економічних суб'єктів в галузі надрокористування через призму моделі М. Портера. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей III Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, НМетАУ, 13–14 квітня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Ч. I. С. 264–266. (0,25 д. а.)

25. Ткаченко І. Д. Етапи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств-надрокористувачів. *Молода академія – 2017* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 16–17 травня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. Т. 2. С. 5–6. (0,01 д. а.)

26. Ткаченко І. Д. Рентоорієнтована стратегія поведінки в галузі надрокористування: територіальний аспект. *Проблеми та перспективи соціально-економічного розвитку територій* : матеріали VI Міжнар. наук. конф. (м. Ополе

(Польща), 20–23 квітня 2017 р.). Opole, Poland : The Academy of Management and Administration in Opole, 2017. С. 88–89. (0,25 д. а.)

27. Ткаченко І. Д. Диференційна рента, як складова інвестиційного розвитку країни та регіонів. *Міжнародні наукові та інноваційно-інвестиційні програми: досвід та результати* : зб. тез доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф. (17–18 травня 2017 р., м. Дніпро). Дніпро : ДВНЗ УДХТУ, 2017. С. 225–226. (0,3 д. а.)

28. Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Критерії математичного моделювання рентних відносин в умовах багатокритеріальності, невизначеності та ризику. *Мониторинг, моделирование и менеджмент эмерджентные экономики (МЗЭ2)* : тезиси Шестой Междунар. науч.-практ. конф. (24–26 мая 2017 г., г. Одесса). Одесса, 2017. С. 189–192. *Особистий внесок: розробка методики аналізу та визначення рентної ставки для гірничо-збагачувальних підприємств в умовах багатокритеріальності.* (0,25/0,15 д. а.)

29. Ткаченко І. Д. Феномен рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств України в контексті соціальної відповідальності бізнесу в умовах євроінтеграційних зрушень. *Національна економіка України в умовах європейської інтеграції* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 19–20 жовтня 2017 р.). Дніпро : НМетАУ, 2017. С. 174–175. (0,2 д. а.)

30. Ткаченко І. Д. Соціально-економічна та екологічна відповідальність бізнесу при розробці, використанні, збагаченні родовищ корисних копалин. *44 Міжнародна науково-технічна конференція молоді* : зб. тез. Запоріжжя : Мокшанов В. В., 2017. С. 103. (0,04 д. а.)

31. Ткаченко І. Д., Ковальчук К. Ф. Суб'єкт-суб'єктний простір рентних відносин в галузі надрокористування. *Актуальні проблеми соціально-економічних систем в умовах трансформаційної економіки* : зб. наук. статей за матеріалами IV Всеукр. наук.-практ. конф. (12–13 квітня 2018 р., м. Дніпро). Дніпро : НМетАУ, 2018. Ч. 1. С. 400–403. *Особистий внесок: визначення та обґрунтування суб'єкт-суб'єктного простору та взаємодії суб'єктів рентних відносин з приводу узгодження економічних інтересів та вирішення питань щодо рентоотримання від надрокористування.* (0,25/0,15 д. а.)

32. Ткаченко І. Д. Етапи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємства та особливості розробки економічного механізму розподілу ренти в Україні. *Молода академія – 2018* : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-тех. конф. студентів і молодих учених (м. Дніпро, НМетАУ, 15–16 травня 2018 р.). Дніпро, НМетАУ, 2018. Т. 2. С. 5. (0,01 д. а.)
33. Ткаченко І. Д., Ткаченко Н. І. Рентная політика в контексте розвитку національної економіки. *Стратегія якості у промисловості і освіті* : XIV Міжнар. конф. (4–7 червня 2018 р., Варна, Болгарія) : матеріали : у 2 т. Дніпро, Варна, 2018. Т. 2. С. 391–394. *Особистий внесок: визначення сутності механізмів рентної політики держави залежно від диференціації за рівнями формування та реалізації на макрорівні, мезорівні та мікрорівні економічної системи.* (0,16/0,12 д. а.)
34. Ткаченко І. Д. Методологічні та методичні аспекти визначення рентних доходів: сучасність та перспективи розвитку. *Сталий розвиток територій: проблеми та шляхи вирішення* : матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 20 жовт. 2018 р.) / за заг. ред. О. Ю. Бобровської. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2018. С. 104–107. (0,16 д. а.)
35. Завгородня О. О., Ткаченко Н. І., Ткаченко І. Д., Гутарова А. О. Теоретичні засади формування системи обліку рентних платежів в національних економіках ринкового типу. *Сучасні проблеми обліку, аналізу, аудиту й оподаткування суб'єктів господарської діяльності: теоретичні, практичні та освітні аспекти* : зб. наук. пр. за матеріалами ІІІ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28–29 березня 2019 р.). Дніпро : НМетАУ, 2019. Ч. 1. С. 116–119. *Особистий внесок: обґрунтування теоретичних засад формування системи обліку рентних платежів від надрокористування в Україні та порівняльний аналіз систем рентовилучення.* (0,16/0,04 д. а.)
36. Ткаченко І. Д. Суб'єктний простір рентовилучення та ефективне використання результатів наукових досліджень. *Управління проектами. Ефективне використання результатів наукових досліджень та об'єктів інтелектуальної власності* : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (21–22 березня 2019 р.). Дніпро : Юрсервіс ; Київ : Інтерсервіс, 2019. Т. 1. С. 72–74. (0,12 д. а.)

Матеріали, що підтверджують практичну значущість результатів дисертації

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
**ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ,
ЕНЕРГЕТИКИ ТА АВТОМАТИЗАЦІЇ**

NATIONAL METALLURGICAL ACADEMY OF UKRAINE

 НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

FACULTY OF COMPUTER SYSTEMS, POWER INDUSTRY AND AUTOMATION
 Україна, 49600, Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 4
 Телефон (0562) 47-46-31, (056) 374-81-27, e-mail: dialod-aktiv@rambler.ru

№ 126 від «30» 05 2016 р.

АКТ

про участь та використання результатів основних наукових досліджень
аспіранта Національної металургійної академії України
Ткаченко Іллі Дмитровича
в розробці теми дослідження «Методологія управління підприємствами різних
організаційно-правових форм та форм власності» (державний реєстраційний номер 0107U001146)

Факультет комп'ютерних систем, енергетики та автоматизації Національної металургійної академії України цим актом засвідчує, що окремі теоретико-методологічні положення, висновки і рекомендації наукового дослідження Ткаченко Іллі Дмитровича представлені в монографії «Соціально-економічний та технічний розвиток підприємств: проблеми, рішення, оцінка ефективності: монографія/ за заг. ред. Л.М.Савчук. – Дніпропетровськ: Пороги, 2016. – 554 с.» ISBN 978-617-518-057-8, виконаній в межах теми дослідження «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (державний реєстраційний номер 0107U001146).

Результати дослідження Ткаченко Іллі Дмитровича «Оппортунистическое и рентоориентированное поведение в сфере недропользования: общее и особенное» оприлюднені на стор. 78-86 зазначеної монографії.

Отримані результати виконаних Ткаченко Іллею Дмитровичем досліджень мають наукову і практичну значимість:

- визначено проблемні питання опортуністичної та ренто орієнтованої поведінки держави та суб'єктів господарювання;
- обґрунтовано пропозиції щодо удосконалення існуючого економічного механізму надкористування через застосування «тріади» оптимальність-ефективність-доречність,
- запропоновано застосування 4 базових принципів формування рентоорієнтованої стратегії поведінки держави в сфері надкористування – системності, соціальної відповідальності, прозорості, справедливості.

Примірники монографії розіслані в бібліотеки за встановленим переліком.

Акт виданий для подання до Спеціалізованої вченої ради за місцем захисту Ткаченко Іллею Дмитровичем дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Головний редактор монографії -
науковий керівник теми «Методологія управління підприємствами різних організаційно-правових форм та форм власності» (номер державної реєстрації 0107U001146)
к.е.н., професор Національної металургійної академії України

Савчук Л.М.

Підпис к.е.н., професора Савчук Л.М. засвідчую:

Начальник відділу кадрів НМетАУ

Шифрін В.С.

АКТ

про участь та використання результатів основних наукових досліджень
асистента кафедри фінансів Національної металургійної академії

Ткаченко Іллі Дмитровича

в розробці теми дослідження

«Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого
інноваційного розвитку промислових підприємств»

(державний реєстраційний номер 0117U003928)

Навчально-науковий інститут фінансів, економіки та менеджменту ім. Олега Балацького, кафедра маркетингу та управління інноваційною діяльністю Сумського державного університету цим актом засвідчує, що окремі теоретико-методологічні положення, висновки та рекомендації наукового дослідження Ткаченко Іллі Дмитровича представлені в монографії «Випереджаючий інноваційний розвиток: теорія, методика, практика» у розділі «Теоретико-методологічні основи формування рентоорієнтованої стратегії поведінки розвитку гірничо-збагачувальних підприємств: функціональний контекст», яка виконана в межах теми дослідження «Механізм управління формуванням стратегій випереджаючого інноваційного розвитку промислових підприємств» (державний реєстраційний номер 0117U003928).

Отримані результати дослідження є актуальними, мають наукову та практичну цінність.

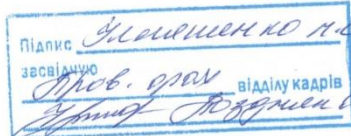
Примірники монографії розіслано в бібліотеки за встановленим переліком.

Акт виданий для подання до Спеціалізованої вченої ради за місцем захисту Ткаченко Іллею Дмитровичем дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

Керівник НДР № 0117U003928

к.е.н., доц., доцент кафедри маркетингу та
управління інноваційною діяльністю

Н.С. Ілляшенко

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ
ФАКУЛЬТЕТ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ,
ЕНЕРГЕТИКИ ТА АВТОМАТИЗАЦІЇ

NATIONAL
METALLURGICAL ACADEMY
OF UKRAINE

НАЦІОНАЛЬНА
МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ
УКРАЇНИ

FACULTY OF COMPUTER SYSTEMS, POWER INDUSTRY AND AUTOMATION
 Україна, 49600, Дніпропетровськ, пр. Гагаріна, 4
 Телефон (0562) 47-46-31, (056) 374-81-27, e-mail: dialod-aktiv@rambler.ru

№ 199 від 05.11.2018 р.

ДОВІДКА

Видана **Ткаченку Іллі Дмитровичу** – аспіранту кафедри фінансів Національної металургійної академії України про те, що він дійсно в 2018 році брав участь у розробці держбюджетної теми «Моделювання економічної поведінки та стратегії розвитку суб'єктів господарювання» (державний реєстраційний номер 0116U008360) та ініційованої теми «Методологія соціально-економічного, інформаційного та науково-технічного розвитку регіонів, галузей виробництва, підприємств та їх об'єднань» (державний реєстраційний номер 0116U006782).

Підсумки науково-дослідної роботи в межах зазначених тем дослідження оприлюднені в колективній монографії з міжнародною участю «Бізнес-моделі розвитку національної економіки та підприємницьких структур: сучасні реалії та перспективи: монографія з міжнародною участю / за ред. Л.М. Савчук, Л.М. Бандоріної. – Дніпро: Журфонд, 2018. – 408 с.» ISBN 978-966-934-167-9.

Результати дослідження Ткаченка Іллі Дмитровича «Рентний цикл як об'єкт державного регулювання рентоорієнтованої стратегії поведінки» оприлюднено на с. 48-54 зазначеної монографії.

Довідка дана для подання за місцем затребування.

Головний редактор монографії
к.е.н., професор Національної
металургійної академії України

Савчук Л.М.

Підпис к.е.н., професора Савчук Л.М. засвідчує:
Начальник відділу кадрів НМетАУ

Шифрін В.С.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

Інститут чорної металургії
ім. З.І.Некрасова
площа Академіка Стародубова, 1
м. Дніпро
49107

Тел/факс: +38 (056) 790-05-12
E-mail: office.isi@nas.gov.ua

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
OF UKRAINE

Iron and Steel Institute
named Z.I.Nekrasov
Academic square Starodubova, 1
Dnipro
49107

Tel/Fax: +38 (056) 790-05-12
E-mail: office.isi@nas.gov.ua

14.11.2018 р. № 891

на від р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково-дослідницьких розробок

Інститут чорної металургії ім. З. І. Некрасова НАН України підтверджує, що теоретичні положення й практичні рекомендації відносно аналізу питань рентоорієнтованої стратегії поведінки гірничо-збагачувальних підприємств України, що розроблені Ткаченком Іллею Дмитровичем в дисертаційній роботі «Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств», знайшли відображення у роботі відділу прогнозних та інформаційно-технічних досліджень в металургії. Запропонована Ткаченком Іллею Дмитровичем методика розрахунку та аналізу кількісних показників ренти застосовується при проведенні науково-дослідних робіт інформаційного, аналітичного та прогнозного характеру.

Заступник директора
з наукової роботи,
д. т. н., с. н. с.

О.С. Вергун

ДОВІДКА
про впровадження результатів науково-дослідних розробок

Департамент економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації підтверджує, що до розгляду прийнято пропозиції з удосконалення наявного механізму рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств та держави в галузі надрокористування, що розроблені ТКАЧЕНКОМ Іллею Дмитровичем в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук.

При розробці Стратегії розвитку Дніпропетровської області на період до 2020 року (далі – Стратегія), затвердженої рішенням обласної ради № 561-27/VI від 26 вересня 2014 року, і, зокрема, для досягнення стратегічних цілей “Зменшення економічних дисбалансів”, “Екологічна та енергетична безпека” при розробці Плану реалізації Стратегії розвитку Дніпропетровської області на 2018 – 2020 роки, що затверджений рішенням обласної ради № 274-11/VII від 01 грудня 2017 року, враховано запропоновані автором дисертаційного дослідження рекомендації щодо визначення напрямів державної політики в галузі надрокористування, сприятливих для розвитку підприємницької та інвестиційної активності й процесів рентовилучення.

Крім того, вищезазначені рекомендації використовувались при розробці програми соціально-економічного та культурного розвитку Дніпропетровської області на 2018 рік, затвердженої рішенням обласної ради № 267-11/VII від 01 грудня 2017 року та Програми розвитку малого та середнього підприємництва у Дніпропетровській області на 2017 – 2018 роки, затвердженої рішенням обласної ради № 124-7/VII від 02 грудня 2016 року.

Виконуючий обов'язки директора
департаменту економічного розвитку
Дніпропетровської облдержадміністрації

А.В.ЧУЙКО

**МВС УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

проспект Гагаріна, 26,
м. Дніпро, 49000,
тел. (0562) 46-32-36, 377-34-80
факс (056) 370-98-00
mail@dduvs.in.ua

05.11 2018 № 2834
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів науково-дослідницьких розробок

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ МВС України підтверджує, що теоретичні положення й висновки відносно аналізу питань рентоорієнтованої стратегії поведінки підприємств, які ведуть господарську діяльність в галузі надрокористування в Україні, що розроблені Ткаченком Іллею Дмитровичем в дисертаційній роботі «Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств», запроваджені в навчальний процес і знайшли відображення у робочих програмах й лекційному матеріалі курсів «Економіка підприємства», «Основи економічної теорії», «Господарське право».

Перший проректор

В.М. Ковбаса

УКРАЇНА

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ

**ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
(ДРІДУ НАДУ)**

вул. Гоголя, 29, м. Дніпро, 49044; тел.: (056) 744-75-14, факс.: (056) 745-40-64;
e-mail: acad@vidr.dp.ua; web: http://www.dridu.dp.ua; код ЄДРПОУ: 25006848

25.10.2018 № 03-4-17-549

на № _____ від _____

ТКАЧЕНКО Ілля Дмитрович
аспірант кафедри політичної економії
Національної металургійної академії
України

**ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
результатів дисертаційного дослідження на здобуття
науково ступеня кандидата економічних наук**

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (далі – інститут) підтверджує, що основні теоретичні положення та практичні рекомендації щодо аспектів рентаорієнтованої стратегії поведінки підприємств, розроблені Ткаченком Іллею Дмитровичем в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, використовуються у навчально-методичному забезпеченні інституту при підготовці бакалаврів та магістрів галузі знань 07 «Управління та адміністрування» (спеціальності 073 «Менеджмент») при викладанні дисциплін «Мікроекономіка», «Макроекономіка», а також при проведенні занять на короткотермінових курсах підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування в рамках обласної програми, а саме: «Економічний аналіз державної політики», «Програмно-цільовий метод формування місцевих бюджетів»..

Заступник директора
інституту,
к. е. н., доцент

П.С.ЩЕРБАКОВ

Журіна 794-58-25

000591

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

49005, пр. Гагаріна, 4, м. Дніпро, Україна,
 тел.: +38(056)745-31-56; Fax: +38(0562)47-44-61;
 E-mail: nmetau@nmetau.edu.ua; web-site: http://nmetau.edu.ua, код ЄДРПОУ 02070766

24.10.2018 № 01-20/509 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Ткаченко Іллі Дмитровича
на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
в навчальний процес Національної металургійної академії України

Національна металургійна академія України підтверджує, що основні теоретичні положення та практичні рекомендації щодо аспектів рентоорієнтованої поведінки підприємств, які розроблено Ткаченком Іллею Дмитровичем в дисертаційній роботі на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук використовуються у навчально-методичному забезпеченні Національної металургійної академії України МОН України при підготовці бакалаврів та магістрів галузей знань 05 «Соціальні та поведінкові науки» (спеціальність 051 «Економіка»), 07 «Управління та адміністрування» (спеціальності 073 «Менеджмент» та 076 «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність») при викладанні дисциплін «Мікроекономіка», «Макроекономіка», «Національна економіка», «Європейський бізнес та галузеві ринки», «Стратегічне управління підприємством», «Економічна діагностика».

Перший проректор
 з навчальної роботи,
 д.т.н., проф.

В.П. Іващенко

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«СПЕЦСТРОЙ»**

37254, Україна, Полтавська обл., Лохвицький р-н, с. Сенча, вул. Героїв України, 27
р/р (IBAN UA823052990000026003046302546) ПАТ КБ «Приватбанк»
МФО 305299 ЄДРПОУ 30254530
тел. +38 (050) 6660391; +38 (067) 758 55 75

Вих. № 27 від 02.08.2019

**Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Ткаченко Іллі Дмитровича
«Рентоорієнтована стратегія поведінки
гірничо-збагачувальних підприємств»**

За сучасних умов гірничо-збагачувальні підприємства потребують особливої уваги з боку держави, оскільки вони є містостворюючими підприємствами, надають робочі міста, сплачують податки та є підприємствами з високим рівнем не лише корпоративної, але й соціальної відповідальності. Саме запропонована в дисертаційній роботі Ткаченко Іллі Дмитровича рентоорієнтовна стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств та методика визначення рентних платежів надає можливість поліпшити фінансове становище ТОВ «Спецстрой», як одного із ключових контрагентів Покровського гірничо-збагачувального комбінату.

Основні висновки та результати дисертаційної роботи Ткаченко Іллі Дмитровича «Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств» використовуються економічними службами підприємства та неодноразово розглядалися на стратегічних сесіях ТОВ «Спецстрой».

Довідка видана як підтвердження використання результатів дисертаційної роботи Ткаченко І.Д. «Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств» у практичній діяльності ТОВ «Спецстрой».

Директор
ТОВ «Спецстрой»

Бруссов Ю.В.

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
ВИРОБНИЧО-ТОРГОВЕЛЬНА ФІРМА «КЕРАМІК-
ПРИЛУКИ»**

17500, Україна, Чернігівська обл., м. Прилуки, вул. Київська, 250
р/р (IBAN UA82305299000026003046302546) ПАТ КБ «Приват Банк»
МФО 305299 ЄДРПОУ 30254530
тел. +38(050)666 03 91; +38(067)7585575

Вих. № 89 від 30.01.2020

Довідка

**про впровадження результатів дисертаційної роботи Ткаченко Іллі
Дмитровича «Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-
збагачувальних підприємств»**

Рентоорієнтована стратегія поведінки гірничо-збагачувальних підприємств є основою для здійснення економічних реформ в гірничо-збагачувальній галузі України. Саме розробка стратегії поведінки підприємства підвищує важливість ефективної роботи щодо цільових показників сплати ренти, що залежить від доцільності економічних та організаційно-адміністративних важелів та методів регулювання організаційно-технічних, виробничо-технологічних, фінансово-економічних процесів та відносин з метою узгодження економічних інтересів підприємства та держави щодо сплати та отримання рентних платежів, ефективного впливу на кінцеві фінансові результати діяльності підприємства. У дисертаційному дослідженні Ткаченко І.Д. ця проблема вирішується у площині особливостей застосування та моделювання зміни ціни та цільового значення ставки ренти на підставі запропонованої, обґрунтованої та адаптованої методики.

Наукові розробки дисертаційного дослідження Ткаченко Іллі Дмитровича щодо пошуку оптимальної ставки рентних платежів та побудови стратегії поведінки підприємства з врахуванням змін зовнішнього середовища є такими, що рекомендовані до використання економічними та фінансовими службами ТОВ «ВТФ «КЕРАМІК-ПРИЛУКИ».

Довідка видана для представлення у спеціалізовану вчену раду ПВНЗ Класичного приватного університету як підтвердження використання результатів дисертаційної роботи Ткаченко І.Д. на практиці.

Директор
ТОВ «ВТФ «КЕРАМІК-ПРИЛУКИ»

Брусов Ю.В.

**ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
«ЗАВОД МІНЕРАЛЬНИХ ВОД «РЕАЛ»**

39500, Полтавська обл., м. Карлівка, вул. Гоголя, буд. 26, Ідентифікаційний код 30411993
E-mail: lavreal@ukr.net, телефон: +38(05346)98-990; моб.тел.+38(099)114-77-32

Вих. № 47-п від 24.04.2020

Довідка
про впровадження результатів дисертаційної роботи
Ткаченко Іллі Дмитровича
«Рентоорієнтована стратегія поведінки
гірничо-збагачувальних підприємств»

Стратегії розвитку національної економіки України тісно пов'язані із стратегічною поведінкою гірничо-збагачувальних підприємств, оскільки саме тема рентних відносин та розміру сплат рентних платежів є актуальною для підприємства, яке не лише займається видобутком та збагаченням корисних компонентів, але й проводить свою діяльність в галузі надрокористування.

Наукові розробки дисертаційного дослідження Ткаченко Іллі Дмитровича щодо рентоорієнтованих стратегій поведінки підприємств в контексті авторського підходу до моделювання зміни ціни та цільового значення ставки рентис такими, що рекомендовані до використання економічними та фінансовими службами ТОВ «Завод мінеральних вод «Реал».

Довідка видана як підтвердження використання результатів дисертаційної роботи Ткаченко І.Д. у практичній діяльності ТОВ «Завод мінеральних вод «Реал».

Директор
ТОВ «Завод мінеральних вод «Реал»

Лядовський О.В.

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 2)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 2
Цільове значення рентної ставки		%	24,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001994169
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,001578717
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-3 765
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	27 378
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-17 778

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 3)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 3
Цільове значення рентної ставки		%	23,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001911079
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,001495627
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-3 567
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	27 577
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-17 580

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 4)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 4
Цільове значення рентної ставки		%	22,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001827988
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,001412536
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-3 368
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	27 775
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-17 382

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 5)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 5
Цільове значення рентної ставки		%	21,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001744898
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,001329446
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-3 170
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	27 973
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-17 183

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 6)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 6
Цільове значення рентної ставки		%	20,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001661807
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,001246356
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-2 972
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	28 171
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-16 985

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 7)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 7
Цільове значення рентної ставки		%	19,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001578717
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,001163265
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-2 774
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	28 369
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-16 787

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 8)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 8
Цільове значення рентної ставки		%	18,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001495627
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,001080175
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-2 576
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	28 567
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-16 589

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 9)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 9
Цільове значення рентної ставки		%	17,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001412536
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000997084
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-2 378
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	28 765
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-16 391

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 10)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 10
Цільове значення рентної ставки		%	16,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001329446
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000913994
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-2 180
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	28 964
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-16 193

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 11)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 11
Цільове значення рентної ставки		%	15,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,00124635 6
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000830904
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-1 981
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	29 162
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-15 995

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 12)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 12
Цільове значення рентної ставки		%	14,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001163265
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000747813
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-1 783
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	29 360
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-15 796

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 13)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 13
Цільове значення рентної ставки		%	13,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,001080175
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000664723
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-1 585
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	29 558
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-15 598

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 14)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 14
Цільове значення рентної ставки		%	12,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000997084
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000581633
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-1 387
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	29 756
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-15 400

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 15)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 15
Цільове значення рентної ставки		%	11,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000913994
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000498542
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-1 189
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	29 954
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-15 202

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 16)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 16
Цільове значення рентної ставки		%	10,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000830904
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000415452
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-991
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	30 152
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-15 004

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 17)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 17
Цільове значення рентної ставки		%	9,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000747813
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000332361
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-793
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	30 351
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-14 806

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 18)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 18
Цільове значення рентної ставки		%	8,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000664723
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000249271
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-594
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	30 549
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-14 608

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 19)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 19
Цільове значення рентної ставки		%	7,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000581633
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	-0,000166181
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-396
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	30 747
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-14 409

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 20)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 20
Цільове значення рентної ставки		%	6,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000498542
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,00
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	-198
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	30 945
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-14 211

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 21)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 21
Цільове значення рентної ставки		%	5,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000415452
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	0
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	31 143
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-14 013

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 22)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 22
Цільове значення рентної ставки		%	4,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000332361
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,00
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	198
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	31 341
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-13 815

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 23)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 23
Цільове значення рентної ставки		%	3,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000249271
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,000166181
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	396
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	31 539
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-13 617

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 24)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 24
Цільове значення рентної ставки		%	2,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0,000166181
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,000249271
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	594
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	31 738
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-13 419

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 25)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 25
Цільове значення рентної ставки		%	1,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	8,30904E-05
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,000332361
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	793
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	31 936
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-13 221

Моделювання показників діяльності Покровського гірничо-збагачувального комбінату (варіант 26)

Показники	Умовні позначення	Од. виміру	Варіант 26
Цільове значення рентної ставки		%	0,00%
Плановий обсяг реалізації	V	т	1 121 300
К. переробки	КП	од.	2,13
Видобуток сирової руди	V _{ср}	т	2 384 660
Ціна сирової руди	P _{ср}	тис. дол. США /т	0,0430
Собівартість сирової руди	C _{ср}	тис. дол. США /т	0,0299
Прибуток від сирової руди	ФР _{ср}	тис. дол. США /т	0,0131
Прибуток від сирової руди		%	44%
1% ренти			0,00008
Планові рентні відрахування	ПРВ	тис. дол. США /т	0
Залишок ренти в розпорядженні	зрр	тис. дол. США /т	0,000415452
Залишок ренти в розпорядженні	ЗРР	тис. дол. США	991
gross margin від сирової руди*	GM _{ср}	тис. дол. США	32 134
Ціна реалізації концентрату	P _к	тис. дол. США /т	0,05509
Собівартість концентрату	C _к	тис. дол. США /т	0,04299
Прибуток концентрату	ФР _к	тис. дол. США /т	0,01210
gross margin концентрату	GM _к	тис. дол. США	13 569
Адміністративні витрати	АВ	тис. дол. США	2 725
Витрати на збут	ВЗ	тис. дол. США	1 933
Інші операційні витрати	ІОВ	тис. дол. США	54 067
Прибуток	ФР	тис. дол. США	-13 022